

ELÄKÖÖN EDUSKUNNAN KIRJASTO!

EDUSKUNNAN KIRJASTON TUTKIMUKSIA JA SELVITYKSIÄ 11

SEURAAVALLA SIVULLA:

**J. S. Sirenin luonnos Eduskuntataloksi vuodelta 1924.
Sirenin ehdotus "Oratoribus"
voitti arkkitehtikilpailun.
Leikkauspiirustuksen
oikeaan alakulmaan
sijoitettu kirjasto / bibliotek.**

Kuva: Hanne Salonen /
Eduskunta

KANNEN KUVAT:

Hanne Salonen / Eduskunta

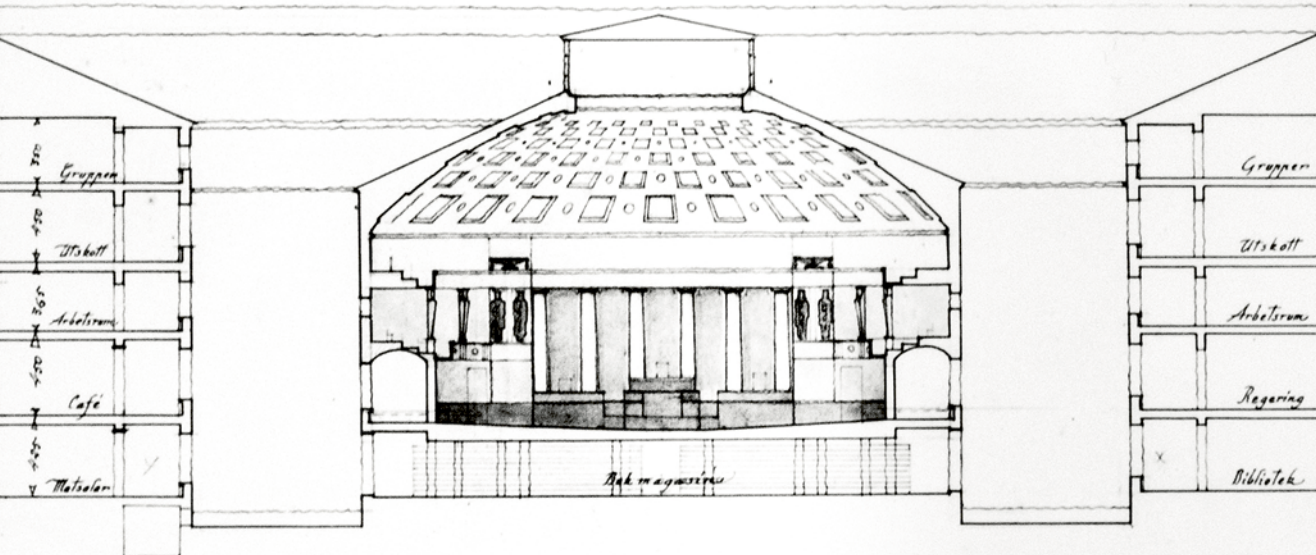
Eduskunnan kirjasto
Helsinki 2022

ISBN 978-951-53-3785-6 (nid.)

ISBN 978-951-53-3786-3 (pdf)

ISSN 1237-8720

*Tävlingseskiss för
Finlands Riksdagshus*

*Kilpailuehdotus
Suomen Eduskuntataloa
varten*

ELÄKÖÖN EDUSKUNNAN KIRJASTO!

Näkökulmia 150-vuotiaan
historiaan, nykyhetkeen
ja tulevaisuuteen

Erika Bergström, Kristiina Hakala,
Päivikki Karhula, Pauli Kiuru, Joni Krekola,
Tuula H. Laaksovirta, Ilkka Ruostetsaari,
Jari Suutari, Kimmo Tuominen,
Timo Turja & Antti Virrankoski

Sisällys

Eduskunnan kirjasto palvelee demokratiaa PAULI KIURU	6
Suuntaviittoa Eduskunnan kirjaston tulevaisuuteen ANTTI VIRRANKOSKI	8
Sivistyslaitoksesta kansanvallan foorumiksi ILKKA RUOSTETSAARI	23
Demokratian utopia ja salaliittoteorian dystopia: Eduskunnan kirjaston tulevaisuuden vaihtoehtojen pohdintaa KIMMO TUOMINEN	41
Avoimuutta kolmessa näytöksessä PÄIVIKKI KARHULA	51
Neljä tarinaa Eduskunnan kirjaston historiasta Lahjoituksen voima - Raittiudesta ja ystävyydestä - Hermanista ja Elsasta - Sotajuttu TUULA H. LAAKSOVIRTA	61
Eduskunnan arkisto - kirjaston osa vai osa kirjastoa? JARI SUUTARI	69
Miten valtiopäiväasiakirjojen käyttö on muuttunut? KRISTIINA HAKALA	84
Eduskunnan kirjaston oikeudelliset kokoelmat ja kokoelmiin liittyvät palvelut ERIKA BERGSTRÖM	104
Mitä eduskuntaretoriikan historia opettaa? TIMO TURJA	117
Muistitieto - Eduskunnan kirjaston kasvattilapsi JONI KREKOLA	133
Aikajana - poimintoja 150 vuoden historiasta	145
Kirjoittajat	150

Eduskunnan kirjasto palvelee demokratiaa

Eduskunnan kirjasto palvelee eduskuntaa ja koko suomalaista yhteiskuntaa toimimalla julkisena oikeudellista tietoa, yhteiskuntatietoa ja eduskuntatietoa välittävänä keskus-kirjastona. Kaikille kansalaisille avoin parlamenttikirjasto on kansainvälisesti harvinaisuus. Kirjasto täyttää tänä vuonna kunnioitettavat 150 vuotta. Eduskunnan kirjaston perinteet ulottuvat vuoteen 1872.

Tietoa tallennetaan, käsitellään ja käytetään eri tavalla kuin ennen. Informaatio- ja viestintäteknologian kehitys on nopeaa. Tiedon käyttötottumusten ja asiakkaiden toiveiden muuttuessa on myös kirjastojen oltava valmiita seuraamaan kehitystä. Palvelutehtävässä on aina mietittävä asiakasnäkökulmaa. Jos organisaatio ei kuuntele asiakkaitaan, niin ensin katoavat asiakkaat ja sen jälkeen organisaatio.

Eduskunnan kirjaston pitkä historia todistaa, että se on onnistunut seuraamaan aikaansa ja mukautumaan uusiin vaatimuksiin. Kivijalkana on pysyviä arvoja, joiden varaan voi rakentaa myös tulevaisuudessa. Eduskunnan kirjasto tukee demokratiaa, oikean tiedon saatavuutta ja sivistystä.

Kirjastojen vaikuttavuuden mittaaminen ei ole helppoa. Ovesta sisään kävelvien asiakkaiden tai lainattujen kirjojen määrän laskeminen eivät digitalisaation kaudella kerro koko totuutta. Eduskunnan kirjaston koulutettujen ammattilaisten valmius oikean ja tarkastetun tiedon nopeaan kokoamiseen tai tietomassan oivaltava visualisointi voivat muuttaa käsitystämme ajankohtaisesta todellisuudesta. Digitaalisten palveluiden merkitys kasvaa. Palvelujen saatavuus ei ole paikkasidonnaista.

Mielipideilmastoa muokataan viestinnän keinoilla. Perinteisten tiedotusvälineiden portinvartijarooli on muuttunut. Sosiaalisen median kanavilla ja verkkojulkaisuissa kuka tahansa voi väittää mitä tahansa. Lukija luulee olevansa vapaan ja sensuroimattoman tiedon äärellä, mutta tosiasiaa hänen uutisvirtaansa vaikutetaan ulkopuolelta. Algoritmit ja kanavien ansaintalogiikka ohjaavat tarjontaa.

Yhteys vastuullisen median ja Eduskunnan kirjaston välillä on tärkeä, ja sitä on syytä edelleen kehittää. Tutkiva journalismi on kallista, hidasta ja tuloksiltaan epävarmaa. Eduskunnan kirjasto palvelee myös toimittajia, jotka haluavat selvittää taustoja syvällisemmin tai tarkistaa nopeasti disinformaatioksi epäilemäänsä viestintää.

Työnsä vuoden 2021 lopulla päättänyt Eduskunnan kirjaston hallitus korosti, että Eduskunnan kirjaston nimi on säilytettävä myös jatkossa. Samoin hallitus korosti useissa eri yhteyksissä, että on tärkeää säilyttää kirjasto avoimena kaikille kansalaisille. Eduskunta huomioi nämä toiveet päätettäessä tieto- ja viestintäosaston organisaatiouudistuksesta, jossa kirjaston hallinnollinen asema muuttui. Kiitos sivistysvaliokunnalle, joka käsitteli asiaa.

Olen saanut olla Eduskunnan kirjaston hallituksen työskentelyssä mukana kolmella eri vaalikaudella, joista viimeiset vuodet hallituksen puheenjohtajana. Kirjaston monipuoliset palvelut, koulutettu ja palveluhenkinen henkilöstö, pitkä historia sekä arvostettu maine kirjastokentässä tekivät minuun vaikutuksen. Kiitos yhteisistä vuosista.

Pauli Kiuru

Kansanedustaja

Eduskunnan kirjaston hallituksen puheenjohtaja (2015–2021)

Suuntaviittoa Eduskunnan kirjaston tulevaisuuteen

Antti Virrankoski

Avoim tulevaisuus

Kirjasto on nerokkaan yksinkertainen palvelu, joka on pysynyt ytimeltään samanlaisena läpi vuosisatojen. Kirjasto hankkii ja järjestää tietoa asiakkaiden käytettäväksi. Vuosisatojen kuluessa tiedon rinnalle on tullut kirjastoihin myös taidetta, viihdettä ja lopulta muitakin hyödykkeitä, mutta perusajatus on pysynyt ennallaan. Jatkuvasti muuttuneessa toimintaympäristössä kirjasto on instituutiona pitänyt pintansa, koska tarvitaan taho, joka hankkii ja järjestää tietoa yksilön puolesta.

Kirjastojen ja arkistojen, tai ylipäätään kirjallisuuden tai tiedon tallentamisen, synnystä on varmasti lukuisia erilaisia luonnehdintoja. Erinomaisia esimerkkejä on Suomen tietokirjailijoiden *Kirja muuttuvassa toimintaympäristössä* -teoksessa (2014). Jonkinlaisiksi symboleiksi tai merkkipaaluiksi ovat valikoituneet savitaulut, papyrukset, palanut Aleksandrian kirjasto, Gutenberg, munkkien perustamat yliopistokirjastot, kansankirjastojen synty ja sittemmin internet.

Suomessakin on monenlaisia muistiorganisaatioiden virstanpylväitä. Niitä on kuvattu ansiokkaasti monissa yhteyksissä, esimerkiksi Ilkka Mäkisen teoksessa *Suomen yleisten kirjastojen historia* (2009) ja Rainer Knapaksen teoksessa *Tiedon valtakunnassa* (2012), joka lähestyy aihepiiriä Kansalliskirjaston näkökulmasta. Lisänäkökulmaa aiheeseen voisi hakea vaikka Helsingin yliopiston historiasta aina Turun akatemian kirjaston ajoista lähtien tai monen pitkän linjan erikoiskirjaston, kuten yli 150 vuoden ikäisen Tilastokirjaston historiasta.

Tärkeä osa suomalaisen kirjastoinstituution tarinaa on myös 150-vuotiaalla Eduskunnan kirjastolla – kirjastolla, joka on historiansa aikana kokenut monia vaiheita yhteiskunnan muuttuessa. Tarinaa on tallennettu muun muassa kirjaston verkkosivuilla julkaistuun Avoimuuden aikajanaan sekä moniin historiikkeihin ja valtiopäivädokumentteihin. Tuorein vaihe aikajanalla on tieto- ja viestintäosaston organisaatiomuutos, joka astui voimaan vuoden 2022 alusta.

Lyhyt johdatus nykyhetkeen

Eduskunnan kirjaston organisatorinen historia alkaa perustamisvuodesta 1872, jolloin valtiopäiväkirjasto ja -arkisto toimivat yhden henkilön voimin säätyvaltiopäivien yhteydessä. Vuosikymmenten vaihtuessa hallinnollinen rakenne on moneen kertaan muuttunut ja kirjaston koko voimakkaasti vaihdellut.

Vuosituhatvuoden vaihteeseen saakka Eduskunnan kirjasto toimi eduskunnan kansliasta erillisenä yksikkönä. Vuonna 2001 eduskunnan kanslian tieto- ja viestintäyksikkö yhdistettiin kokonaisuudeksi, joka koostui kolmesta erillisestä alayksiköstä: Eduskunnan kirjastosta, eduskuntatiedotuksesta ja eduskunnan sisäisestä tietopalvelusta. Viimeisin organisaatiomuutos astui voimaan vuoden 2022 alusta, jolloin edellä mainitut yksiköt järjestettiin uudella tavalla.

Eduskunnan kirjaston toimintaa ohjaavat säädökset ovat vuosikymmenten saatossa muotoutuneet varsin ainutlaatuisiksi kokonaisuudeksi. Eduskunnan kanslian toimintaa ohjaa ohjesääntö, jossa kuvataan kanslian ja sen osastojen tehtävät yleisellä tasolla. Kirjastolla oli lisäksi oma erillinen lakinsa, jossa kirjaston tehtävän lisäksi säädettiin, että kirjasto luovuttaa vuosittain toiminnastaan kertomuksen eduskunnan käsiteltäväksi. Lain mukaan kirjastolla oli lisäksi kansanedustajista, muista sidosryhmistä ja kirjaston henkilöstön edustajista koostuva kirjaston hallitus, joka käsitteli tärkeimmät kirjaston toimintaa koskevat asiat. Tällaisia olivat esimerkiksi palvelupolitiikassa tapahtuneet muutokset ja erilaiset kehittämishankkeet.

Eduskunnan kirjastoa koskevan lain ydin oli sen ensimmäinen pykälä, jossa säädettiin kirjaston tehtävästä palvella eduskuntaa ja muuta yhteiskuntaa julkisena kirjastona. Ensimmäisessä pykälässä kiteytyi hienolla tavalla suomalaisen avoimen demokratian periaate ja kirjastotoiminnan rooli sen toteuttajana. On ollut lainsäätäjältä äärimmäisen kaukonäköistä ja arvokasta kirjata kansalaisen perusoikeus tietoon tällä tavoin osaksi lainsäädäntöä. Näin eduskunta on taannut kansalaiselle oikeuden saada tietoa lakien ja päätösten taustoista, eduskunnan toiminnasta sekä laajemmin yhteiskunnasta. Alun perin ajatuksena oli, että kansalaisella oli ainakin teoriassa mahdollisuus päästä saman tiedon äärelle kuin kansanedustajienkin. Kansanedustajilla on toki tätä nykyä koko maailman tieto käytettävissään tietoverkkojen ja verkostojensa kautta, joten kansalaisen mahdollisuus päästä käsiksi samaan tietomäärään on lopulta melko rajallinen.

Organisaation ja säädöspohjan muutos

Organisaatiomuutosta valmistelemaan nimitettiin työryhmä, jota johti eduskunnan hallintojohtaja Pertti Rauhio. Ryhmä sai loppuraporttinsa valmiiksi joulukuussa 2020. Eduskunnan kansliatoimikunta päätti loppuraportin esitysten pohjalta organisaatiomuutoksesta kesällä 2021. Eduskunnan yksiköiden toiminnasta säädetään eduskunnan kanslian ohjesäännössä, johon tehtäviä muutoksia varten eduskunnan puhemiesneuvosto asetti työryhmän. Ryhmä sai työnsä valmiiksi loppuvuodesta 2021. Puhemiesneuvosto laati työryhmän työn pohjalta ehdotuksen (PNE 3/2021 vp), joka kuvaa organisaatiomuutoksen sisältöä ja perusteluita:

Tieto- ja viestintäosaston osastopäällikkönä on toiminut yhden alayksikön päällikkö oman toimensa ohella. Eri yksiköt ovat toimineet varsin erillään toisistaan, eikä yhteistyölle ole ollut riittäviä edellytyksiä. Tämä on johtanut osaltaan palveluiden päällekkäisyyteen sekä resurssien ja osaamisen käytön joustamattomuuteen. Osastolta on puuttunut myös yhteinen toimintakulttuuri.

Tilannetta, jossa yhden yksikön päällikkö johtaa koko osastoa, ei voida pitää enää tarkoituksenmukaisena. Yksiköt ovat keskenään erityyppisiä, ja myös niiden asiakaskunta eroaa toisistaan. Kolmen erityyppisen yksikön johtaminen on varsin haastavaa eikä mahdollista eri yksiköiden toiminnan riittävää tuntemista tai tue toimintojen kehittämistä.

Puhemiesneuvoston ehdotuksen mukaan uusi tieto- ja viestintäosasto koostuu 1.1.2022 alkaen tietotukiyksiköstä ja viestintäyksiköstä. Koko osastoa johtaa tieto- ja viestintäjohtaja, jota varten perustettiin uusi, muusta osaston organisaatiosta erillinen virka. Viestintäyksikkö vastaa mediapalveluiden ja ajankohtaisviestinnän lisäksi verkkopalveluista. Niihin sisältyvät myös Eduskunnan kirjaston kannalta välttämättömän kirjastojärjestelmän ylläpito ja kehittäminen sekä aiemmin kirjaston vastuulla ollut eduskunnan avoimen datan palvelu. Tietotukiyksikölle kuuluu pitkälti entisen kirjaston, arkiston ja sisäisen tietopalvelun ydintoiminnot. Se siis tarjoaa aineistoja ja asiantuntemusta sekä eduskunnan että yhteiskunnan käyttöön.

Nyt vuonna 2022 eduskunnan kirjastopalvelu on siirretty leveämmille hartioille tieto- ja viestintäosaston vastuulle. Organisaatiomuutoksen tavoitteena on siirtyä erillisistä varsin itsenäisistä yksiköistä kohti palveluiden tuottamiseen pohjautuvaa organisaatiota ja johtamismallia. Kirjastolla on itsenäisen asemansa myötä ollut esimerkiksi omaa verkkopalveluihin ja viestintään keskittynyttä henkilöstöä samaan aikaan, kun samalla osastolla on toiminut eduskunnan kanslialle verkkopalveluita ja viestintää tuottava eduskuntatiedotus. Organisaatiomuutoksen yhteydessä resurssit kootaan yhteen palvelumaan koko osaston ja edelleen eduskunnan ja yhteiskunnan tarpeita. Myös substansiasiantuntijuuksiin tukeutuvaa tietotukityötä on tehty eri puolilla organisaatiota. Yhteistyötä syventämällä etsitään synergiaetuja. Osaston sisällä on esimerkiksi toiminut kaksi eri tietopalveluyksikköä, mitä ei voi pitää kovinkaan tarkoituksenmukaisena järjestelynä.

Organisaatiouudistuksen yhteydessä todettiin, että kirjaston toimintaa ohjaava säädöspohja on monitasoista ja osittain päällekkäistä. Kirjaston hallitus toimi arvokkaana asiantuntijaelimenä mutta muodosti samalla erillisen toimielimen kanslian virkamieshallinnon rinnalle. Tämä rakenne oli osin hieman epäselvä ja aiheutti kirjastoa koskevaan päätöksentekoon epätarkoituksenmukaista monipolvisuutta.

Kirjaston hallituksen viimeiseksi puheenjohtajaksi jäävä kansanedustaja Pauli Kiuru kiteytti organisaatiomuutoksen tarpeellisuuden eduskunnan täysistunnossa, kun siellä käsiteltiin lakialoitetta Eduskunnan kirjastoa koskevan lain kumoamiseksi (PTK 134/2021):

Kun ympäristövaatimukset ja viestintäkenttä muuttuvat, on myös organisoinnin muututtava. Siksi olemme tänään keskustelemassa näistä esityksistä. Esitykset ovat huolella valmisteltuja ja perusteltuja. Organisaation kehittäminen, osaamisen parempi hyödyntäminen sekä johtamisen selkeyttäminen ovat yleisen edun mukaisia muutoksia.

Palveluiden, kehittämisen ja henkilöstön kannalta on olennaista, että organisaation osaaminen saadaan mahdollisimman hyvin käyttöön. Uuden tieto- ja viestintäosaston organisaatio ja johtaminen on rakennettu palvelemaan tätä tavoitetta.

Jokainen palveleva organisaatio pyrkii kehittymään toimintaympäristön mukana. Eduskunnan kirjaston palvelua jatkossa tuottava tieto- ja viestintäosasto kunnioittaa parhaiten puolitoista vuosisataa jatkunutta palvelun perinnettä ajassa kehittyen.

Kirjasto lähemmäs eduskuntaa

Organisaatiouudistuksessa kirjasto hallinnollisena organisaationa lakkaa olemasta, minkä voi nähdä jatkumona edellisestä organisaatiomuutoksesta vuonna 2000 käynnistyneelle kehitykselle. Tuolloin eduskuntaa palvellut erillinen hallinnollinen yksikkö Eduskunnan kirjasto liitettiin osaksi eduskunnan kansliaa ja sen tieto- ja viestintäyksiköä. Erillishallintoyksikön ajan perintönä kirjastolle jäi oma lakinsa, kirjaston hallitus ja kirjaston kertomus, vaikka jo tuolloin puhemiesneuvostossa tunnistettiin, että kanslian ohjesääntö olisi riittänyt säätelemään kirjaston tehtäviä.

Kirjaston ydin – palvelut, osaaminen, asiantuntijuus ja kokoelmat – ei kuitenkaan katoa minnekään. Kirjasto on 2000-luvulla toiminut eduskunnassa eräänlaisena puoli-itsenäisenä organisaationa, jolla on ollut omat verkkopalvelut, oma viestintä, oma lainsäädäntö, oma hallitus ja oma eduskunnalle vuosittain annettava Eduskunnan kirjaston kertomus.

Kaikella edellä mainitulla on ollut hyvät puolensa, mutta samalla järjestely on herättänyt oikeutettuja kysymyksiä. Miksi kirjastolla on pitänyt olla hallitus, kun kaikki päätökset tehdään virkamiestasolla tai kansliatoimikunnassa? Miksi kirjaston hallituksessa on ollut kirjaston henkilökunnan edustus, vaikka henkilöstöasioista päätetään muualla, esimerkiksi kanslian johtoryhmässä tai tehtävien vaativuudenarviointiryhmässä, joissa molemmissa on henkilöstöjärjestöjen edustus? Mihin on tarvittu kirjaston kertomusta, kun kirjaston toiminnasta raportoidaan puolivuositain kanslian johdolle?

Kirjaston verkkopalvelut ovat keskittyneet aineistojen hallintaan ja hakupalveluihin liittyviin järjestelmiin, kuten kirjastojärjestelmän ylläpitoon ja kehittämiseen. Kirjaston verkkosivuilla on esitelty kirjaston asiantuntijuusaloja ja aineistoja. Verkkopalveluita koskeva työnjako ja yhteistyö eduskuntatiedotuksen kanssa on toiminut monilta osin hyvin, kun molemmilla on ollut omat vastualueensa. Samalla on koko ajan käynyt selvemmäksi, että osaamisen ja prosessien tasolla yhteneväisyyksiä on koko ajan enemmän ja erillisten organisaatioiden olemassaoloa on ollut yhä vaikeampi perustella. Jos kerran samoja osajia ja samaa osaamista tarvitaan molemmilla puolilla, tieto- ja järjestelmäympäristö on molemmille sama ja jatkuvasti tehdään joka tapauksessa yhteistyötä, miksi tarvitaan kaksi erillistä rakennetta?

Kirjastolla on eduskunnan lisäksi omia, muusta eduskunnasta poikkeavia asiakkuuksia, kuten esimerkiksi opiskelijat ja tutkijat. Näin ollen on ollut perusteltua, että kirjastolla on ollut oma asiakasviestinnällinen profiili. Jatkossakin on tärkeitä, että kirjaston asiakkaille sekä kirjasto- ja arkistoverkolle viestitään kohdennetusti. Päivittäisviestinnän lisäksi markkinoinnilla ja palveluviestinnällä on oltava vahva kytkös palveluntuottajiin. Yksi iso haaste on, miten nykyiset ja tulevat tietotukipalvelut ovat mahdollisimman luonteva osa eduskuntatyötä ja miten tieto palveluista saadaan oikea-aikaisesti niitä tarvitseville. Tässäkään kirjaston ei tarvitse olla yksin, vaan sen kannattaa entistä paremmin hyödyntää koko tieto- ja viestintäosaston tarjoamia mahdollisuuksia.

Asiakas keskiössä?

Asiakas on kirjastoissa keskiössä, ja näin on aina ollut. Asiakkaalla tarkoitetaan tässä yhteydessä henkilöasiakkaita, kuten esimerkiksi kirjojen lainaajia. Mielestäni voidaan myös ajatella, että kirjaston keskeinen ja pysyvä asiakas on avoin demokratia, joka toimiakseen tarvitsee tietoa ja avoimuutta.

Palvelut ovat kehittyneet teknologian, tiedonkäyttötapojen ja tiedon olomuotojen muuttuessa. Aikojen saatossa on päästy tilanteeseen, jossa tiedon käyttäjät ovat räätälöineet itselleen hyvin yksilöllisiä tapoja hyödyntää tietoa. Tiedon käyttäjinä on sukupolvia, jotka ovat siirtyneet työelämään ennen tietoakaan tietoverkoista. Samanaikaisesti tiedon käyttäjinä ovat kotitietokoneiden ja internetin kehityksen mukana kasvaneet keski-ikäiset, keskustelupalstoilta sosiaaliseen mediaan siirtyneet kolmekymppiset ja lopulta audiovisuaalisten meemien ja representaatioiden kulttuuriin syntyneet parikymppiset, joille tiedonhaku jonain erillisenä prosessina tuntuu varsin vieraalta ajatukselta.

Asiakas on siis aina ollut keskiössä, mutta keskiö on koko ajan ollut liikkeessä. Asiakkaat ovat tätä nykyä luoneet itselleen oman tiedonkäytöllisen universuminsa, johon kirjaston on entistä vaikeampi löytää tietään. Tai oikeammin suuret digijätit ovat asiakkaan verkkokäyttämisen myötä luoneet jokaiselle oman universumin, johon tietovirrat määrättyvät algoritmitalouden lainalaisuuksien mukaan. Asiakas on kyllä keskiössä, mutta melko toisella tavalla kuin haluaisimme ajatellakaan. On käynyt ikävän selväksi, että digijättien näkökulmasta asiakas on jokin aivan muu taho kuin tietoa tarvitseva kansalainen. Jos kirjastolla olikin joskus tiedon portinvartijan rooli, törmää kansalainen tätä nykyä aivan toisenlaisiin portteihin ja portinvartijoihin, joiden kanssa on vaikeampi neuvotella.

Seuraavaksi esittelen muutamia näkemyksiäni siitä, mihin suuntaan Eduskunnan kirjaston palveluita tulisi jatkossa kehittää ja mitä kehittämisessä pitää ottaa huomioon. On kiinnostavaa nähdä esimerkiksi kymmenen vuoden kuluttua, kuinka osuvia arvioni ovat olleet.

Asiakaspalvelu on erityistä

Ajatus asiakkaasta keskiössä on kaunis, mutta onko se lopulta aina todenmukainen? Palvelupolun päässä on kyllä aina asiakas, mutta palvelu on myös monen asian summa ja kompromissi. Käytettävissä on rajattu määrä resursseja, tietty osaaminen, tietty infrastruktuuri ja ylipäätään monia tuotantotekijöitä, jotka kaikki itsessäänkin ovat muodostuneet kompromisseista. Puhtaasti asiakkaan tarpeista lähtevä palvelusuunnittelu lieneekin silkkaa utopiaa. Se ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö pitäisi muistaa, keitä varten työtä tehdään. Kaikissa valinnoissa asioita pitäisi aina peilata asiakkaan näkökulmasta.

Onko niin sanotun asiakas keskiössä -ajattelun mukaista, että asiakaspalvelu ei ole erityisosaamisalue vaan monen työntekijän toimenkuvassa välttämätön paha? Kysyttäessä kuuluu sanoa, että asiakkaat ovat koko työn suola ja asiakaspalvelusta nautitaan. Todellisuudessa toimiminen palvelutilanteessa asiakkaiden kanssa on vaativa tehtävä, joka on luontevaa varsin harvoille. Eikö asiakaspalvelun nostaminen erikoistumisalaksi olisi juuri asiakaslähtöistä ajattelua?

Kirjaston asiakaspalvelulla ja esimiestyöllä on paljon yhteistä. Ehkä jopa niin paljon, että esimiestyön voi sanoa olevan vain yksi asiakaspalvelun alalaji. Joka tapauksessa molemmista tekee kiinnostavan ja samalla haastavan tietty ennustamattomuus, vaikka molemmissa on myös omat toistuvat rutiininsa. Asiakas on yhteydessä kirjaston asiakaspalveluun yleensä silloin, kun hänellä on jokin ongelma – usein niin sanottu määrittelemätön tiedontarve. Asiakaspalvelijan tulee ensin selvittää tiedontarve haastatteleamalla asiakasta ja samalla yhdistää toive saatavilla olevaan aineistoon tai palveluun. Kaikki tämä pitää tehdä siinä hetkessä kasvokkain asiakkaan kanssa. Kuulostaa yksinkertaiselta, mutta todellisuus on toisinaan aika toisenlainen. Useimmille tällainen arvaamaton tilanne on epämurheellinen, mikä luullakseni on pääsyy siihen, että asiakaspalvelutyö koetaan haastavaksi. Lopulta varsin harva toimii luontevasti tilanteissa, joissa pitää sietää toistuvasti epävarmuutta. Voisiko tässä olla myös syy siihen, että asiakaspalvelutyötä ei arvosteta palkkapöydissä? Onko niin, että epämurheellisuusalueella työskentelyä ei voi pitää tavoiteltavana ja hyvin palkittuna ammattina?

Esimiestyö sisältää saman ennakoimattomuuden, eikä sitäkään erityisesti arvosteta. Monissa organisaatioissa esimiestehtävä ei näy mitenkään palkkapussissa, vaikka kyseessä on vaativa palvelutehtävä. Onneksi molempia työtehtäviä yhdistää myös aineeton palkitsevuus. Molemmista saa parhaimman onnistumisen tunteen, kun palvelutilanteesta poistuu avun saanut henkilö. Molemmissa on kyse avun antamisen ilosta.

Mihin tarvitaan johtajaa?

Johtajan ei kannata olla substanssiasiantuntija. Siitä voi olla suorastaan haittaa. Väinö Linna on värikkö Koskelallaan tehnyt paljon hallaa suomalaiselle johtajuudelle. Edestä pitäisi johtaa, olla paras sotilas, samalla vertainen mutta kuitenkin kaikkien kunnioittama auktoriteetti. Harva kuitenkaan muistaa, että Linnakin lopuksi kertoi Koskelan tapattaneen itsensä turhaan.

Johtajan tulisi olla asiakkuuksien ja palvelutarpeiden asiantuntija. Siitä seuraa, mitä strategisia valintoja tehdään ja mitä osaamista kirjastossa tarvitaan. Kehittyminen on mahdollista ainoastaan hankkimalla uutta osaamista. Uusia osaajia ja ajatuksia tarvitaan jatkuvasti, jotta kokeneet asiantuntijat ja valmiit osaajat voivat kehittyä edelleen ja saada uutta virtaa työhönsä.

Osaajat tietävät, miten asioita pitää tehdä. Osaajilta voi myös edellyttää, että heillä on paras käsitys toimintaprosesseista ja kehittämiskohteista. Heidän osaamisensa kehittyy, kun he kohtaavat ongelmia tai muuta mielenkiintoista työssään. Tämän päivän johtamisoppien kuuma trendi ei siksi ole turhaan itseohjautuvuus tai vielä tuoreemmin ja tarkemmin ilmaistuna yhteisohjautuvuus. Ei niin, että kukin voi tehdä, mitä haluaa, vaan niin, että asiantuntijat yhdessä esimerkiksi tiimeissä pohtivat, mikä on tarpeellista ja miten kannattaa tehdä. Mitään esimiehen ja alaisen hierarkkiseen suhteeseen perustuvaa järjestelyä ei välttämättä tarvita muuten kuin ehkä hallinnollisena järjestelynä. On toki oltava taho, joka hallinnoi esimerkiksi lomina niin, että sekä työntekijän edut että työnantajan velvoitteet tulevat täytetyiksi.

Mihin siis oikeastaan tarvitaan johtajia? Strateginen johtaminen lienee avain. Yksiköllä on oltava tieto strategiasta, kehityssuunnasta, palvelutarpeista, toimintaympäristön muutoksesta ja osaamistarpeista.

Oikeastaan kaikki muut tässä tekstissä esitetyt uudet avaukset ovat merkityksellisiä siihen verrattuna, mitä nykyiset ja uudet osaajat tuovat mukanaan. Olisi jopa hieman surullista, jos johtaja olisi yksikön suurin visionääri – etenkin jos tämä vielä kuvittelee sitä olevansa.

Digijättiläinen on ystävä

Google on luonut meille kaikille oman tiedollisen universumin yhdessä parin muun digijättiläisen kanssa. Kirjastoammattilaisten on siis opittava kaikki mahdollinen tämän uuden universumin logiikasta. Miten saatetaan tieto ja kansalainen yhteen? Miten itse navigoimme? Ketkä ovat parhaita navigaattoreita? Kuka auttaa kansalaista määrittämään oikean ja luotettavan tiedon?

Taannoin kirjastoalalla keskusteltiin paljon siitä, että oikea tieto ei löydy Googllella vaan ainoastaan kirjaston tietokannoista. Oikeastaan kyse on kuitenkin kahdesta eri asiasta. Yksinkertaistaen voisi sanoa, että tieteellisessä tietokannassa on kyse jo valmiiksi formuloidusta tiedontarpeesta ja tiedon paikantamisesta, kun taas internet-haun synonyymiksi muodostunut googlaaminen muistuttaa usein nopeatempoista keskustelua tietouniversumin kanssa. Haku tarkentuu toistuvien kysymysten myötä, tiedon tarve täsmentyy, ja molemmat osapuolet oppivat koko ajan toisistaan lisää. Ero on huima verrattuna Googlen ensimmäisiin versioihin. Niiden logiikasta ehkä ymmärsikin jotain, jos tiedonhakulogiikka oli tullut tutuksi informaatiotutkimuksen opintojen myötä. Konepellin alla on varmasti edelleenkin läheisyysoperaattoreihin perustuvia algoritmeja ja eittämättä ihan ymmärrettävä hakuindeksin logiikka, mutta nykyisellään varmaan aivan valtavasti kaikkea muuta meidän ihmisten toiminnasta opittua. Ennen kaikkea Google muistuttaa yhä enemmän meitä itseämme.

Google on pikkuhiljaa personoinut itsensä meidän jokaisen näköiseksi, joten siitä on muodostunut meille kaikille luonteva näkymä tiedon universumiin. Ei ole mikään ihme, että ihmiset sanovat löytävänsä kaiken paremmin Googlella. Googlesta on tullut tiedon koti.

Ei Googlekaan sentään kaikkea meistä vielä tiedä. Etenkään se ei yleensä voi tietää, mitä me emme itsekään vielä tiedä. Sen vuoksi tiedon ammattilaisiin, kuten Eduskunnan kirjaston tietopalveluun, otetaan edelleen yhteyttä silloin, kun tiedon tarve on jäsenyhmätön tai muuten on ajautettu umpikujaan. Tietopalvelun toimeksiantoja on ehkä vähemmän kuin aiemmin, mutta ne ovat yhä haastavampia ja enemmän aikaa vieviä. Tämä havainto ei ole enää millään tavoin uusi, mutta siinä piilee mahdollisuuksien avain. Miten voisimme auttaa tietoyhteiskunnan jäseniä umpikujissa?

Jokainen tietää seniorikansalaisia, jotka ovat oppineet aivan toisenlaisen yhteiskunnan käyttöliittymän kuin sen, mikä nyt on käytössä. Järjestelmät ovat kehittyneet huimaa-vasti ja tarjoavat kansalaiselle mahdollisuuksia, joista kukaan ei voinut unelmoidakaan vielä reilu neljännesvuosisata sitten. Kaikki on nykyään mahdollista, ja lähes kaiken voi tehdä itse.

Itse edustan onnekasta sukupolvea. Olen viettänyt lapsuuteni aikana ennen internetiä, mutta kuitenkin yhteiskunnan digitalisaation kynnyksellä. Aiemmat sukupolvet ovat joutuneet sopeutumaan tietoyhteiskuntaan, ja minua myöhemmät pitävät sitä happena, jota hengitämme.

Olen siis onnekas, mutta silti tietoyhteiskunnan moninaisuus hirtittää. Tietojärjestelmät ja palvelut ovat kietoutuneet toisiinsa niin monin tavoin, että yksilön on jo lähes mahdotonta hallinnoida omaa elämäänsä. Monista aiemmin yksinkertaisista asioista on tullut hitaita ja monimutkaisia prosesseja, joihin on hyvin vaikeata saada minkäänlaista tukea. Lähes kaiken voi tehdä itse, mutta kuinka moni ymmärtää, mitä on tekemässä, miksi ja miten?

Yhä useammalla on tarve saada tukea päivittäisten asioiden hoitamiseen. Samanaikaisesti yhteiskunnasta ovat kadonneet ammattilaiset, jotka aiemmin tekivät asioita kansalaisten puolesta – asiakaspalvelijat siis. Kirjastoissa ja nyttemmin myös uudistetussa kirjastolaissa ongelma on tunnistettu. Monille kirjastot ovatkin ainoita paikkoja, joista saa apua tietoyhteiskunnan haasteisiin. Ja tätä palvelua tarvitsevat ja käyttävät muutkin kuin seniorikansalaiset.

Työyhteisöissä tukea on saanut IT-tuelta, kirjastoilta, assistenteilta ja muilta ammattilaisilta. Ammattilaisten, asiantuntijoiden ja johtajien työajasta yhä suurempi osuus menee hallinnollisiin toimiin, joita tehdään jatkuvasti vaihtuvilla tietojärjestelmillä. Samaan aikaan tietoa saa yhä useammasta paikasta ja uutta tietoa pitää tuottaa yhä nopeammin. Tämä pätee kaikilla aloilla ja yhtä lailla myös eduskunnassa.

Kirjastosta voisi tulla yhä enemmän tietoyhteiskunnan asiantuntija ja tiedon jalostaja. Kirjastolaisten tietoyhteiskunnan tuntemukseen, ammattitaitoon ja puolueettomuuteen luotetaan edelleen vankasti, ja tälle yhdistelmälle on jatkossa taatusti entistä enemmän kysyntää. Tuhannen taalan kysymys onkin, miten löydämme ne solmukohdat ja oikeat hetket, joissa kirjastoalan ammattilaisten osaamista tarvitaan. Kirjaston pitää olla siellä, missä tietoa tuotetaan.

Eduskunnan kirjaston yhteiskunnallinen tehtävä

Yksittäinen kirjasto ei ole mitään ilman kirjastoverkkoa. Tämä varsin suomalainen tapa ajatella on vahvasti kytköksissä suomalaiseen avoimeen demokratiaan. Suomessa lähdetään siitä, että julkisin varoin tuotetun ja hankitun tiedon tulee olla maksajiensa käytössä.

Eduskunnan kirjaston merkitys on suuri jo pelkästään sen edustamien aihealueiden ja niiden pohjalta luodun kokoelman näkökulmasta. Muu kirjastoverkko ja kirjastojen käyttäjät ovat aina voineet tukeutua Eduskunnan kirjaston oikeudellisen ja yhteiskuntatieteellisen alan kokoelmiin. Toisaalta kirjaston ja arkiston kokoelman ydin – valtiopäivätoiminnan tuloksena syntyneistä asiakirjoista muodostuva mittava aineisto – on ainutlaatuinen todiste Suomen demokraattisen järjestelmän toiminnasta. Kirjaston erityisalojen asiantuntijuus on aina ollut kirjastoverkon käytössä, ja kirjaston asiantuntijat ovat olleet kysyttyjä puhujia, työryhmien jäseniä ja lausuntojen antajia. Kirjaston johtajat ovat olleet kirjastoalalla vaikutusvaltaisissa tehtävissä ja osallistuneet myös laajempaan yhteiskunnalliseen keskusteluun. He ovat olleet näkyviä hahmoja kirjastokentällä, kuten sanotaan, minkä voi todeta myös edeltäjäni kuvauksista kirjaston [verkkosivuilta](#). Omat ansioni tällä saralla ovat vielä varsin kevyitä, mutta perässä tullaan.

Kirjastoalalla on aina luotettu verkostojen voimaan. Kirjastojärjestelmiä on hankittu yhdessä, aineistoja on hankittu kansallisen konsortiona, osaamista on kehitetty, ja kansainvälistä kokemusta on haettu yhdessä. Kirjastojen aineistot ovat pääsääntöisesti kaikkien saatavilla. Kaukopalvelijoille on aikojen saatossa muodostunut maine ammattilaisina, jotka kaivavat asiakkaan kaipaaman aineiston vaikka maan ääristä tai viime kädessä kirjoittajalta itseltään.

Mikä voisi olla Eduskunnan kirjaston panos ja positio yhteiskunnallisessa keskustelussa? Demokratian avoimuudessa, sananvapaudessa ja oikean tiedon puolustamisessa on siinäkin jo työnsarkaa. Mutta voisiko esimerkiksi Eduskunnan kirjaston johtaja enää tänä päivänä julkisesti puolustaa vaikkapa tieteellisen tiedon merkitystä? Vielä takavuosina sellaista olisi pidetty luonnollisena ja jopa virkaan kuuluvana asiana. Mutta entä nyt, kun tieteellisen tiedon oikeellisuus on voimakkaasti politisoitunut? Olisiko tieteellisen tiedon puolustaminen puoluepoliittinen arvovalinta? Kuinka monta sekuntia kestäisi, että kirjaston johtajan lausunto muuttuisi somerintaman taistelukaasuksi? Mitä oikein on tapahtunut tässä välissä?

Virkamiehen etiikka lähtee siitä, että valtiota palvellaan parhaiten täyttämällä valtion antama tehtävä mahdollisimman hyvin. Riittääkö siis se, että kirjasto tarjoaa aineistoja ja palveluita päätöksenteon ja yhteiskunnan käyttöön? Vai pitäisikö olla oma ääni? Minkälainen tämän äänen pitäisi olla, ja miten sillä voitaisiin tukea avointa demokratiaa, sananvapautta ja oikeutta tietoon?

Edellyttääkö oman äänen kuuluminen heittäytymistä konfliktiin? Kiitoksella ja ylistyksellä ei Twitterissä tilaa saa, eikä muutosta tilanteeseen ole juuri näkyvissä. Onko todellakin niin, että sananvapaus on vain niiden oikeus, jotka kestävät maalittamisen ja muut ikävät seuraukset? Tilanne ei ehkä ole aivan näin yksikoikoisen synkkä, mutta yhteiskunnallisen keskustelun käymiseksi pitää hallita nykypäivän keskustelun välineet ja lainalaisuudet. Lisäksi virkamiesten tulee pitää yhtä ja tukea toisiamme. Jos emme voi antaa tukeamme ja luottaa toiseen virkavastuulla toimivaan virkamieheen, olemme kovin yksin myrskyisillä vesillä. Erityisesti nyt pandemian aikana julkinen sektori on ollut pitkään kovilla – vähintään, mitä voimme tehdä, on luottaa virkavastuulla tuotettuun tietoon ja sen takana seisoviin virkamiehiin.

Onko tiedon tuottaminen yhteiskunnallista keskustelua? Toki on ja mitä suurimmissa määrin. On erinomainen tavoite saattaa virkavastuulla tuotettu, oikeelliseen tietoon perustuva tietotuote yhteiskunnallisen keskustelun polttoaineeksi. Kirjaston tuottamia lakihankkeiden tietopaketteja on jo käytetty yhteiskunnallisen vaikuttamistyön ja keskustelujen tausta-aineistoina. Nyt ovat jo oraallaan kansalaisaloitteista tehdyt tietopakettit, joiden käyttökelpoisuutta ja vaikuttavuutta voi vain arvailla – kiinnostus on herännyt. Ja mitä muuta voisimmekaan tuottaa, kunhan vain löydämme lisää oikeita vaikuttamisen tilanteita, joihin tietotukeamme tarjota.

Politiikan ja tiedontarpeiden muutos

Tietoyhteiskunta ja sen aiheuttama muutos tiedon käytössä ovat olleet niin merkittävä ilmiö, että siitä puhuminen on muuttunut kliseeksi jo aikapäiviä sitten. Aluksi ajateltiin pitkään, että internetin myötä tiedosta tulee demokraattisempaa ja kansalaisen vaikutusmahdollisuuksissa vain taivas on rajana. Vain taivas todellakin on ollut informaation määrän rajana, mutta samalla informaation määrä ja sen erilaisten ilmenemismuotojen määrä ovat karanneet lähes käsityskyvyn ulottumattomiin. Tämä kehitys on muuttanut informaatiovallan tasapainoa ratkaisevasti, minkä perinteinen media sai ensimmäisenä ja karvaasti kokea. Nytemmin myös tieteellistä tietoa on kovasti haastettu. Pelisäännöt ovat siis muuttuneet rajusti, ja valtaa on jaettu uusiksi.

Uudet poliittiset liikkeet ovat nousseet pitkälti siksi, että ne ovat löytäneet uusia, entistä tehokkaampia tapoja viestiä. Tehokkuus on mennyt niin pitkälle, että aikaisemmat poliittisen viestinnän taitajat ovat huomanneet joutuneensa aivan uudella tavalla haastetuiksi. Uusi sukupolvi on oivaltanut, kuinka tehokkaasti sosiaalista mediaa voi hyödyntää verrattuna aikaisempiin keinoihin. Oivallusten takana on taatusti kosolti kulttuurista tietämystä, kokemusta ja tutkittua tietoa. Tieto on edelleen valtaa – nyt se on vain aivan uudella tavalla käsissä.

Vaikuttaisi kuitenkin siltä, että poliittiset päättäjät kaipaavat virkamiesten tuottamaa neutraalia tietoa yhä nopeammin, tiiviimmin ja täsmällisemmin. Kirjaston kokoelma sellaisenaan ei kovin hyvin sovellu politiikassa tarvittavaan nopeatempoiseen tiedon tuottamisen ja kuluttamisen sykliin. Kirjaston kokoelmissa piilevä tieto pitäisi siis saada tehokkaammin ja nopeammin sellaiseen muotoon, jota voidaan hyödyntää päätöksenteossa ja poliittisessa viestinnässä.

Mikä rooli kirjastolla tai tietotuella voisi olla tässä? Kirjasto voi aina pyrkiä kehittämään esimerkiksi uusia tietotuotteita valtiopäivädatasta. Niissä faktat olisi puettu sosiaalisessa mediassa helposti ja nopeasti hyödynnettävään muotoon. Tähän kuitenkin vaaditaan datan, infografikan, viestinnän, sosiaalisen median ja psykologian osaamista sekä jatkuva sosiaalisen median seurantaa. Lisäksi pitäisi olla neutraali ja pystyä tarkistamaan faktat aukottomasti.

Yksi faktapohjaisen tietotuen rinnalla ehkä vähemmälle huomiolle jäänyt osa-alue on tunnetieto. Se ilmenee toisaalta harkitsemattomuutena tai ”fiilispohjalta” tehtyinä päätöksinä ja toisaalta tunneälyä hyödyntävänä viestintänä. Poliittisen viestin tai päätöksen tekeminen ymmärrettäväksi edellyttää usein retorisia keinoja tai jopa tarinallistamista. Jotta tällaisia keinoja voi hyödyntää onnistuneesti, vaaditaan joko vankkaa poliittista kokemusta tai laadukasta tietotukea.

Kirjastoilla on aina katsottu olevan sivistystehtävä. Voisiko tulevaisuuden tietotuki rakentua myös kirjastojen mittavan sivistyksellisen pääoman varaan?

Arkisto ei unohda

Tätä kirjoitettaessa arkistolakia on alettu uudistaa. Lopputuloksena oletettavasti on, että eduskunta vastaa edelleen tuottamiensa asiakirjojen arkistoinnista itse päättämällänsä tavalla. Eduskunnan arkiston tehtävänä on – ei enempää eikä vähempää – varmistaa, että valtakunnan ylimmän päättävän elimen toiminnasta jää pysyvä jälki. On siis melko lailla perusteltua, että talolla on oma arkistonsa nyt ja tulevaisuudessa.

Mutta se pysyvyys, se ikuinen ongelma. Ihmiskunnalle on luonteenomaista olla huolissaan juuri meneillään olevasta aikakaudesta ja sen erityislaatuisuudesta. Siksi meillä on toisinaan jopa hieman koomiselta vaikuttava vimma varmistaa kaiken säilyvyys. Koomisuus haihtuu nopeasti, kun ajattelee arkistojen merkitystä ihmiskunnan itseymmärryksen kannalta. Moni virhe on jäänyt toistamatta, kun arkistoihin perustuva sinnikäs tutkimus on havahduttanut yhteiskuntia ajattelemaan asioita uusilla tavoilla. Eduskunnan pöytäkirjoistakin löytyy todisteita monenlaisista poluista, joita kukaan ei halua enää kulkea.

Pitkäaikaissäilytyksestä on arkistoalalla keskusteltu ja kirjoitettu loputtomasti. Kaikki tunnistavat, että yhteiskunnan muistin pysyvyys tulee turvata. Kansalliset ratkaisut pitkäaikaissäilytykseen ovat jo olemassa, ja arkistolakia uudistetaan tulevaisuuden tarpeita silmällä pitäen. Eduskunnan arkiston asema säilynee itsenäisenä. Se tarkoittaa samalla sitä, että myös pitkäaikaissäilytyksen ratkaisut tehdään viime kädessä eduskunnassa. Arkistotoimemme keskeinen haaste lähivuosina onkin varmistaa aineiston säilyvyys ja käytettävyys digitalisoituneessa toimintaympäristössä. Lisähaastetta tuo se, että eduskunnan toiminta tallentuu yhä enenevässä määrin tekstin lisäksi myös kuvana ja äänenä.

Eduskuntatyön läpinäkyvyys paranee, kun eduskunnan arkistotoimi ja asianhallinta kehittyvät yhä avoimemmiksi ja käytettävämmiksi. Uudet mahdollisuudet synnyttävät aina myös uusi tarpeita – tarjonta luo kysyntää. On mielenkiintoista seurata, miten eduskuntatyötä tutkitaan tulevaisuudessa, kun audiovisuaalinen materiaali kehittyy ja lisääntyy.

Tieto, data ja tekoäly?

Maailma on pullollaan asiantuntijoita ja näkemyksiä siitä, miten tekoäly tulee parantamaan maailmaa. Kirjastoalalla on taatusti pohdittu, miten tekoäly voisi edelleen tehostaa tiedon tarvitsijan ja tarvittavan tiedon kohtaamista.

Keskeinen asia on disinformaation tunnistaminen. Monenlaisia kampanjoita on järjestetty, ja erinomaisen selkeitä työkaluja on luotu kansalaisen avuksi. Näin tunnistat väärän tiedon! Mutta vaikeaahan se on, ellei jopa mahdotonta, yksittäiselle kansalaiselle tietotulvan ja koko ajan älykkäämmin puetun disinformaation maailmassa. Voisiko kirjasto olla mukana luomassa tietotukipalveluita, joissa tekoälyn avulla voitaisiin tunnistaa disinformaatiota tai sen levittäjiä, sen sijaan, että tekoälyn voimin edistettäisiin kuplautumista ja heimoutumista.

Parhaimmillaan tekoäly voisi ehdottaa tiedonhakijalle relevantteja tiedonlähteitä, dataa tai vaikka keskusteluja ja samalla jatkuvasti arvioida tiedon lähteiden oikeellisuutta ja tiedon tuottajien taustoja. Voisiko kirjastolla olla rooli tällaisten ideoiden ja palveluiden tuottamisessa? Voisiko esimerkiksi kirjastojen ja muiden tietoammattilaisten vuosikymmenien aikana tuottamalla kuvailevalla metadatatalla olla rooli tässä?

Ajatellaanpa vaikka eduskunnan täysistuntoa, jossa tilanteet, puheenaiheet ja näkökulmat vaihtuvat nopealla tahdilla. Voisiko yksittäiselle kansanedustajalle tuoda lisäarvoa, jos täysistunnon asialistaan eli päiväjärjestykseen tuotettaisiin rikasteeksi käsiteltävään aiheeseen liittyvä uusin viranomaistieto, tutkimustieto, kirjaston laatima tietopaketti tai mediaosumat? Mitä seuraisi, jos edustajan käyttäessä puheenvuoroa muiden edustajien luettavaksi ilmestyisi puhujan vaalikonevastaukset tai mediakommentit aiheesta? Mitä jos verkkosivulla julkaistuun hallituksen esitykseen tuotettaisiin automaattisesti linkit viitattuihin lähteisiin? Auttaisiko lukijaa, jos tekstissä mainittuja uusia tai yleisesti vähän käytettyjä käsitteitä linkitettäisiin johonkin kontrolloituun asiansaastoon? Kaikkeen tähän on ollut teknologioita jo vuosikymmeniä. Poliittisen viestinnän kentällä kaiken pitää tietysti toimia nopeasti ja luotettavasti, mikä asettaa paljon haasteita. Ne ovat varmasti kuitenkin ratkaistavissa. Onko meillä uskallusta kokeilla?

Tekoälyn avulla luodaan jo nyt tehokkaasti erilaista tilannetietoa – luodaan siis tilannekuvaa. Tilannekuvaa on luotu sodankäynnin ja talouden tarpeisiin jo maailman sivu. Poliitikassa tilannekuvan perään kuulutetaan jatkuvasti, ja silloin useimmiten puhutaan taloudesta ja työllisyydestä. Taloudellisen tilannekuvan luomisessa valtiovarainministeriölle (VM) on Suomessa muodostunut vakiintunut asiantuntijarooli. VM:n tilannekuvaan luotetaan yli puoluerajojen ja laajalti mediakentässä. On jopa esitetty, että jokaisen poliittisen puolueen tulisi sitoutua VM:n tilannekuvaan, kun ne laativat puolue-, vaali- tai hallitusohjelmiaan. Eduskunnan sisäisen tietopalvelun saamat toimeksiannot liittyvät lähes yksinomaan talouteen tai työllisyyteen. Voisi siis väittää, että politiikkoja kiinnostavat ennen kaikkea talouden ja työllisyyden luvut. Poliittisten päätösten taloudelliset ja työllisyysvaikutukset ovat politiikan polttoainetta erityisesti eduskunnassa.

Eduskunnan sisäisen tietopalvelun laatimat taloudelliset laskelmat ovat tuoneet eduskuntakeskusteluun uudenlaisia mahdollisuuksia. Esimerkiksi oppositiopuolueiden vaihtoehtobudjetit ovat yhteismitallisia, kun ne perustuvat samoihin laskentamalleihin ja samaan dataan kuin hallituksen laskelmat. Palveluun on oltu erittäin tyytyväisiä. Samalla myös yhteiskunnallinen keskustelu on entistä laadukkaampaa, kun vaihtoehdot ovat vertailukelpoisempia.

Poliitikassakin on viime vuosina yhä enenevässä määrin puhuttu ilmiöpohjaisuudesta, ja siihen suuntaan poliittinen päätöksenteko on vääjäämättä menossa. Toisaalta ilmiöpohjaisuutta on ollut oikeastaan aina, tosin siitä on käytetty muita termejä. Mitä muita kuin ilmiöitä esimerkiksi talous ja työllisyys ovat? Aikamme suurin ja monen mielestä ainoa tärkeä ilmiö on ilmastonmuutos. Ja toden totta, planeettamme ilmasto on kaikelle elämälle ja toiminnalle välttämätön. Jos se tuhoutuu, millään muulla ei ole väliä.

On vain ajan kysymys, milloin ilmastovaikutukset nousevat voimakkaammin osaksi politiikkatoimien vaikutuksiin liittyvää keskustelua. Ympäristövaikutusten arviointimenettely (YVA) on ollut osa esimerkiksi kaavoitusta jo kymmeniä vuosia, ja myös lakihankkeissa arvioidaan ympäristövaikutuksia. On oletettavaa, että jo lähivuosina ilmastovaikutusten arviointi tulee entistä näkyvämmäksi osaksi eduskuntakeskustelua. Silloin eduskunnan tietotukeen tarvitaan ympäristöaineistoja, ilmastodataa, tietojärjestelmiä ja ennen kaikkea ilmastotiedon osajia. Kun tähän lisätään, että politiikassa on jatkuva kysyntä kuntia, kaupunkeja, vaalipiirejä ja vastaavia koskevalle alueelliselle tiedolle, voisi melkein ennustaa, että eduskunnan tietotukipalveluissa toimii jonkinlainen paikkatietoasiantuntija jo aivan lähivuosina.

Demokratian Heureka

Kirjaston koko toiminta-ajatus perustuu avoimuuteen. Suomessa on avoin demokratia, joka pyrkii tarjoamaan kansalaisilleen mahdollisimman paljon mahdollisuuksia saada tietoa ja vaikuttaa. Kaikki hyvin!

Kirjastojen tiloja ei enää käytetä yhtä paljon aineiston lainaamiseen tai tutkimiseen kuin aikana, jolloin aineisto oli yksinomaan fyysisessä olomuodossa. Vaikka painetun aineiston käyttö tai henkilökohtaisen palvelun tarve ei tule koskaan loppumaan etenkään Eduskunnan kirjaston kaltaisessa kirjastossa, kirjastotilan käyttö on vähentynyt merkittävästi viime vuosikymmeninä myös eduskunnassa. Tilastointitavat ovat vaihdelleet aikojen saatossa, mutta paikalliskäyntien määrä on hyvinkin puolittunut verrattuna esielektroniseen aikaan.

Eduskunnan kirjastolla on erinomaiset kirjastokäyttöön soveltuvat tilat. Tilat ovat kuitenkin eittämättä vajaakäytöllä, ja niitä voisi kirjastokäytön ohella hyödyntää toisinkin.

Nuorten usko demokratiaan on koetuksella, mikä näkyy huolestuttavasti esimerkiksi äänestysaktiivisuudessa. Nuoret eivät koe, että äänestämällä tai muilla olemassa olevilla demokratian keinoilla voisi vaikuttaa. Suuremmat ikäluokat äänestävät aktiivisemmin ja voivat tällä tavoin vaikuttaa poliittiseen päätöksentekoon. Edustuksellinen demokratia olisi juuri se väline, jolla myös pienemmät ikäluokat voisivat saada äänensä paremmin kuuluviin. Ei ole mikään luonnonlaki, että nuorilla on nykyjärjestelmässä vain maksajan ja sivustakatsojan rooli.

Eduskunta kuitenkin edelleen kiinnostaa vallan tyyssijana ja julkisuudesta tuttujen poliitikkojen työpaikkana. Toisaalta kansanedustajien työhön kuuluu aivan olennaisena osana nykyisten ja tulevien äänestäjien kohtaaminen. Kiinnostusta ja tulijoita eduskuntaan riittäisi enemmän kuin eduskunnan vierailijapalveluiden kapasiteetti antaisi myöten.

Vuosien varrella kirjastolle on kaavailtu monenlaista roolia vierailijapalveluiden tueksi. Jos pohdintaa jalostaa pidemmälle, kirjaston voisi nähdä toimijana, joka verkkosisältöjen ja asiantuntijapalveluiden lisäksi tuottaisi eduskuntatietoon perustuvaa demokratiakasvatuspalvelua ja toimisi vierailijakeskuksena, eräänlaisena eduskuntatiedon versiona Tiedekeskus Heurekasta. Sen erityisenä tehtävänä olisi avata demokratian toimintaa tuleville ja uusille äänestäjille – lasten lisäksi esimerkiksi maahanmuuttajille. Näin voitaisiin tulevien äänestäjien ja päättäjien kiinnostusta eduskuntaa, demokratiaa ja äänestämistä kohtaan. Demokratiaan tutustumisen lisäksi vierailijat näkisivät, miten suomalainen kirjastolaitos on läsnä ja tukena kaikissa elämänvaiheissa.

Kirjaston tulevaisuus uudessa organisaatiossa

Organisaatiomuutosten luonteeseen kuuluu, että ne vievät jonkin aikaa paljon tilaa muulta keskustelulta. Tämä on kuitenkin välttämätöntä, jos halutaan henkilökunta mukaan uudistukseen. Muutokselle ja keskustelulle on varattava aikaa. Ajan myötä selviää myös, kuinka hyvin tämänkertainen mullistus onnistui. Tavoite on joka tapauksessa vilpiton – enemmän yhteistyötä, enemmän aikaa kehittämiselle, vähemmän panostusta rakenteisiin. Instituutiot ovat tärkeitä ja kantavat mukanaan organisaation muistia. Emme kuitenkaan tee työtä instituutioiden vuoksi vaan asiakkaitamme varten. Instituutiot ovat instituutioita juuri siksi, että ne kestävät muutoksen ja kehittyvät ajassa. Hallinnollinen rakenne Eduskunnan kirjaston taustalla on moneen kertaan muuttunut, mutta asiakkaitaan palveleva Eduskunnan kirjasto pysyy.

Tähän päivään mennessä Eduskunnan kirjastossa on työskennellyt lähes 400 henkilöä, ja tulevaisuudessa siellä työskentelee satoja lisää. Kirjasto- ja arkistotyö ovat muuttuneet ja muuttuvat, kuten kaikki ammatit. Kirjasto- ja arkistotyötä tekevillä on hyvin vahva ammatti-identiteetti ja palveluetiikka, joiden pohjalta on hyvä palvella eduskuntaa jatkossakin – erinomaisesti, kuten ennenkin.

Jos olen paikalla vuonna 2072, lupaan nostaa maljan teille 200-vuotista Eduskunnan kirjastoa juhliville. Te olette rakentaneet vielä paremman kirjaston kuin tämä nykyinen on – vaikka tämäkin on kyllä jo vallan erinomainen! Organisaatiomuutoksenkin olette varmasti tehneet, ehkä parikin. Aivan eittämättä ne on tehty mukauttamaan kirjasto paremmin yhä nopeammin muuttuvaan toimintaympäristöön ja vallalla olevaan teknologian murrokseen. Olen tuolloin lähes 100-vuotias, joten saatan tarvita teidän muistustustanne asiasta. Toivon jo nyt ymmärrystä vanhakantaisille ja ymmärtämättömille kommentteilleni.

Lämmin kiitos kaikille nykyisille, entisille ja tuleville kollegoilleni!

Sivistyslaitoksesta kansanvallan foorumiksi

Ilkka Ruostetsaari

Sivistyslaitoksesta palvelulaitokseksi

Suomen kirjastolaitos liittyy keskeisesti suomalaisen kulttuurin ja sen instituutioiden rakentamiseen. Kirjastolaitoksen pitkä historia Suomessa ulottuu aina Ruotsin vallan ajalle, jolloin luotiin pohjaa suomalaiselle sivistykselle ja alettiin rakentaa sen instituutio-naalista pohjaa. Kirjastojen syntyyn 1800-luvulla liittyi kansanvalistuksellinen tehtävä. Taustalla oli poliittinen ja sivistyksellinen kiinnostus suomalaiseen kulttuuriin ja sen kehittämiseen. Sivistys alettiin nähdä jokamiehen oikeudeksi.¹

Suomen kirjastolaitoksen kehityksessä voidaan kulttuuripolitiikan näkökulmasta erottaa kolme kehitysvaihetta. Ensimmäinen kehitysvaihe edustaa ”korkean taiteen” tukemisen politiikkaa, mikä tarkoitti sitoutumista kaunokirjalliseen korkeakulttuuriin sekä lukuharrastuksen ja sivistyksen levittämiseen tietokirjallisen tarjonnan kautta. Kansan- ja myöhemmin yleisiksi kirjastoiksi kutsuttujen kirjastojen perustaminen oli osa fennomaanien kansallista projektia, vaikka heidän keskeisin kiinnostuksensa kohdistui kansakoululaitoksen kehittämiseen. Kansankirjastot näyttäytyivät fennomaaneille merkittävänä lukuhalun ja kansalliskirjallisuuden levittämisen näkökulmasta.

Toisessa 1950- ja 1960-luvuilla alkaneessa vaiheessa kulttuuri ja sen instituutiot kytkettiin osaksi hyvinvointivaltion rakentamista, jolloin kirjastojen toimintoja ja aineistotarjontaa laajennettiin ja kirjaston erityisesti kansalaisten lukuharrastusta tukeva rooli alkoi murtua. Kulttuuripolitiikka sai nyt uuden roolin, kun kulttuurin demokratisointi tuli sen pääkohteeksi. Kirjastolaitoksen arvomaailma muuttui sivistyslaitoksesta palvelulaitokseksi, mikä näkyi siinä, että kirjastojen toimintoja haluttiin laajentaa perinteisistä kirjallisuus- ja kokoelmapalveluista kulttuurisiin vapaa-ajan palveluihin, joita kirjaston tiloissa voitaisiin harrastaa ja joita kirjaston tuli tukea.²

Kolmas kirjastolaitoksen kehitysvaihe alkoi 1990-luvun alussa, kun Suomesta alettiin rakentaa tietoyhteiskuntaa. Internetin aiheuttama informaation ja dokumenttien jakelun muutos aiheutti sen, että kirjastojen perustehtävää alettiin määritellä uudella tavalla. Tultaessa 2000-luvulle kirjastolaitoksen välineellinen rooli erilaisten hyvinvointipalvelujen ja yhteisöllisten toimintojen tukemisessa vahvistui ja lukemiseen ja sivistykseen sidotun roolin merkitys väheni. Kirjastoihin suunnatut määrärahat käytettiin enenevässä määrin tietoteknisen infrastruktuurin rakentamiseen.³

Suomalaiselle kirjastolaitokselle asetetut tavoitteet voidaan tiivistää seuraavasti. Kun Ruotsin vallan aikana tavoitteena oli sivistyneistön ja lukeneiston lukuharrastuksen tukeminen, autonomian aikana kansaa pyrittiin sivistämään ja tukemaan kansallista kulttuuria. Itsenäistyvässä Suomessa tavoiteltiin kansan koulutustason nostamista ja kulttuurista valistamista sekä lukuharrastuksen lisäämistä. Globalisoituvassa Suomessa kirjastolaitoksen avulla on haluttu edistää kulttuurin kuluttamista ja tietoteknistä verkostoitumista sekä ”ei-kirjastollisia toiminnan muotoja”, kuten yhteisöllisyyttä, roolia kansalaisten olohuoneena sekä ihmisten ja ideoiden kohtaamispaikkana.⁴

Kirjastot itseopiskelun ja kouliutumisen väylänä

Kirjastot on koettu niin merkittäväksi instituutioksi, että niitä koskeva laki astui voimaan Suomessa ensimmäisten Euroopan maiden joukossa jo vuonna 1928. Lain mukaan kirjaston tarkoitus ja päämäärä oli kansansivistyksen kohottaminen ja kansalaisten itseopiskelun edistäminen. Tänäkin päivänä kirjastolaitos toteuttaa tätä perustehtäväänsä, vaikka vuosien varrella se on saanut edellä kuvattuja lisätehtäviä. Kirjastolaitoksella on ollut yli vuosisadan ajan merkittävä rooli kunnalliseksi ja valtiolliseksi päättäjäksi kouliutumisessa välittämällä tässä tehtävässä tarvittavia tietoja. Eduskunnan kirjasto perustettiin vuonna 1872, ja kaikille avoimeksi kirjastoksi se muuttui vuonna 1913.

Sääty-yhteiskunnassa koulutus erotti syntyperän ohella säätyläistöön kuuluvat muusta väestöstä, mikä heijastui myös säätyvaltiopäivien kokoonpanoon. Peräti kahdeksan kymmenestä säätyvaltiopäivien jäsenestä niiden viimeksi jääneellä istuntokaudella vuosina 1905–1906 kuului ylimpään sosiaaliseen kerrostumaan ja melkein yhtä suuri osa, kolme neljästä, oli jo syntynyt siihen. Valtiopäiväedustajien koulutustaso oli hyvin korkea, sillä koulunkäyntimahdollisuudet kuuluivat tavallaan säätyläisten erioikeuksiin. Yhdeksällä kymmenestä säätyvaltiopäivien jäsenestä koulutus ylitti kansakoulutason, kun samanaikaisesti vain viisi prosenttia 15 vuotta täyttäneestä väestöstä oli saanut samantasoisien koulutuksen. Peräti kahdella kolmasosalla valtiopäiväedustajista oli yliopistotutkinto tai sotilaallinen koulutus. Koulutustason korkeutta kuvaa osaltaan myös se, että yliopistollinen koulutus oli aatelissäätyyn kuuluvista kolmella neljäsosalla ja talonpoikaissäätyynkin kuuluvista viidesosalla.⁵

Eduskuntaudistus ja yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden käyttöönotto vuonna 1906 käänsivät valtiopäiväedustajien koulutustason jyrkkään laskuun. Kun korkea koulutus ja merkittävä ammatillinen asema eivät enää tuottaneet entisessä määrin valmiuksia valtiopäiväedustajan toimeen, kouliutuminen valtiollisiin luottamustehtäviin sai uusia väyliä. Kasvavassa määrin kouliutumista tapahtui kunnallisissa ja puolueorganisaation luottamustehtävissä.⁶ Valmiuksia yhteiskunnalliseen toimintaan oli mahdollista hankkia myös itseopiskelun kautta, mihin kuntiin laajasti levittäytyvä kirjastolaitos antoi mahdollisuuden. Tänäkin päivänä merkittäviin yhteiskunnallisiin asemiin nousseiden henkilöiden haastatteluista ja muistelmista voi lukea kuvauksia siitä, että kirjastolla on ollut tärkeä rooli heidän kasvutarinassaan, kun he ”lukivat kotikylänsä kirjaston läpi”.

Kirjastoautolta eduskunnan kirjaston hallitukseen

Tutustumiseni kirjastolaitokseen alkoi, kun tätini houkutteli minut käymään kirjastoautolla kotikylälläni Nivalassa 1960-luvun lopulla. Oman kirjastokortin saaminen oli niin merkittävä tapaus, että muistan vieläkin sen numeron, 116A. Yliopistokirjasto tuli tutuksi aloittaessani valtio-opin opinnot Tampereen yliopistossa 1970- ja 1980-lukujen vaihteessa, jolloin kirjojen etsiminen kirjastosta tapahtui vielä manuaalisesti kortistoja selaamalla. Julkiset kirjastot olivat ja ovat edelleenkin tärkeä osa koulutuksellista tas-arvoa ja sosiaalista liikkuvuutta edistävää maksutonta yliopistokoulutusta: tenttikirjoja ei tarvinnut itse ostaa.

Siirryttyäni tutkijaksi yliopistolle 1980-luvun puolivälissä tiedonhankinta kirjastossa tapahtui edelleen manuaalisesti kortistoja selaamalla. Eniten kirjastopalveluja tarvitsin ollessani mukana kansainvälisessä tutkimusprojektissa, jossa vertailtiin kansanedustajien rekrytoitumista 11 eurooppalaisessa maassa. Kävin läpi painetut ja pölyisät valtiopäiväasiakirjat vuosilta 1907–1998 tutkiessani valtiopäiväedustajien ja kansanedustajien sosiaalista taustaa.⁷ Nykyisin yksikamarisen eduskunnan valtiopäiväasiakirjat ovat paljon helpommin saatavilla Digitoidut valtiopäiväasiakirjat 1907–2000-osiona eduskunnan avoimen datan verkkopalvelussa.

Kirjastolaitoksen asteittain etenevä digitalisaatio muutti ja helpotti olennaisesti tutkimuksen tekemistä. Enää tutkimuskirjallisuutta ei tarvinnut etsiä manuaalisesti kortistoista, vaan kotimainen ja kansainvälinen tutkimuskirjallisuus alkoi löytyä kirjojen ylläpitämistä tietojärjestelmistä. Tietokoneelta omassa työhuoneessa on mahdollista päästä käsiksi kansainvälisiin huippujulkaisuihin. Puolueiden, järjestöjen ja yritysten toimintakertomuksia ei enää tarvitse etsiä kirjaston hyllyistä tai tilata kaukolainoina. Puolueiden ohjelmatuotanto ([Pohtiva - Poliittisten ohjelmien tietovaranto](#))⁸ on ollut ladattavissa tutkijoiden ja opiskelijoiden käyttöön vuonna 1999 Tampereen yliopiston yhteyteen perustetusta valtakunnallisesta Yhteiskuntatieteellisestä tietoarkistosta.

Tietotekniikan kehitys on muuttanut olennaisesti yliopistokirjaston roolia myös opetuksessa ja opiskelussa. Yliopistokirjasto ei enää ole pelkkä tiedon varasto, vaan se osallistuu myös opetukseen. Tampereen yliopiston kirjasto antaa politiikan tutkimuksen opiskelijoille pakollista lähdekirjallisuuden ja tutkimusaineistojen etsintää koskevaa opetusta perus- ja syventävissä opinnoissa. Opiskelijat jättävät opinnäytetyönsä tarkastettavaksi kirjaston tietojärjestelmien kautta. Opettajat saavat itse tehdä tenttikirjatilauksensa kirjaston sähköisen lomakkeen kautta. Poliitiikan tutkimuksen opiskelijoiden tutkielmiensa aineistoina suosivat eduskuntakeskustelut ja muut valtiopäiväasiakirjat ovat sähköisesti ladattavissa eduskunnan verkkosivujen kautta.

Eduskunnan kirjaston erityisasiantuntemusaloja ovat eduskuntatiedon ohella oikeudellinen tieto ja yhteiskuntatieto. Tulin valituksi yhteiskuntatiedon edustajana eduskunnan kirjaston hallituksen ensin varajäseneksi 2011–2014 ja sittemmin varsinaiseksi jäseneksi 2015–2023. Tässä tehtävässä olen pyrkinyt pohtimaan sitä, miten kirjasto voisi parhaalla mahdollisella tavalla edistää tutkitun tiedon käyttöä kansanedustajien ja tutkijoiden työssä.

Eduskunnan kirjaston toimintaa sääntelee pitkälti Eduskunnan kanslian strategia, jonka puitteissa kirjaston hallitus on keskittynyt strategisen tason kysymyksiin, kuten kirjastolle myönnettyjen resurssien kohdentamiseen, uusien järjestelmien käyttöönottoon ja aineistojen digitalisointiin. Kirjaston hallitus päättää myös joistakin operatiivisen tason kysymyksistä, kuten kirjaston aukioloajoista, joilla on suuri merkitys asiakaskunnalle. Tärkeässä roolissa kirjaston toiminnan kehittämisessä ovat olleet vuosittain tehtävät kirjaston käyttöasteen seuranta sekä asiakastytyväisyyskysely kansanedustajille ja ulkopuolisille asiakkaille. Kokemukseni mukaan hallituksen kokoukset ovat olleet perusteellisesti valmisteluja, ja hallituksessa on ollut avoin keskustelukulttuuri. Hallituksen kaksi jäsenryhmää, kansanedustajat ja asiantuntijajäsenet, ovat osallistuneet tasavertaisesti hallituksen työskentelyyn.

Oman tutkimustyöni osalta olin tiiviimmin yhteydessä Eduskunnan kirjastoon johtaessani tutkimusprojektia, jonka tarkoitus oli litteroida ja saattaa sähköisen muotoon yhdysvaltalaisen Southern New Hampshire Universityn dekaani Karen Ericksonin syvähaastattelut, jotka hän teki Suomessa nuorena tutkijana vuonna 1960. Tätä tutkimushanketta voidaan pitää aineistoltaan ja metodiltaan varhaisena suomalaisena eliittitutkimuksena, koska sen kohteena oli 264 yhteiskunnan eri sektoreiden korkeinta päättäjää. Aineisto oli tarkoitus saattaa tutkijoiden käyttöön tallentamalla se Woodrow Wilson Centerin arkistoon, Yhteiskuntatieteellisen tietoariston ja Eduskunnan kirjaston yhteydessä toimivaan Eduskunnan arkistoon. Ericksonin poismenosta johtuen hanke on edelleen kesken, ja haastatteluista on julkaistu vain pieni osa.⁹

Palvelulaitoksesta kansanvallan foorumiksi

Eduskunnan puhemieshistö esitti loppuvuodesta 2017 toiveen, että kirjastojen roolia vahvistettaisiin poliitikkojen ja kansalaisten tapaamispaikkoina. Sittemmin tämän tyyppisistä tilaisuuksista on saatu kokemuksia muun muassa vuonna 2019 hallituksen kirjastokiertueella, jossa esiteltiin hallitusohjelmaa. Sitran Kirjastoista kansanvallan foorumeita -hankkeessa haluttiin kokeilla, miten kirjastot voisivat luoda dialogin paikkoja kansalaisten ja päättäjien välille paikallisella, valtakunnallisella ja EU-tasolla.

Sitran kokeiluhankkeen katsottiin sopivan myös vastikään uudistetun kirjastolain ([1492/2016](#)) henkeen. Lain tavoitteena on edistää väestön yhdenvertaisia mahdollisuuksia sivistykseen ja kulttuuriin, tiedon saatavuutta ja käyttöä, lukemiskulttuuria ja monipuolista lukutaitoa, mahdollisuuksia elinikäiseen oppimiseen ja osaamisen kehittämiseen sekä aktiivista kansalaisuutta, demokratiaa ja sananvapautta. Lisäksi laissa yleisen kirjaston tehtäviksi mainitaan muiden tehtävien ohella yhteiskunnallisen ja kulttuurisen vuoropuhelun edistäminen. Sitran kokeilut rakensivat vuosien 2020 ja 2021 aikana keinoja, joiden avulla yleiset kirjastot voisivat olla laajemmin osa kansalaisyhteiskuntaa.¹⁰

Kokeiluilla haluttiin testata erilaisia vuorovaikutuksen muotoja ja parantaa kansalaisten vaikuttamis- ja osallistumismahdollisuuksia yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. Kokeilujen avulla etsittiin erilaisia toimintamalleja, joiden kautta kirjastoista tulisi kaikille suomalaisille tuttuja ja luontevia kansanvallan foorumeita. Kirjastoille uudet toimintamallit antaisivat mahdollisuuden toteuttaa ja kehittää kirjastojen lakisäästeistä tehtävää aktiivisen kansalaisuuden ja demokratian edistäjinä. Kansalaisille kirjastoista voisi tulla uusia foorumeita ja ”käyttöliittymiä”, joiden kautta he voivat vaikuttaa itselleen merkityksellisiin asioihin. Malli voisi vahvistaa osallisuutta, osallistumista ja vuorovaikutusta sekä luottamusta edustukselliseen demokratiaan. Malli ja valmiit konseptit tarjoaisivat päättäjille mahdollisuuden avoimeen vuorovaikutukseen kansalaisten kanssa.¹¹

Hankkeen tuottama käsikirja esittelee laajan kirjon keinoja, jotka auttaisivat yleisiä kirjastoja tekemään lakisääteistä demokratiatyötä. Vaikuttamisvalmennuksen tarkoituksena olisi opettaa vaikuttamisen ja dialogin käymisen keinoja sekä madaltaa kansalaisten kynnystä lähestyä poliitikkoja. Samaan tavoitteeseen voitaisiin pyrkiä järjestämällä vaalipaneeleja ja keskustelutilaisuuksia valitun teeman ympärille sekä tuomalla esille, miten Euroopan unioni vaikuttaa kansalaisiin. ”Luovan vaikuttamisen menetelmät” antaisivat valmiuksia hyödyntää erilaisia taiteen muotoja vaikuttamisessa. Lähinnä kirjastojen perinteisintä tehtävää olisi ”pieni poliittinen lukuhaaste”, jonka tavoitteena olisi herättää ajatuksia, laajentaa kansalaisten käsityksiä yhteiskunnallisista asioista sekä nostaa esiin erilaisia politiikan ulottuvuuksia arjesta. Kirjasto listaisi erilaisia politiikkaan ja yhteiskuntaan liittyviä kategorioita kannustaisi kansalaisia lukemaan näihin liittyviä kirjoja.¹² Eduskunnan kirjasto on vastannut tähän haasteeseen vuodesta 2019 lähtien valitsemalla vuoden tietokirjan. Kirjaston hallitus on tehnyt lopullisen valinnan kirjaston henkilökunnan tekemän ehdokaslistan pohjalta.

Vuoden 2017 alussa voimaan tulleen kirjastolain ja Sitran selvityksen voidaan katsoa heijastavan kirjastolaitoksen neljättä kehitysvaihetta, jossa korostuu kirjastolaitoksen rooli aktiivisen kansalaisuuden ja kansanvallan edistäjänä. Nämä eivät kuitenkaan ole ennen näkemättömiä tavoitteita kirjastoille. Kun kirjastot muotoutuivat vähitellen sekä avoimiksi että yleisiksi ja tarjosivat periaatteessa kaikille lukutaitoisille mahdollisuuden kirjastojen käyttöön lukemisen tai sivistyksen harrastamisessa, kirjaston tasa-arvo- ja demokratia-ajattelu on periaatteena saanut alkunsa jo antiikin aikana¹³. Demokratian ja tasa-arvon edistäminen ovat tärkeitä tavoitteita yhteiskunnallisessa tilanteessa, jossa kansalaisten kiinnostus politiikkaa ja suoria, omaan elämäntapaan liittyviä poliittisen osallistumisen ja vaikuttamisen muotoja kohtaan on kasvussa. Mutta samanaikaisesti äänestysaktiivisuus vaaleissa laskee ja eriytyy eri väestöryhmien välillä.

Kansanvallan vahvistaminen ei kuitenkaan voi korvata kirjaston perinteistä sivistyksellistä tehtävää, vaikka kansalaisten koulutustaso on noussut huimasti itsenäisyyden aikana. Kirjastoilla on myös tärkeä rooli suomen kielen säilyttämisessä sivistyksen ja tieteen kielenä, kun englannin kielestä on tullut *lingua franca*. Tänä päivänä lukutaidon edistäminen tarkoittaa hyvin eri asiaa kuin viime vuosisadalla: internetin ja sosiaalisen median aikakaudella kansalaiset tarvitsevat kriittistä lukutaitoa voidakseen erottaa faktatiedon tietoisesti vääristellystä, vaikuttamaan pyrkivästä tiedosta.

Perustamisestaan lähtien vuonna 1872 Eduskunnan kirjasto on edistänyt kansanvaltaa palvelemalla ensin sääty-yhteiskunnan valtiopäiväedustajien ja sittemmin yksikamarisen eduskunnan jäsenten tiedontarpeita. Eduskunnan kirjasto on yksi harvoista kaikille kansalaisille avoimista parlamenttikirjastoista maailmassa. Kansalaisia Eduskunnan kirjasto palvelee laajoilla, erityisesti oikeudellista- ja yhteiskuntatietoa koskevilla aineistoillaan, antamalla tiedonhakua koskevaa koulutusta ja tuottamalla tietopaketteja lainsäädäntöhankkeista.

Suomalaisen demokratian keskeinen kipupiste liittyy sisäiseen kansalaispätevyYTEEN, jolla tarkoitetaan yksilön kokemusta siitä, että hänellä on tarvittavat tiedot, taidot ja resurssit ottaa osaa ja vaikuttaa tehokkaasti poliittisen järjestelmän toimintaan. Euroopalaisessa vertailussa suomalaisten kansalaispätevyys on heikko, mikä on heikentänyt äänestysaktiivisuutta.¹⁴ Kun kansalaisilla on Sitrankin selvityksen mukaan halua tavata kansanedustajia, Eduskunnan kirjasto voisi madaltaa kansalaisten kynnystä lähestyä päättäjiä tuottamalla vaikuttajajalennusta tietopakettien muodossa siitä, miten ja missä vaiheessa poliittisiin prosesseihin voidaan vaikuttaa.

Viitteet

- 1 Jarmo Saarti ja Pirjo Tuomi: [Kulttuurilaitoksesta valintataloksi. Yleisen kirjastolaitoksen institutionaaliset tehtävämäärittelyt ja niiden kehitys Suomen itsenäisyyden aikana](#). Kulttuuripolitiikan tutkimuksen vuosikirja 2016, 110-123. (luettu 27.2.2022).
- 2 Saarti ja Tuomi 2016.
- 3 Saarti ja Tuomi 2016.
- 4 Saarti ja Tuomi 2016.
- 5 Martti Noponen: Kansanedustajien sosiaalinen tausta Suomessa. WSOY, Helsinki 1964.
- 6 Ilkka Ruostetsaari: Poliitiikan professionalisoituminen ja poliittisen luokan muotoutuminen Suomessa. Poliitiikan tutkimuksen laitoksen julkaisuja 3. Tampereen yliopisto, Tampere 1998.
- 7 Ilkka Ruostetsaari: From Political Amateur to Professional Politician and Expert Representative: Parliamentary Recruitment in Finland since 1863. Teoksessa Best, Heinrich ja Cotta, Maurizio (toim.), Parliamentary Representatives in Europe 1848-2000. Legislative Recruitment and Careers in Eleven European Countries. Oxford University Press, Oxford 2000, 50-87.
- 8 <https://www.fsd.tuni.fi/pohtiva/> (luettu 27.2.2022).
- 9 Karen Erickson: Tehtävä Helsingissä: Suomen johto syvähaastattelussa 1960. Toimittanut ja suomentanut Hannu Rautkallio. Paasilinna, Helsinki 2013.
- 10 Anni Ojajärvi, Marianne Tenhula ja Jukka Vahti: Miten kirjastoista tehdään kansanvallan foorumeita? Keinoja kirjastoille demokratian edistämiseen. Sitran selvityksiä 188. Sitra, Helsinki 2021.
- 11 Ojajärvi, Tenhula ja Vahti 2021.
- 12 Ojajärvi, Tenhula ja Vahti 2021.
- 13 Saarti ja Tuomi 2016, 112.
- 14 Hanna Wass ja Niklas Wilhelmsson: Äänestysaktiivisuus Suomessa - raportti vaaliosallistumisen tutkimisesta, äänestysaktiivisuuden trendeistä ja osallistumistutkimuksen kehitystarpeista. Teoksessa Suomalaiset osallistujina. Katsaus suomalaisen kansalaisvaikuttamisen tilaan ja tutkimukseen. Oikeusministeriön julkaisuja 9. Oikeusministeriö, Helsinki 2009, 32-33.

**Eduskunnan
kirjaston lukusali
vuonna 1891
valmistuneessa
Säätösalissa.**
Kuva: Eduskunta.

**Eduskunnan kirjaston
työtila ja kirjavarasto
Säätytalossa.**

Kuva: Eduskunta

**Eduskunnan kirjasto
ja sen 80 000 kirjaa
muuttivat vuonna 1931
Säätytalosta uuteen
Eduskuntataloon.**

Kuva: Pietinen /
Museovirasto CC BY 4.0

Jatkosodassa maaliskuussa 1943 Eduskunnan kirjaston sisäänkäynnin eteen putosi pommi, jonka jäljet Eduskuntatalon graniittipinnassa ovat yhä nähtävissä.

Kuva: Hedenström / SA-kuva CC BY 4.0

**Vahtimestari Aulis Summa
ylläpitää leppoisaa järjestystä
Eduskunnan kirjaston sisään-
tuloaulassa vuonna 1972.**

Kuva: Olavi Laine / Eduskunta

**Eduskunnan kirjaston lukusali
Eduskuntatalossa 1970-luvun
alussa. Oikealla lokerikko
aikakauslehdille, yläparvella
lehtien vuosikertoja.**

Kuva: Olavi Laine / Eduskunta

Eduskunnan kirjasto on saanut vaihtosuhteidensa perusteella laajan kokoelman muiden parlamenttien valtiopäiväasiakirjoja. Inkeri Nieminen selaa British Parliamentary Papers -nidettä Eduskuntatalon kirjavarastossa.

Kuva: Olavi Laine / Eduskunta

**Eduskuntatalon laajennusosan
(C-talo) rakentaminen käynnistyi
syksyllä 1974. Kirjaston lisäksi
kaarevaan rakennukseen tuli
eduskunnan hallinnon työtiloja.**

Kuva: Olavi Laine / Eduskunta

**Eduskunnan kirjasto Auroran-
kadun sisäänkäynnin puolelta.
Kirjaston uudet tilat avattiin
asiakkaille 4.12.1978.**

Kuva: Olavi Laine / Eduskunta

**Kirjaston kokoelmien hallinta
perustui pitkään kortistoinnille.
Kortistolaatikostoista luovuttiin
vuonna 1999, kun kaikki 220 000
tietuetta oli siirretty Selma-tieto-
kantaan.**

Kuva: Ola Laiho / Eduskunta

**Eduskunnan kirjaston lukusali
vuosimallia 2006. Tutkijoina
vasemmalta Heikki Rajala ja
Timo Turja.**

Kuva: Pekka Sakki /
Lehtikuva / Eduskunta

**Valtiopäiväasiakirjojen
painettujen niteiden sarja
on Eduskunnan kirjaston
käytetyin aineistokokoelma.**

Kuva: Hanne Salonen /
Eduskunta

Demokratian utopia ja salaliittoteorian dystopia: Eduskunnan kirjaston tulevaisuuden vaihtoehtojen pohdintaa

Kimmo Tuominen

Kuinka kansanedustajat suhtautuvat kirjastoonsa? Vastausta voi etsiä Eduskunnan kirjaston vuosikertomuksista, jotka ovat kiinnostavia dokumentteja niin sisältönsä kuin vastaanottonsakin osalta. Kertomusten reseptiosta saa havainnollisen kuvan tarkastelemalla niiden pohjalta laadittuja sivistysvaliokunnan mietintöjä ja kertomuksien käsittelyn yhteydessä käytyjä täysistuntokeskusteluja. Esimerkiksi [sivistysvaliokunnan mietinnössä 6/2018](#) kirjaston toimintaa lähestytään kahtalaisesti: Kirjasto tietopalveluineen on ensinnäkin välttämätön eduskunnan toiminnalle. Toiseksi kirjasto edistää demokratian toteutumista lisäämällä kansalaisten tietämystä lainsäädännöstä ja eduskunnasta.

Kansanedustajat kaavailevat täysistuntokeskusteluissa Eduskunnan kirjastolle myös ”digitalkkarin”, disinformaation torjujan ja kriittisen lukutaidon edistäjän rooleja. Heidän visioimiaan tavoitteita ovat esimerkiksi informaatiotulvan suodatus, demokratiakasvatus ja kansalaiskeskustelun tason nosto. Kirjaston hallitus on esittänyt samassa hengessä [4.3.2016 päivätyn kannanoton](#) avoimen ja luotettavan tiedon puolesta. Hallitus on huolissaan yhteiskunnallisen keskustelukulttuurin kärjistymisestä, ja se tähdentää kirjastojen ja erityisesti Eduskunnan kirjaston roolia demokratian ja rationaalisen debatin sekä kaikkia osapuolia kunnioittavan keskustelun lähtökohtien tarjoajana.

Eduskunnan kirjasto toimii kahden maailman rajalla. Kirjasto tarjoaa 1) tietotukea eduskunnalle ja valtioneuvostolle sekä 2) palvelee eduskunnan ja lainsäädäntökoneiston ulkopuolisia asiakkaita. Tässä jälkimmäisessä roolissa se voi edistää ja vahvistaa demokraatiakehitystä, sananvapautta ja tiedon avointa saatavuutta kansanedustajien tahdon, kirjaston hallituksen kannanoton ja uusitun kirjastolain¹ mukaisesti.

Eduskunnan kirjaston suhde emo-organisaatioonsa ja kirjaston rooli julkisena ja eduskunnasta ulospäin vaikuttavana toimijana voi aiheuttaa myös jännitteitä. Nämä jännitteet saattavat kärjistyä erityisesti taloudellisesta haastavissa tilanteissa ja organisaatiomuutoksia tehtäessä.

Sitra on viime aikoina esittänyt Eduskunnan kirjaston ja eduskunnan sisäisen tietopalvelun yhdistämistä toisiinsa siten, että ”ne muodostaisivat yhdessä vahvemman tiedontuottamis- ja välittämisorganisaation”, joka keskittyisi valiokuntien ja eduskuntaryhmien tiedontarpeiden tyydyttämiseen.² Tässä skenaariossa Eduskunnan kirjaston laajempi demokratian edistämisen tehtävä tulisi yksinomaan eduskunnan Kansalaisinfon kontolle³ ja kirjaston tarjoama tietopalvelu rajautuisi ilmeisesti vain eduskunnan sisäisiin asiakkaisiin. Näin kaavamaisesti toteutettu organisaatiomuutos saattaisi toteutessaan vaarantaa kirjaston toiminnan julkisena erikoiskirjastona sekä kansanedustajien tärkeänä pitämän ja nimenomaan Eduskunnan kirjastolle ominaisen tietopohjaisen, syvällisiin kokoelmiin ja asiantuntevaan palveluun perustuvan demokratian edistämisen tehtävän. Kriittisen lukutaidon kouluttajan ja disinformaation torjujan missiota olisi vaikea toteuttaa, jos Eduskunnan kirjaston palvelustrategiasta 2017–2020 juontuva ”eduskunta ensin” -periaate muuttuisi organisaatiomuutosten vuoksi muotoon ”palvelemme vain eduskuntaa”. Vaikka parlamenttikirjastojen avoimuus ei ole ollut tavallista globaalissa katsannossa, Eduskunnan kirjaston palvelujen tarjoaminen eduskunnan ulkopuolelle on ollut Suomessa strateginen arvovalinta, josta niin kansanedustajat kuin Eduskunnan kirjaston henkilökuntakin ovat halunneet pitää kiinni jo yli sadan vuoden ajan.

Seuraavassa en keskity eduskunnan tieto- ja viestintäosaston rakenteisiin, vaan lähestyn Eduskunnan kirjaston toimintamahdollisuuksia laajempien tulevaisuusskenaarioiden näkökulmasta. Nojaudun pessimistiseen näkemykseen, jonka mukaan demokratian globaali voittokulku ei ole itsestäänselvyys. Demokratian tilaa säännöllisesti tarkastelevan [Freedom Housen raportti vuodelta 2020](#)⁴ toteaa, että jopa eräät EU:n jäsenvaltiot ovat luisuneet tai luisumassa yksinvaltiuteen ja lakanneet ”teeskentelämästä” demokraattisten instituutioiden ja oikeusvaltion kunnioittamista.

Demokratiaa horjuttavat voimat eivät tule enää vain Suomi-nimisen valtion ulkopuolelta. Pinnallinenkin Twitterin ja Facebookin selailu osoittaa, että valtiollisiin toimijoihin kohdistuva skeptisyys ja vihamielisyys ovat tätä nykyä arkipäivää meilläkin. Lähestyn Eduskunnan kirjaston tulevaisuutta salaliittodystopian torjunnan ja demokratian edistämisen näkökulmasta. Hahmotellessani salaliittoyhteiskunnan dystopiaa käytän esimerkkinä QAnon-kulttia ja Yhdysvaltain kongressitalon taannoista valtausta. Tarkastelen myös populistisen politiikan ja sosiaalisen median voimaa salaliittoteorioiden levittäjinä ja vahvistajina. Valehtelua ja vääristelyä hyödyntävä postfaktuaalinen politiikka kykenee heikentämään demokratiaa ja horjuttamaan kansanvallan rakenteita.⁵ Netti yhteisöt ja -kuplat puolestaan tarjoavat kasvualustan räikeimmillekin väitteille.

Kohti salaliittoyhteiskuntaa?

Nettislangiin kuuluva lyhenne *IRL* (in real life) viittaa siihen lihalliseen ja materiaaliin todellisuuteen, joka sijaitsee verkon tuottamien illuusoiden takana. ”Tavataan IRL” on joskus ollut suosittu repliikki chat-keskusteluissa. ”Todellinen elämä” on tarkoittanut esimerkiksi kahvilatapaamista, jossa henkilökohtaista viehätysvoimaa pönkittävien markkinointilauseiden takana lymyilevä totuus on paljastunut. IRL-puhe voikin olla moralisoivaa: illuusoiden, kirjatiedon ja teorian sijaan tulee painottaa empiriaa ja käytäntöä. ”Todellinen elämä” löytyy kaduilta eikä norsunluutorneista.

Vuonna 1999 ilmestyneessä elokuvassa *Matrix* ihmiset elävät harhassa, virtuaalisessa illuusiossa, jonka älykkäät koneet ovat luoneet. Lumeen takaisessa todellisuudessa ihmisten ruumiit kelluvat lasikennoissa, joiden sisällä on säilöntänestettä. Jättiläishyönteispesää muistuttavat kennorakennelmat johtuvat ihmisruumiiden valjastamisesta koneiden energiantuotannon raaka-aineeksi. Elokuvan päähenkilö Neosta muodostuu ”valittu”, raamatullinen messiasahmo, joka taistelee herättääkseen ihmiset ja vapauttaakseen heidät koneiden vallasta. Kun Neo irtautuu virtuaalitodellisuudesta ja koneorjuudesta, sankarin opastajana toimiva Morfeus toivottaa hänet tervetulleeksi todellisuuteen: ”Welcome to the real world.” Matriisin lumetodellisuus siis peittää elokuvassa materiaalisia kontrollin ja riiston rakenteita, joista valtaa pitävät koneet eivät halua ihmisalamaisten tietävän mitään.

IRL-puhe ja siihen liittyvä lumeen ja virtuaalisen erottelu oli ehkä yleisempää verkon alkuaikoina kuin nykyään, kun toden ja lumeen välistä eroa ei enää ole tai se on vähintäänkin menettämässä merkitystään. Todellinen elämämme tapahtuu jo verkossa, työt ja tapaamiset hoidetaan siellä (tai täällä). Koronapandemia on voimistanut tietotyöläisten hybridielämää luonnehtivaa materiaalsen ja virtuaalisen sekoittumista.

Loppiaisenä 2021 tapahtunut Yhdysvaltain kongressitalon valtaus on osoitus verkkotodellisuuden valumisesta siihen maailmaan, jonka ennen käsitimme lumeesta erilliseksi todellisuudeksi. Kongressitalon valtaajilla oli toki mukana tavallisempaakin aseistusta, mutta yleisemmin nähty ase heidän käsissään oli kännykkä. Snapchatit, TikTokit ja Twitterit täyttyivät presidentti Trumpin vaalitappiota vastustavien mellakoitsijoiden itse tuottamalla sisällöllä. QAnon-shamaaneista, äärioikeiston ylpeistä pojista, teekutsuporukasta ja ammattimellakoitsijoista koostuvaa väkijoukkoa yhdisti, reippaan showhengen ja performatiivisuuden ohella, syvä epäluottamus kongressin ja suurten mediatalojen kaltaisiin instituutioihin, joita populistipoliitikot olivat jo vuosikausia leimanneet ”sumutuskoneistoiksi”.

Salaliittoteoreettinen ajattelu on ideologista, ja siinä voi olla pseudouskonnollisia ja kulttimaisia piirteitä. Evidenssiperustaiseen argumentaatioon nojautuvasta yhteiskuntakritiikistä tällainen ajattelu poikkeaa siinä suhteessa, että salaliittogurujen väitteitä ei voi osoittaa vääriksi tai virheellisiksi. Kun urhean vastarintataistelijan vihollinen on salaperäinen globaali eliitti, joka harjoittaa pedofilian ja ihmissyönnin kaltaisia paheita, ei mihinkään, mitä eliitin edustajat tai heidän lakeijansa sanovat, voi suhtautua muuten kuin hämäämisen tai harhautuksen yrityksenä. Jos traditionaalsiin tiedon muodostuksen koneistoihin, kuten tieteseen ja valtamediaan, liittyy sisäänrakennettu pyrkimys peittää todellisuuden perimmäinen luonne, ainoa vaihtoehto on löytää totuus itsenäisesti ja jakaa löydökset samanmielisten toimijoiden muodostamissa verkkokuplissa.

Salaliittoteoreetikko näkee itsensä Neon kaltaisena valittuna, joka taistelee todellisuuden luonnetta peittäviä ideologisia valtiokoneistoja ja itsensä eliitiksi ylentäneitä rikollisia vastaan. Näkemys mairittelee salaliittoteoreetikon minäkuva: hän ei ole häviäjä, vaan valaistunut sankari. Salaliittoteoriat tuottavatkin kannattajilleen tarkoituksen ja varmuuden tunteita yhä komplisoituneemmassa maailmassa, jossa kaikki virtaa, lopulliset vastaukset ovat kadoksissa ja teknokraattinen asiantuntijavalta kukoistaa.

Salaliittoteoriat poikkeavat tieteellisistä teorioista siinä suhteessa, että vastaavien todellisten ei oikeastaan voi kumota niitä. Koska rationaalinen argumentaatio on salaliittoteoreetikoiden mielestä pelkkää sumutusta, todellinen guru turvautuu tunteisiin ja intuitioon. Epämääräinen aavistus riittää todisteeksi siitä, että toisiinsa liittymättömillä tapahtumilla tai asiainloilla on salattu yhteys. Jos salaliittoteoreettisessa spekulatiossa viitataan tieteellisiin tutkimuksiin, niiden käsittely on ylimalkaista ja valikoivaa: guruille ja heidän hännystelijöilleen kelpaa vain sellainen tieto, joka pönkittää omia näkemyksiä.

Kun esimerkiksi yhteiskuntatieteellinen analyysi on usein abstraktia, salaliittoteoreetikko operoi tutkijoita konkreettisemmalla tasolla etsimällä ja leimaamalla syntipukkeja ja solvaamalla ihmisryhmiä. Salaliittoteorioiden kanssa flirttailevien populistipoliitikoiden kannanotot ovat toisinaan täyttäneet myös rikoslain kriteerit kiihottamisesta kansanryhmää vastaan.

Kännyköiden, valokuvien ja videostriimauksen avulla internet oli koko ajan läsnä Kongressitalon valtauksessa, jossa tosi ja lume sekoittuivat viisi kuolonuhria aiheuttaneeksi performanssiksi. Selfeiden, rienaamisen ja riehunnan tuoksinassa niin edustajainhuoneen puhemies Nancy Pelosi, varapresidentti Mike Pence kuin yksittäiset kongressiedustajatkin olivat hengenvaarassa.

Kun QAnon ja muut salaliittoteorioita hellivät vastarintaliikkeet pääsevät tunkeutumaan demokratian ytimeen ja häpäisemään sen seremoniallisesti ja symbolisesti, kyse ei enää ole muutaman hörhön puuhastelusta. Salaliittoteoriat ja -kultit koskettavat miljoonia ihmisiä. Ne lietsovat ja kasvattavat sellaisia yhteiskunnallisia voimia, jotka voivat horjuttaa demokraattisia instituutioita ja haitata oikeusvaltion toimintaa.

Salaliittoteorioiden räjähdysmäinen leviäminen johtuu sosiaalisen median alustajättien rahanhimosta. Twitterin ja Facebookin kaltaisten suuryritysten tavoitteena on kerätä tietoa niiden käyttäjien toiminnasta ja kiinnostuksista sekä maksimoida mainostuotot. Voittoa hamuavat alustapalvelut suosivat hyvin leviäviä, kärjistettyjä ja koukuttavia sisältöjä riippumatta siitä, millainen niiden totuusarvo on.

Alustapalvelujen suosittelualgoritmit tuovat ihmisille lisää sellaista informaatiota, jota he ovat aiemmin käyttäneet ja kierrättäneet, ja joka on ehkä herättänyt tunteita ja aiheuttanut kiistoja. Algoritminen ohjaus johtaa informaatiokupliin, joissa samanmieliset löytävät toisensa ja sisällöt yksipuolistuvat. Kun salaliittoteorian kannattaja ei enää törmää uskomuksiinsa koskevaan kritiikkiin, Hillary Clintonin ja Barack Obaman väitetty rikokset ja antisemitistiset liskoihmisteoriat alkavat näyttää totuuksilta.

Meemit ovat viihdyttävämpiä kuin metodologista varovaisuutta noudattaen esitetyt tulkinnat siitä, miten asiat ehkä voisivat olla. Tieteeseen kuuluva epävarmuuden hallinta ja julkiselle kritiikille altistuminen eivät nauti QAnon-väen suosiota.

Salaliittoyhteiskunnan dystopiassa ei ole filttäreitä, vaan likaviemärien tuotokset valuvat tosimailmaan ja aiheuttavat vedenpaisumuksen. Ihmisten välinen luottamus loppuu ja tiedolliset auktoriteetit kukistuvat. Kun kukaan ei usko tieteeseen, oikeuslaitokseen tai vaalituloksiin, pysyviksi luulemamme instituutiot ja rakenteet romahtavat. Vastakkainasettelut kärjistyvät ja yhteiskunnalliset jakolinjat muuttuvat railoiksi. Valta keskittyy repivää ja kovaäänistä politiikkaa harjoittaville populistiguruille.⁶ Vaikka haukku ei tee haavaa, matka sanoista tekoihin on lyhyt.

Vahvistuvan demokratiayhteiskunnan utopia

Jos salaliittoyhteiskunta on elämänmenoamme uhkaava dystopia, voisi utopiana olla demokratian lisääntyminen ja ihmisten ja ihmisryhmien vaikutusmahdollisuuksien kasvu. Poliitikantutkija Teppo Eskelinen⁷ näkee demokratian kehittyvänä prosessina, elävänä voimana, joka nojautuu kansalaisten yhteisöllisyyteen, tasa-arvoisuuteen ja yhteiskunnalliseen kuvittelukykyyn. Jos demokratian kehitys pysähtyy, demokratia typistyy vaalitapoja, äänestysmenetelmiä ja edustuksellisuutta koskevaksi tekniseksi keskusteluksi ja jää kauaksi ideaalistaan. Demokratian teknistyminen voi pahimmillaan johtaa myös siihen, että poliittinen eliitti etäännytty liian kauaksi äänestäjäkunnasta.

Elävän demokratian tunnusmerkkejä ovat luottamus, tiedon avoimuus, sananvapaus, tasa-arvo, oikeusvaltio ja yhteiskunnan vähäinen polarisaatio. Vaikka täydellisen demokraattista maailmaa ei kenties voidakaan tavoittaa, utopia toimii liikkeelle panevana voimana, joka ohjaa meitä kuvittelemaan ja toteuttamaan parempaa politiikkaa ja ratkomaan haasteitamme yhdessä.

Demokratiayhteiskunta on moniarvoinen ja -ääninen orgaani. Demokratian subjektit ovat aktiivisia tiedon hankkijoita ja tiedon hyödyntäjiä, siis Eduskunnan kirjaston ihanneasiakkaita. He luottavat toisiinsa ja itseensä ja ymmärtävät demokraattisten instituutioiden ja prosessien merkityksen.

Media on demokratiayhteiskunnassa aktiivinen ja moniääninen ongelmien esiintuoja ja analysoija. Ihmiset käyttävät yhä nettiä, mutta heillä on halua ja kykyä muokata alustapalveluiden ja hakukoneiden algoritmeja siten, että informaatiokuplia ei muodostu. He hallitsevat henkilökohtaisia tietojaan ja pystyvät turvaamaan yksityisyytensä.

Demokratiayhteiskunta pitää huolta kieli- ja muiden vähemmistöjen oikeuksista ja kaihtaa syrjintää. Vaikka demokratian toteutuminen on väistämättä kallista ja hidasta, utopiaa tavoittelevat ihmiset ovat valmiita käyttämään siihen niin aikaa kuin vero- varojakin.

Eduskunnan kirjasto ja dystopian haasteet

Epäluottamus on salaliittoyhteiskuntaskenaariossa toiminnan ja ajattelun lähtökohta. Kun skeptisyys on riittävän suurta, erilaisia näkemyksiä kunnioittava keskustelu vaikeutuu ja muuttuu lopulta mahdottomaksi.

Jos eduskunta jatkaa olemassaoloaan salaliittoteorioiden puristuksessa, koko instituution luonne muuttuu. Kun vastakkainasettelut kärjistyvät, eduskunnan turvallisuutta on pakko pönkittää ja rajata kansanedustajien kontakteja ulkomaailmaan. Valtiovalta ympäröi eduskuntaan kuuluvat rakennukset muureilla ja sähköpiikkilangalla, miinoittaa sisäpihat, asettaa tiesulkuja ja kansoittaa Arkadiankadun ja Pikkuparlamentin puiston vartijaroboteilla. Valtakoneisto voi myös lakkauttaa kirjaston ja Kansalaisinfon palvelut niihin liittyvien todellisten tai kuviteltujen turvallisuushkien vuoksi.

Jos Eduskunnan kirjasto jatkaa toimintaansa salaliittoyhteiskunnassa, on todennäköistä, että se keskittyy sisäiseen tietohuoltoon ja palvelee vain kansanedustajia ja virkamiehiä. Kirjastolla ei ole sellaista näkyvyyttä tai tiedollista auktoriteettia, joka estäisi sen leimautumisen sumutuskoneiston rattaaksi tai eliitin vallan vasalliksi, joten kansalaiset suhtautuvat siihen joka tapauksessa epäluuloisesti.

Salaliittoyhteiskunnassa vallitsee usko yhteen johtajaan, lahjomattomaan poikkeusyksilöön, joka taistelee Neon tavoin vallan koneistoihin kätkeytynyttä *pahuutta* vastaan. Tällainen ajattelu (tai ajattelun puute) voi johtaa yksinvaltiuteen. Kun diktaattoriksi nousseen ”kansallissankarin” valta kasvaa, valehtelusta ja tiedon pimittämisestä tulee normaalikäytäntöjä. Despootista kehkeytyy paranoidi, joka epäilee alamaistensa vaikuttimia ja haistaa salaliittoja kaikkialla. Oppositio poliitikot joutuvat vangituiksi ja uudelleen koulutusleireille. Jos aivopesu ei tuota tulosta, he saavat ”sydänkohtauksia” ja ”kaatuvat saippuaan suihkussa”. Media joutuu alistumaan diktaattorin sylipuudeliksi, joka teeskentelee dobermannia. Ilmiantajat saavat kunniamerkkejä. Salaisen poliisin päällikkö huohottaa kouriessaan valtion kirstua tyhjäksi.

Totalitarismissa Eduskunnan kirjaston kokoelmat yksipuolistuvat. Ne eivät enää tue demokraattista keskustelua, vaan pönkittävät yhteiskunnan virallista informaatiokuplaa. Diktaattori ei kaipaa lainsäädännön tietopaketteja, eduskunnan ulkopuolelle ulottuvaa tietopalvelua, avointa dataa tai muistitietoarkistoa. Vihapuhe ja someraivo kukoistavat, ja toisinajattelijat tulevat eliminoiduiksi. Virkamiehet kätkeytyvät vallan kulissein, eduskunnasta tulee despootin tahdon legitimoija, eivätkä kirvestä pelkäävät toisinajattelijat uskalla nostaa päätään.

Eduskunnan kirjasto ja utopian mahdollisuudet

Demokratiayhteiskunnassa vallitsee niin korkea luottamus yhteiskunnallisiin instituutioihin, että Eduskunnan kirjaston tietoasiantuntijatkin uskaltavat irrottelemaan ja ottamaan kantaa. Eduskunnan viranhaltijoita koskeva neutraaliuden vaade hellittää siis hieman. Demokratian edistäminen on utopiassakin poliittista toimintaa, josta kaikki intressiryhmät eivät pidä.

Kirjasto huolehtii osaltaan kansanedustajien tietohuollosta sekä vastaa eduskunnan ulkopuolisten asiakkaiden palvelemisesta. Lainsäädännön tietopakettien rinnalle kirjasto rakentaa proaktiivisesti muitakin yhteiskunnallista keskustelua jäsentäviä ja kriittistä lukutaitoa edistäviä palveluja sekä tarjoaa näihin teemoihin liittyvää koulutusta. Kirjastolla on laajat verkostot ja paljon yhteistyökumppaneita, ja sen avoimuus on kaikkien nykyisten ja potentiaalisten asiakkaiden tiedossa. Kirjasto voimaannuttaa kansalaisia ajamaan poliittisia hankkeita ja huolehtii elinikäisestä oppimisesta oikeudellisen tiedon, yhteiskunnallisen tiedon sekä demokraattisia käytäntöjä ja järjestelmiä koskevan tiedon osalta. Kirjastolaiset ovat myös päätöksentekoa koskevan tiedon avaamisen asiantuntijoita, jotka konsultoivat ja auttavat muita julkishallinnon toimijoita tieto- ja datapalvelujen toteutuksessa.

Eduskunnan kirjasto mieltää itsensä keskustelun katalyytiksi ja tarjoaa aktiivisesti tiloja kansalaisyhteiskunnan toimijoiden käyttöön. Kirjaston kommunikatiivinen ja eri tahoja yhteen vetävä funktio korostuu. Toiminnan mottona on ajatus siitä, että valtio ei ole tuolla jossakin, vaan valtio olemme me. Ihmiset itse elävät toiminnallaan suomalaisuutta, eurooppalaisuutta ja maailmankansalaisuutta todeksi.

Konflikteja ilmaantuu toki utopiassakin, mutta keskustelijat pyrkivät oikeudenmukaisuuteen ja yhdenvertaisuuteen ja etsivät aktiivisesti ratkaisuja. Jos konsensus ei ole mahdollista, Eduskunnan kirjasto yrittää tuoda esiin erilaiset asioita koskevat näkemykset, jolloin informaatiokuplia ja me-ne-ajattelua ei pääse muodostumaan.

Eduskunnan kirjaston tehtävänä ei ole sensuroida vihapuhetta, mustamaalausta ja vastakkainasettelujen lietsontaa, vaan se voi osoittaa populistisen retoriikan ja salaliittoaikattelun vaarallisimpia piirteitä maltillisen lähdekritiikin avulla. Propagandankin vastakarvainen luenta on mahdollista, jos tulkitsijalla on sivistystä ja suhteellisuudentajua. Rikollinen puhe säilyy silti rikoksena utopiassakin.

Lopuksi

Kirjastojen kehitys kytkeytyy laaja-alaisempiin yhteiskunnallisiin prosesseihin. Poliittiset ja poliittiset ideologiat vaikuttavat siihen, millaisia muotoja kirjastotoiminta tulevaisuudessa saa. Tämä havainto koskee myös Eduskunnan kirjastoa sellaisena omalaituisena hybriditoimijana, jossa on piirteitä niin yleisestä kuin tieteellisestä kirjastostakin.

Käsittelin edellä kahta vaihtoehtoista Eduskunnan kirjaston kehitystä koskevaa tulevaisuusskenaariota. Dystopiat ja utopiat tuskin toteutuvat koskaan sellaisinaan, mutta ideaalityyppisinä konstruktioina ne kuitenkin voivat tuoda mahdollisia kehityskulkuja näkyviksi. Kirjaston tuleva toimintaympäristö voi sisältää niin riskejä kuin mahdollisuuksia.

Taulukko 1: Dystopian ja utopian erottelu.

	Salaliittoyhteiskunta	Demokratiayhteiskunta
Pääidea	Valtiolliset instituutiot ovat sumutuskoneistoja ja ideologisen aivopesun välineitä. Niiden päätarkoitus on peittää eliitin valtapyyteet ja riistokäytännöt.	Valtio ei ole tuolla jossakin, vaan valtio olemme me. Demokratia ei ole valmis, vaan se on ihanne ja päämäärä. Erilaiset yhteiskunnalliset äänet pitää saada kuuluville. Monologit tulee kääntää dialogeiksi.
Johtamisfilosofia	Salaiseen tietoon vihitty yksilö (yleensä valkoihoinen mies) taistelee eliittiä vastaan. Vallan keskittäminen nerokkaalle johtajayksilölle on perusteltua ja tarkoituksenmukaista.	Yhteisö hallitsee itse itseään ja ratkoo aktiivisesti ongelmia. Päätöksentekoa koskevan tiedon avoimuus ja kansanedustajien toiminnan läpinäkyvyys on tähdellistä.
Suhtautuminen konflikteihin	Tavoitteena on vaikeuttaa ja kukistaa vastustajat. Arvostelun yläpuolella oleva oikeamielinen johtaja saa tuki mustamaalata muita.	Rakentava kritiikki on yksi yhteiskunnallisen keskustelun lähtökohdista. Tarkoitus ei kuitenkaan ole lannistaa, vaan innostaa ihmisiä itsenäiseen ajatteluun ja toimintaan. Luovuus ja ratkaisukeskeisyys korostuvat.
Eduskunnan kirjastolle tarjoutuvat toimintamahdollisuudet	Sulkeutuminen eduskunnan sisään; mahdollinen lakkautus tai sisäisen tietohuollon funktion ylikorostuminen (tietoa on tarjolla vain harvoille ja valituille).	Avoimuuden edistäjä, yhteiskunnallisen keskustelun mahdollistaja, monialainen yhteistyökumppani ja toimintaan rohkaisija.

Salaliittoteorioiden Pandoran lipas on avattu, ja QAnonin tapaisia mielikuvituksellisia spekulatioita risteilee keskuudessamme varmasti vastaisuudessakin.⁸ Vaikka salaliittoteorioiden voima kasvaa, ne pysyvät toivottavasti vähemmistön harrastuksina. Olisi huolestuttavaa, jos salaliittoyhteiskunnan dystopia alkaisi tuntua meistä todennäköisemmältä kuin demokratiayhteiskunnan utopia.

Vaikka ideologiset tuulenpuuskat ja organisaatiomuutosten mainingit Eduskunnan kirjaston laivaa heiluttaisivatkin, luotan kansanedustajien sivistysmyönteisyyteen ja heidän tahtoonsa turvata Eduskunnan kirjaston toiminta julkisen lainsäädäntökoneiston ja kansalaisyhteiskunnan rajapinnalla. Yli satavuotiaalla avoimuudella on paitsi käytännöllistä, myös symbolista merkitystä. Tämä perintö on liian arvokas hukattavaksi.

Viitteet

- 1 Laki yleisistä kirjastoista [1492/2016 2 §](#). (luettu 27.2.2022).
- 2 Joonas Leppänen, Ville Aula ja Lea Konttinen: [Miten tietoa käytetään päätöksenteossa? Selvitys kansanedustajien tiedonkäytöstä lainsäädäntötyöhön liittyvässä päätöksenteossa](#). Sitran selvityksiä 172. Sitra, Helsinki 2020. (luettu 27.2.2022).
- 3 Leppänen et al. 2020, 50.
- 4 [Nations in Transit 2020. Dropping the Democratic Facade](#). (luettu 27.2.2022).
- 5 Leena Ilmola: [Hyvinvointiyhteiskunta 2030: päivitys 2016](#). Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisu 2/2017, Helsinki 2017. (luettu 27.2.2022).
- 6 Salaliittoteorioiden lietsominen ja niihin nojautuva vallankäyttö eivät ole uusia keksintöjä: niin Hitler kuin Stalinkin hallitsivat sen erinomaisesti.
- 7 Teppo Eskelinen: *Demokratia utopiana ja sen vastavoimat*. Vastapaino, Tampere 2019.
- 8 Viime aikoina esimerkiksi ”koronarokotekriitikot” ovat rakentaneet salaliittoteoriaa, joka kauhistelee rokotusten vinhaa kehitystä ja spekuloi sen johtuvan lääketieteellisuutta ohjaavista taloudellisista pyyteistä.

Helsingin San. 3/12 46

Murtovaras eduskunnan kirjastossa

Eduskunnan kirjasto suljettiin lauantai-iltana tavalliseen tapaan klo 20 ja tällöin oli kaikki kunnossa. Kun kirjastonhoitaja klo 20.40 saapui kirjastoon suorittamaan yksityisiä tutkimuksiaan, todettiin murtovarkaan 40 minuutin kuluessa ehtineen vääntää seinään upotetun kassakaapin irti ja särkeä sen varsin pahoin. Varas oli tunkeutunut kirjastoon alakerroksen särjetyn ikkunan kautta.

Päätellen siitä, että varas oli sekoittanut kaikki paikat mahdollisimman tarkoin, hän lienee suuresti hämmästynyt, kun kassakaapista ei löytynytäkään rahaa enempää kuin 8.000 mk. Palkat oli ehditty maksaa, mitä varas ei varmaankaan ollut tiennyt. Rikoksen tultua näin tuoreeltaan paljastetuksi saatiin paikalta aivan vereket sormenjäljet. Poliisi on ryhtynyt tutkimaan asiaa, mutta toistaiseksi ei syyllistä ole löytynyt.

Arvellaan, että teon on suorittanut henkilö, joka ainakin jonkin verran tuntee eduskunnan kirjaston oloja, koska hän on osannut toimia niin nopeasti.

Lehtileike Helsingin
Sanomista 3.12.1946.

Kuva: Hanne Salonen / Eduskunta

Avoimuutta kolmessa näytöksessä

Päivikki Karhula

Tässä kirjoituksessa pyrin valottamaan julkisen tiedon ja palvelujen avoimuuden kehityskaarta sen juurilta nykyisyyteen sekä siihen limittyneitä käännteitä Eduskunnan kirjaston historiassa. Artikkelissa käsittelen kolmea keskeistä avoimuuden historian käännekohtaa: avoimuuteen liittyvien käsitysten syntyä 1700-luvun lopulla painovapauslainsäädännön muotoutumisen myötä, vuoden 1908 esitystä Eduskunnan kirjaston avaamisesta julkiseen käyttöön ja avoimuuskulttuurin muotoutumista 1990- ja 2000-luvulla sekä sen toteutumista Eduskunnan kirjastossa. Tarkastelen avoimuutta ensisijaisesti tietoon pääsyn ja tiedon käytön, asiakirjajulkisuuden ja hallintokulttuurin näkökulmasta.

Avoimuuden juuret

Avoimuuden juuret ulottuvat asiakirjajulkisuuden ja tietoon pääsyn osalta Ruotsissa vuonna 1766 annettuun maailman ensimmäiseen kirjoitus- ja painovapauden asetukseen. Suomi oli tuolloin osa Ruotsin valtakuntaa. Monarkiasta huolimatta Ruotsissa oli syntynyt kiinnostus uuden ajan filosofiaan ja tasavaltalaisiin aatevirtauksiin, jotka toivat mukanaan pyrkimyksiä vapautteen ja tasa-arvoisuuteen. Erityisesti tämä näkyi Ruotsissa vuosina 1719–1772 kahden sukupolven mittaisena ”vapauden aikana”. Yhteiskunnallinen ajattelu alkoi kehittyä kohti orastavaa demokratiaa. Valtiopäivillä käytiin melko vapaata poliittista keskustelua, jossa oli sallittua esittää myös eriäviä mielipiteitä. Tässä henkisessä ilmapiirissä syntyi varhainen painovapauden lainsäädäntö, johon sisältyi myös julkisuusperiaate.¹

Suomalainen kappalainen ja säätyvaltiopäivien edustaja Anders Chydenius oli keskeinen painovapauden ja julkisuusperiaatteen asianajaja. Avoimuus, tietojen käytettävyys ja julkinen keskustelu loivat hänen mielestään edellytyksiä yhteiskunnan kehittymiselle.²

Chydeniuksen pyrkimykset eivät liittyneet vain asiakirjajulkisuuteen, vaan hänen ajattelussaan heijastui yleisempi kansalaisten tasa-arvon ja ihmisoikeuksien puolustaminen. Tämä ilmeni esimerkiksi julkisessa palkollisten oikeuksia koskeneessa kiistassa, jossa Chydenius puolusti tilattomien oikeudellista ja yhteiskunnallista yhdenvertaisuutta aikana, jolloin tilattomilla ei ollut edustajia säätyvaltiopäivillä: ”He ovat ihmisiä ja siten luonnostaan meidän vertaisiamme; he ovat saaneet syntymässä järjen ja vapaan tahdon, he asuttavat maan, ja sen vuoksi heitä pitäisi myös kohdella ihmisinä.”³

Varhaisen painovapauslain näkökulma avoimuuteen olikin laaja-alainen. Painovapauslainsäädäntöön liittyi myös muita yleisempiä demokratiaa eteenpäin vieviä tavoitteita. Kun Chydenius korosti avoimuuden merkitystä yhteiskuntakehitykselle, oli toisaalta myös selvää, että pyrkimyksenä oli tarttua viranomaisten mielivaltaan ja vallan väärinkäyttöön.⁴

Kansalaisten osallistumisen katsottiin kuuluvan osaksi painovapauslainsäädäntöä. Oletuksena oli, että kansalaisilla on oikeus tietää valtakunnan tilasta, esittää käsityksiään asioista ja vaikuttaa valtiopäivien päätöksentekoon. Hallitsijan oli huolehdittava siitä, että asiakirjat julkaistiin hyvissä ajoin ennen seuraavia valtiopäiviä, jotta kansalaiset ehtivät tutustua niihin.⁵

Tietoon pääsyn osalta painovapauslainsäädäntö oli laaja-alainen, sillä siihen sisältyivät julkisuusperiaate, valtiopäiväasiakirjojen painamisoikeus ja ennakkosensuurin purkaminen. Marie-Christine Skuncken mukaan oli todennäköisesti Chydeniuksen ansiota, että julkisuusperiaate sisällytettiin painovapauslakiin tällä radikaalilla tavalla, jossa julkisuus ulottui valtaneuvoston asiakirjoihin ja säätyjen pöytäkirjoihin.⁶ Chydeniukselle painovapauslainsäädäntö merkitsi siis valtiopäiväasiakirjojen saattamista julkisiksi: ”Kukaan säätyjen edustaja ei puhu tai ajattele niin, ettei haluaisi yleisön sen takia tuntevan itseään; mikään ei ole kunnon valtiopäivämiehelle kunniakkaampaa kuin että hänen ajatuksensa tulevat yleisön tietoon...”⁷

Demokratiakehitykseen liittyvä merkittävä aatteellinen muutos heijastui julkisen keskustelun luonteeseen ja käsityksiin tietoon pääsystä ja osallisuudesta. Vanhalle 1700-luvun ajattelulle oli ollut tyypillistä, että eri mieltä oleminen koettiin epämieluisana ja häiritseväenä. Yleisesti pidettiin kiinni käsityksestä, että totuus on yksi ja jakamaton, ja että yhteiseen johtopäätökseen, jonka kaikki osapuolet voivat hyväksyä, voitaisiin päätyä järjelemällä.⁸ Julkinen keskustelu, jossa kansalaisten ääni kuului ja eri näkemysten väiteltiin lehdistössä ja valtiopäivillä, oli melkoinen muutos aiempaan henkiseen ilmapiiriin verrattuna.

Avoimuuden kehityksen katkaisi jo 1772 Kustaa III:n vallankaappaus ja yksinvallan aika, mistä seurasi julkisen keskustelun ja julkaisemisen tiukka ja keskitetty valvonta. Ranskan vallankumous (1789), joka mullisti käsitykset kansalaisten oikeuksista, koettiin erityisen vaarallisena. Rajoituksia kohdistettiin ranskalaisten aiheiden käsittelyyn julkaisuissa, kunnes vuonna 1804 kielto laajentui koskemaan kaikkea ranskalaista kirjallisuutta.⁹ Vaikka vapauden ajanjakso jäi historiassa lyhyeksi, painovapauslainsäädännössä ehdittiin juurruttaa uusia avoimuuden ja kansalaisten osallistumisen periaatteita ja vaikuttaa myöhempään poliittiseen ja oikeudelliseen ajatteluun.

Aatteellinen ja lainsäädännöllinen muutos 1700-luvulla loi perustan nykyisille demokraattisen yhteiskunnan avoimuuskäsityksille, joihin kuuluvat kansalaisten osallisuus ja tietoon pääsy, asiakirjajulkisuus sekä hallinnon avoimuuskulttuuri. Kaikkien näiden idut olivat näkyvillä jo tuolloin esitetyissä periaatteellisissa pyrkimyksissä.

Anomus 174

Eduskunnan kirjasto perustettiin Valtiopäiväkirjaston ja -arkiston nimellä vuonna 1872. Kokoelmien perustana olivat Ruotsin valtiopäiväkirjaston lahjoittamat valtiopäiväasiakirjat, asetuskokoelmat ja komitea- ja tilastojulkaisut.¹⁰ Kirjaston palvelut ja kokoelmat olivat vain säätyvaltiopäivien sisäisessä käytössä.

Suomi oli vuodesta 1809 alkaen osa Venäjän valtakuntaa, jossa sensuuri asteittain tiukentui 1800-luvun loppua kohden. Erityisen tarkkailun kohteena olivat hallitsijaa ja ylintä hallintoa koskevat kirjoitukset. Julkisessa keskustelussa kyettiin kuitenkin esittämään varovaisia näkemyksiä ajankohtaisista yhteiskunnallisista tapahtumista ja kotimaan asioista. Venäjän hallitsijat pyrkivät rajoituksilla vahvistamaan sisäpoliittista yhtenäisyyttä ja yhteiskuntarauhaa.¹¹

Yhteiskunnallinen murros, johon avoimuuden ja demokratisoitumisen pyrkimykset liittyivät, oli jo kehittymässä pinnan alla, kun konflikti kansalaisten oikeuksista kärjistyi 1900-luvun alussa. Venäjän hallinnolta saatiin alustava selkänöj uuduistuksille vuonna 1905. Vuotta myöhemmin esitettiin jo yleisiä kansalaisoikeuksia, sanan-, kokoontumis- ja yhdistymisvapautta, painovapautta ja ennakkosensuurin lakkauttamista.¹² Esitys ei kokonaisuudessaan edennyt odotetulla tavalla ennen itsenäistymistä. Pyörät olivat kuitenkin jo lähteneet pyörimään, aatteellinen paine kasvoi, ja uudet oikeudelliset periaatteet odottivat säädösesitykseksi kirjoitettuna vain hyväksyntää. Tässä aatteellisessa ilmapiirissä syntyi myös esitys Eduskunnan kirjaston avaamisesta julkiseksi ja kaikille avoimeksi kirjastoksi.

Kansanedustaja Matti Helenius-Seppälä teki vuonna 1908 esityksen kaikille avoimesta kirjastosta. Anomus nro 174 luonnosteli Eduskunnan kirjaston, joka olisi kaikille kansalaisille avoin. Kirjastolla nähtiin esityksessä kansallinen rooli yhteiskunnallisen tiedon välittäjänä ja tiedottajana. Anomuksen sanoin: ”...Eduskunta ryhtyisi laajentamaan kirjastonsa kautta vuoden avoinna olevaksi yhteiskunnalliseksi kansalliskirjastoksi ja tiedonantotoimistoksi, johon kaikilla kansalaisilla olisi pääsy...”

Helenius-Seppälän anomuksessa heijastui yhteiskunnallisen uudistuksen ilmapiiri ja demokratisoitumiskehitys. Taustatekijänä voi nähdä vuoden 1906 perustuslakiesityksen, jonka keskeinen tavoite oli kansalaisten oikeuksien laajempi tunnustaminen. Vaikka näille pyrkimyksille ei vielä ollut lain voimaa, niiden yhteiskunnallista uudistusta henkivät periaatteet ja etenkin kansalaisten oikeus tietoon olivat nähtävillä esityksessä: ”Muitten kansain mukana elää meidänkin kansamme nykyään perin pohjaisen yhteiskunnallisen uudistuksen aikaa... Valtiopäiväuudistuksen kautta on yhteiskunnalliselle lainsäädännölle äkkiä auennut mitä laajimmat työalat...”

Anomus nro 174 hahmotteli modernia kirjastoa, joka ei ollut ainoastaan passiivinen tiedon tarjoaja vaan myös yhteiskunnallisia uudistuksia tukeva tietokeskus. Näkemys soveltuu edelleen 2020-luvulla ajatteluun, jossa puhutaan kansalaisten osallistumisesta, tiedolla johtamisesta ja päätöksenteon tietotuesta. Vaikka tiedonvälityksen menetelmät ovat reilun vuosisadan aikana merkittävästi muuttuneet, fokus on edelleen sama: tavoitteena on huomioida erityisesti päätöksentekijöiden mutta myös muiden yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta kiinnostuneiden tahojen tiedontarpeet ja tukea kansalaisten osallistumista.

Eduskunnalla on aivan erityinen syy ottaa harkitakseen yllä kerrottu epäkohta, koska eduskunnan jäseniltä vaaditaan enemmän kuin muilta kansalaisilta työtä ja tietoa yhteiskunnallisissa kysymyksissä. Valtiopäivä-valiokunnat tarvitsevat työssään laajaperäistä ulkomaisten olojen tuntemusta. Kun eduskunta yhä enemmän tulee kansamme yhteiskunnallisen uudistustyön keskuksiksi, niin tuntuisi luonnolliselta, että eduskunnan lähellä olisi myöskin yhteiskunnallisten uudistusten tietokeskus.

Anomuksessa nro 174 muotoiltiin myös yhteiskunnalliseen ja oikeudelliseen tietoon pääsyyn liittyviä tavoitteita. Esityksessä korostettiin tarvetta entistä laajempiin näköaloihin. Yhteiskunnallisia uudistuksia tuettaisiin hankkimalla kaikki merkittävä kotimainen ja ulkomainen kirjallisuus.

...jos tällä lainsäädännöllä tahdotaan kansaa hyödyttää, tarvitaan aloiteinnon ja työhalun lisäksi vielä koti- ja ulkomaan yhteiskunnallisten rientojen ja lainsäädännön laajaa ja tarkkaa tuntemista. Tämän tuntemuksen tärkeimpänä välineenä taasen on luonnollisesti asiaan kuuluva yhteiskunnallinen kirjallisuus.

Eduskunnan kirjastoon olisi hankittava ja sieltä kautta vuoden yleisön saatavissa pidettävä kaikki kotimainen ja mikäli mahdollista tärkeämpi ulkomainen yhteiskunnallinen kirjallisuus, jolla voi olla merkitystä yhteiskunnalliselle sivistykselle ja uudistustyölle meidän maassamme.

Anomus nro 174:n avoimuutta edistävässä esityksissä oli kirjaston julkiseen käyttöön avaamisen rinnalla myös osuus asiakirjajulkisuuden edistämiseksi. Eduskunnan kirjaston kannalta tämä oli oleellinen kirjaus, sillä arkisto oli alusta alkaen keskeinen osa kirjastoa. Tämä näkyi esimerkiksi siinä, että perustamisvaiheessa vuonna 1872 kirjasto nimettiin Valtiopäiväkirjastoksi ja -arkistoksi.

Kirjaston toimintamallin luonnos Helenius-Seppälän anomuksessa sisälsi kirjaimellisesti vaatimuksen valtiopäiväasiakirjojen vapaasta saatavuudesta ja valtakunnallisesta jakelusta sen aikaisen kirjastoverkoston kautta.

...valtiopäiväin asiakirjat ja keskustelupöytäkirjat edellisiltä ja näiltä valtiopäiviltä ilmaiseksi jaetaan etupäässä kanta-, mutta myöskin piirikirjastoille sikäli kuin varastoa, painosta lisäämättä, riittää sekä vastaisuudessa kaikille kantakirjastoille ja niille piirikirjastoille, jotka ennen valtiopäivien alkua niitä Eduskunnan kirjastonhoitajalta anovat.¹³

Kirjaston avoimuus ei rajautunut vain kirjaston käyttöön, vaan esitys painotti poikkeuksellisen laajaa asiakirjajulkisuutta aikana, jolloin Suomi oli vielä autonominen osa Venäjän keisarikuntaa, jossa oli murroskauden jälkeen palattu sensuurin oloihin. Helenius-Seppälä ja tämän hyvä ystävä, Kansanvalistusseuran sihteeri A. A. Granfelt, olivat rakentaneet ehdotuksen vaivihkaa siten, että siihen sisältyi valtiopäiväasiakirjojen julkisuuden toteutus myös käytännössä.

Tuula H. Laaksovirta toteaaakin esityksen olleen omana aikanaan erittäin radikaali: ”Näin tuli keisarille – sensuurin ruumiillistumalle – ehdotetuksi sen ajan internet-jakelu asiakirjoille. Huima teko. Kun päätös suhteutetaan aikaan, voi huoletti sanoa, ettei mitään näin radikaalia asiakirjajulkisuuden ja maksuttomuuden hyväksi olla tehty, eikä kyetä tekemään.”¹⁴

Vaikka esitys kirjaston avaamisesta ei edennyt Helenius-Seppälän aloitteena, se toteutui ylikirjastonhoitaja Axel Herman Bergholmin esityksestä viisi vuotta myöhemmin.

Ei ole epäilystä, etteikö ylikirjastonhoitaja Axel Herman Bergholm laatiessaan omaa esitystään vuonna 1913 Eduskunnan kirjaston sisältö- ja hallintolinjoiksi, olisi tuntenut sekä Helenius-Seppälää itseään että tämän viisi vuotta aikaisemmin tekemää esitystä Eduskunnan kirjastoksi. Toki hän sen eduskunnan arkistoista löysi, kun tiesi sellaisen laaditun...

Anomus nro 174 oli tietoon pääsyn, asiakirjajulkisuuden ja kirjaston käytön avoimuuden periaatteiden muotoilijana käänteentekevämpi ja kauaskantoisempi kuin moni sen jälkeinen strategia kirjaston kehittämiseksi.

Eduskunnan kirjasto avautui kaikille avoimeksi julkiseksi kirjastoksi vuonna 1913. Eduskunnan kansliatoimikunta hyväksyi 30.4.1913 Eduskunnan kirjaston ohjesäännön, jonka mukaan kirjasto sai olla myös muiden kuin eduskunnan jäsenten käytettävänä, mikäli se tapahtui tuottamatta haittaa eduskuntatyölle. Avoimuus käyttäjille toteutettiin siten, että kirjasto ja sen lukuhuone olivat avoinna arkisin eduskunnan työskentelyn aikana aamu- ja iltapäivisin ainakin viisi ja puoli tuntia sekä valtiopäivien väliaikoina vähintään neljä tuntia. Kirjastoon hankittiin kirjallisuutta valtiopäivätyötä varten sekä tutkimustyötä varten erityisesti valtiotieteellistä ja yhteiskuntapoliittista kirjallisuutta.

Avoimuuskulttuurin muotoutuminen

Lainsäädännölliset ja hallinnolliset muutokset 1990- ja 2000-luvulla loivat perustan avoimuuden juurtumiselle laajalti hallintokulttuuriin. Asiakirjojen julkisuus, hallinnon avoimuus ja aktiivinen kansalaisuus alkoivat kytkeytyä yhtenäisiksi demokratiaa palveleviksi periaatteiksi. Jokaiselle kansalaiselle taattu tiedonsaantioikeus mahdollisti myös sen, että kaikki voivat halutessaan osallistua samantasoisin tiedoin julkiseen keskusteluun ja päätöksentekoon.¹⁵

Nykyistä avoimuuskulttuuria on tuettu monitasoisesti lainsäädännöllä. Perustuslailla on taattu kansalaisten perusoikeudet periaatetasolla. Tietoon pääsy ja asiakirjojen julkisuus on mainittu perustuslaissa erikseen. Jokaisella on [perustuslain](#) mukaan oikeus saada tieto julkisesta asiakirjasta ja tallenteesta: ”Viranomaisen hallussa olevat asiakirjat ja muut tallenteet ovat julkisia, jollei niiden julkisuutta ole välttämättömien syiden vuoksi lailla erikseen rajoitettu. Jokaisella on oikeus saada tieto julkisesta asiakirjasta ja tallenteesta.”¹⁶

Vuoden 1999 [julkisuuslaki](#) vaikutti merkittävästi viranomaisen rooliin. Julkiselle hallinnolle säädettiin velvollisuus edistää tiedonsaantia ja tiedottaa toiminnastaan ja palveluistaan. Vaikka asiakirjojen julkisuusperiaate oli kirjattu jo vuoden 1951 lainsäädäntöön, tiedonsaanti oli riippunut ensisijaisesti kansalaisen tai tiedonhankkijan aktiivisuudesta. Lakiesityksen perusteluissa korostettiin, että tiedonsaanti asioiden käsittelyprosessin mahdollisimman varhaisessa vaiheessa parantaisi kansalaisten vaikutusmahdollisuuksia. Uudistus oli käänteentekevä hallintokulttuurin avoimuuden ja kansalaisten vaikutusmahdollisuuksien edistäjänä.¹⁷

Julkisuuslaissa korostuu viranomaisten toiminnan avoimuus, vallankäytön valvonta sekä kansalaisten osallisuus ja vaikutusmahdollisuudet vallankäyttöön: ”Tässä laissa säädettyjen tiedonsaantioikeuksien ja viranomaisten velvollisuuksien tarkoituksena on toteuttaa avoimuutta viranomaisten toiminnassa sekä antaa yksilöille ja yhteisöille mahdollisuus valvoa julkisen vallan ja julkisten varojen käyttöä, muodostaa vapaasti mielipiteensä sekä vaikuttaa julkisen vallan käyttöön ja valvoa oikeuksiaan ja etujaan.”¹⁸

Kansalaisten tiedonsaantioikeuden lisäksi julkisuuslaissa on asetettu viranomaiselle velvoite edistää tiedonsaantia ja toimintansa avoimuutta: ”Viranomaisen on edistettävä toimintansa avoimuutta ja tässä tarkoituksessa tarvittaessa laadittava oppaita, tilastoja ja muita julkaisuja sekä tietoaaineistoja palveluistaan, ratkaisukäytännöstään sekä yhteiskuntaoloista ja niiden kehityksestä toimialallaan.”¹⁹

Vuonna 2003 voimaan tullut [hallintolaki](#) täydensi avoimuutta määrittelemällä hyvän hallinnon perusteet viranomaisten toiminnassa. Hyvään hallintoon kuuluivat esimerkiksi palveluperiaate, velvoite neuvontaan ja kysymyksiin vastaamiseen sekä selkeäkielisyys. Avoimuus laajeni tarkoittamaan sellaisen palvelukulttuurin luomista, johon sisältyi velvoite tiedottaa, neuvoa ja viestiä selkeästi. Avoimuutta korostettiin hyvän hallinnon keskeisenä arvona, joka tukee demokraattisen yhteiskunnan muita arvoja kuten luottamusta, legitimitettiä, oikeudenmukaisuutta ja yhdenvertaisuutta.²⁰

2010-luvulla avoimuuden pyrkimykset ovat laajentuneet julkisen tiedon käytettävyyttä edistävissä hankkeissa ja lainsäädännössä, joka koskee saavutettavuutta ja avointa dataa.

Julkisten tietovarantojen avaaminen on korostunut avoimeen dataan liittyvissä hankkeissa. Avoimella datalla tarkoitetaan julkisen sektorin tuottaman datan antamista vapaasti hyödynnettäväksi, mahdollisesti myös kaupallisiin käyttötarkoituksiin. Avoimen datan tuottamisen taustalla on sekä suomalaista että EU-tason lainsäädäntöä.²¹

Suomalaisen avoimuuskulttuurin arvo ymmärrettiin myös Euroopan unioniin liittymisen yhteydessä (1994), jolloin liittymissopimuksen päätösasiakirjaan haluttiin julistus avoimuudesta: ”Suomessa avoin hallinto, johon kuuluu virallisten asiakirjojen julkisuus, on oikeudellisesti ja poliittisesti ensisijainen periaate.”²²

Suomen vaikuttamispyrkimykset EU:n avoimuuskäsityksiin eivät jääneet siihen, vaan Suomi ehdotti EU:n perustamissopimuksen täydentämistä avoimuuteen liittyvällä artiklalla. Kunnianhimoisena tavoitteena oli, että säädösvalmistelu olisi yhtä julkista Suomessa ja EU:ssa. Aivan tähän ei välttämättä päästy.²³

Amsterdamin sopimuksessa käytäntöä kuitenkin muutettiin siten, että EU:n asiakirjajulkisuudesta tuli pääsääntö. Aiemmin EU:n toimielinten asiakirjajulkisuus oli harkinnanvaraista, eikä yleistä kansalaisten tiedonsaantioikeutta tai toimielinten tiedonantovelvollisuutta ollut.²⁴

Avoimuuskulttuuri ei syntynyt sattumalta. Julkishallinnon toimintakulttuurissa avoimuuden taustalla ovat periaatteelliset demokratiaa syventävät pyrkimykset, joille on luotu pohja sekä lainsäädännöllä että julkishallinnon hankkeilla. Vaikutukset näkyvät laajalti organisaatioiden strategioissa ja toimintamalleissa, joissa on järjestelmällisesti edistetty tietoon pääsyä ja tiedon käyttöä, laajennettu osallistumisen mahdollisuuksia ja mahdollistettu päätöksenteon seuranta. Vaikka myös teknologinen muutos ja internet ovat avanneet uusia mahdollisuuksia avoimuuskulttuurille, demokratisoitumiskehityksen edellytyksenä on lainsäädäntöön perustuva julkisen tiedon avoimuus ja aktiivinen tiedonvälitys.

Eduskunnan kirjaston avoimuus

Eduskunnan kirjaston nykyisessä toiminnassa avoimuuden kulttuuri ilmenee monella tasolla strategisena, toimintaan ja sisältöihin vaikuttavana periaatteena. Eduskunnan kirjasto toimii edelleen vuodelta 1913 alkunsa saaneen periaatteen mukaisesti: kirjasto on julkinen ja avoin kaikille. Toimintamalli on ollut kestävä mutta poikkeuksellinen. Parlamenttikirjastojen joukossa yleisölle avoimia kirjastoja on edelleen vain muutamia kymmeniä.

Avoimuuden painotus näkyy eduskunnan ja Eduskunnan kirjaston strategioissa. [Eduskunnan kanslian strategiassa 2020–2023](#) avoimuus on kolmen keskeisen arvon joukossa. Avoimuudelle esitetään myös toiminnallisia tavoitteita pyrkimällä parantamaan saavutettavuutta, vuorovaikutusta kansalaisten ja kansanedustajien välillä sekä tarjoamalla demokratiakasvatusta. Tavoitteissa korostuu sisältöjen tarjonta, vuorovaikutus ja demokratian tukeminen.²⁵

Eduskunnan eri yksiköiden yhteisillä tavoitteilla on merkitystä kirjaston toiminnassa. Yhteistyötä on jo tehty laajalti esimerkiksi saavutettavuuden ja käytettävyyden parantamisessa ja verkkopalvelujen kehittämisessä.

Avoimuuden nosto strategian keskeisten käsitteiden joukkoon ei ole mikään uusi asia. Eduskunnan arvoissa korostus on näkynyt jo vuosikymmeniä aiemmin. Eduskunnan kanslian strategian arvoissa oli jo vuonna 2010 muotoilu ”toimimme avoimesti ja läpinäkyvästi”. Jäljet johtavat myös valtionhallinnon linjauksiin, joissa avoimuuden periaate tuli näkyväksi 2000-luvulta alkaen. Tässä vuoden 1999 julkisuuslaki oli käännteentekevä.

[*Eduskunnan kirjaston palvelustrategiassa vuosille 2017–2020*](#) avoimuutta korostettiin strategisena tavoitteena. Avoimuuden edistäminen oli tieto- ja viestintäyksikön erityisenä vastuualueena myös eduskunnan kanslian strategian mukaisesti. Avoimuus heijastui täsmennetympinä toiminnallisina tavoitteina, erityisesti digitalisaation edistämisenä, jolla laajennettiin sisältöjen ja palvelujen etäkäyttöä.²⁶

Verkkopalveluilla ja sisältötuotannolla on jo pitkään parannettu kirjaston käytön mahdollisuuksia ja pääsyä eduskunnan asiakirjoihin. Eduskunnan ja kirjaston ensimmäiset verkkosivut julkaistiin jo 1995, mistä lähtien tarjonta verkossa on laajentunut asteittain. Eduskunnan täysistuntojen pöytäkirjat ovat olleet haettavissa eduskunnan julkisilta verkkosivuilta vuoden 2000 alusta alkaen ja eduskunnan avoimen datan palvelusta vuodesta 2015 alkaen. Digitoitujen valtiopäiväasiakirjojen sarja ulottuu vuoteen 1907 saakka. Videoidut verkkolähetykset täysistunnoista löytyvät jo 13 vuoden ajalta, syksystä 2008 alkaen.

Nykyisellään verkkopalvelut mahdollistavat eduskunnan aineistojen monipuolisen etäkäytön. Kirjastossa sijaitseviin aineistoihin kohdistuvat varaukset ja lainojen uusinnat, hankintapyynnöt ja kaukolainatilaukset onnistuvat kirjaston ulkopuoleltakin. Kirjaston avoimet koulutukset videoidaan, ja koulutusmateriaalit löytyvät verkosta. Eduskunnan kirjaston suosituimpia verkkoaineistoja ovat lainsäädäntöhankkeita taustoittavat tietopaketit (LATI). Myös kirjaston päivittäin tiiviisti ylläpitämällä Twitter-tilillä [*EdariFi*](#) on laaja käyttäjäkuntansa.

Avoimet verkkojulkaisut ovat haettavissa ja luettavissa kirjaston Selma-tietokannan kautta. E-aineistojen tarjontaa on kehitetty erillisenä hankkeena, jossa on ensimmäisessä vaiheessa panostettu aineistojen löydettävyyden parantamiseen kirjastojärjestelmässä ja eduskunnan sisäisillä verkkosivuilla. E-aineistojen määrä ja painoarvo on jatkuvasti lisääntynyt, mutta niiden käyttöön liittyy monia haasteita. Maksullisten aineistojen käyttötavat ja sopimukset voivat vaihdella, eikä aineisto välttämättä jää myöhempään käyttöön, jos sopimuskauti loppuu. Avoimet verkkojulkaisut ovat tulleet yhä tärkeämmäksi tietoresurssiksi, ja niiden osuus on kasvanut erityisesti korkeakoulujen tutkimusaineiston ja julkishallinnon tuottamien aineistojen osalta. Avoin julkaiseminen on kehittynyt internet-ajalla omaksi konseptikseen, vastavoimaksi kaupallisen tarjonnan hintakehitykselle.

Avoimuutta on kirjaston palvelustrategian mukaisesti pyritty edistämään erityisesti avoimen datan tarjonnalla, kirjaston ja eduskunnan verkkopalvelujen käytettävyyttä, visuaalisuutta ja vuorovaikutteisuutta kehittämällä sekä parantamalla e-aineistojen tarjontaa asiakkaille. Kaikilla näillä alueilla on myös edistytty merkittävästi kuluneiden vuosien aikana.

Eduskunnan avoimen datan palvelu on ollut kirjaston vastuulla. Palvelun kautta on tarjolla jo yli 90 % eduskunnan julkisista asiakirjoista. Avoin data tarjoaa mahdollisuuden tuottaa tilastoja tai kehityskaaria eduskunnan aineistoista analysoimalla edustajien puheenvuoroja, asiantuntijalausuntoja tai äänestystuloksia. Mahdollisuutta ovat hyödyntäneet esimerkiksi monet tutkijat ja media.

Tiedon visualisoinnin tarve on lisännyt koulutus- ja opastusvideoiden tuottamista. Verkkosivuilla huomioidaan kuvamateriaali esimerkiksi tiedotteiden ja tietopakettien tuottamisen yhteydessä. Tiedon määrän lisääntyessä visuaalisuus nostaa sisältöjen houkuttavuutta ja toimii vetovoimatekijänä havainnollistaen ja yksinkertaistaen haluttua sanomaa.

Avoin julkaiseminen, avoin data ja käytettävyyden korostaminen ovat tuoneet uusia ulottuvuuksia avoimuuden konsepteihin. Ei riitä, että sisällöt ovat tarjolla tai niitä nostetaan aktiivisesti esille, vaan sisältöjä olisi tarjottava ymmärrettävässä ja helposti lähestyttävässä muodossa. Kansalaisten osallistumisen tuki aikana, jolloin yhä useammat mediat ja verkkosisällöt taistelevat heidän huomiostaan, on hakemassa uusia uomia.

Loppusanat

Avoimuuskehityksen ympyrä sulkeutuu, kun palaamme tarkastelemaan painovapauslainsäädännön yhteydessä esitettyjä sananvapauden, tietoon pääsyn ja osallisuuden tarpeita, jotka nousivat esille 1700-luvun liberaalin yhteiskuntakehityksen mahdollistamassa lyhyessä aikaikkunassa. Nämä tarpeet eivät ole vielä kukaan kadonnut. Yhteiskunnallinen ja oikeudellinen yhdenvertaisuus ovat yhä kiistojen aiheena, joskin lainsäädännön tuki kansalaisten tasa-arvolle ja yhdenvertaisuudelle on pitkälle kehittynyt. Vallan väärinkäytön valvonta näyttää aikakaudesta riippumatta edelleen tarpeelliselta, lieneekö se poistuva milloinkaan? Ainakin joiltakin osin näyttää siltä, että olemme palaamassa aikaan, jossa paine yhden mielipiteen totuuksiin lisääntyy, mikä uhkaa hiljentää julkista keskustelua erilaisista yhteiskunnallisista näkemyksistä. Avoimuuden kulttuuri ei olekaan itsestäänselvyys, vaan avoimuuden eteen on tehtävä työtä ja ymmärrettävä sen rooli demokratian ja vallan tasapainon ylläpitämisessä. Eduskunnan kirjastolla on ollut jo 150 vuoden ajan tätä kehitystä tukeva rooli, joka hakee uusia muotojaan 2020-luvulla.

Viitteet

- 1 Jonas Nordin: [Kasvatettavista alamaista valistuneiksi kansalaisiksi](#). Sensuuri ja painovapaus keskiajalta 1700-luvulle. Teoksessa Sananvapaus 250 vuotta. Painovapaus ja julkisuus Suomessa ja Ruotsissa – elävä perintö vuodelta 1766. Sveriges riksdag, Tukholma 2018, 25–26. (luettu 17.1.2022).
- 2 Gustav Björkstrand: Anders Chydenius. Teoksessa Sananvapaus 250 vuotta, 97.
- 3 Henrik Knif: Julkisuus ja painovapaus ennen vuotta 1809 ja sen jälkeen – suomalainen näkökulma. Teoksessa Sananvapaus 250 vuotta, 211.
- 4 Marie-Christine Skuncke: Painovapaus vuosien 1760–1762 ja 1765–1766 valtio-päivillä. Teoksessa Sananvapaus 250 vuotta, 116.
- 5 Päivi Korpisaari: Painovapaus Suomessa. Teoksessa Sananvapaus 250 vuotta, 293.
- 6 Skuncke, 132, 138.
- 7 Skuncke, 127.
- 8 Knif, 208–210.
- 9 Knif, 223.
- 10 [Avoimuuden aikajana](#). Eduskunnan kirjasto. (luettu 17.1.2022).
- 11 Korpisaari, 303.
- 12 Korpisaari, 304.
- 13 Suomen Eduskunnan alainen anomus maalauskirjastojen avustamisesta 30.10.1908. Anomusmietintö N:o 2. Valtioapäivät 1908 II. Asiakirjat V. Eduskunta, Helsinki 1908.
- 14 Ks. Laaksovirran kirjoitukset tässä teoksessa. Julkaistu aiemmin Tuula Laaksovirta: Avoim vai suljettu: tarinoita Eduskunnan kirjaston historiasta. Signum 6/2002, 107–112.
- 15 Päivikki Karhula: [Nämä päätökset loivat suomalaisen avoimuuskulttuurin](#). Tiellä sananvapauteen, 2016. (luettu 17.1.2022).
- 16 [Suomen perustuslaki 12 § 2 momentti](#). (luettu 17.1.2022).
- 17 Asko Hynninen: Periaatteessa julkista. Julkisuusperiaatteen käytäntö EU-Suomen päätöksenteossa ja journalismissa. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 2000, 40.
- 18 [Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 3 §](#). (luettu 17.1.2022).
- 19 Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 5. luku 20 §.
- 20 [Hallintolaki 6.6.2003/434](#). (luettu 17.1.2022).
- 21 Hallituksen esitys [HE 74/2021](#) eduskunnalle avoimen datan direktiivin täytäntöönpanoa koskevaksi lainsäädännöksi. Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2019/1024 avoimesta datasta ja julkisen sektorin hallussa olevien tietojen uudelleenkäytöstä. (luettu 17.1.2022).
- 22 [Päätösasiakirjan julistus nro 45: Asiakirja Norjan kuningaskunnan, Itävallan tasavallan, Suomen tasavallan ja Ruotsin kuningaskunnan liittymisestä ja niiden sopimusten mukautuksista, joihin Euroopan unioni perustuu. Virallinen lehti nro C 241, 29/08/1994, 397](#). (luettu 17.1.2022).
- 23 Hynninen, 55–57.
- 24 [Hallituksen esitys 245/1997 eduskunnalle Euroopan unionista tehdyn sopimuksen, Euroopan yhteisöjen perustamissopimusten ja niihin liittyvien tiettyjen asiakirjojen muuttamisesta tehdyn Amsterdamin sopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä](#). (luettu 17.1.2022).
- 25 [Eduskunnan kanslian strategia 2020–2023](#). (luettu 17.1.2022).
- 26 [Eduskunnan kirjaston palvelustrategia vuosille 2017–2020](#). (luettu 17.1.2022).

Neljä tarinaa Eduskunnan kirjaston historiasta¹

Tuula H. Laaksovirta

Eduskunnan kirjastossa on aikaa. Siellä on EU-aikaa, keisarinvallan aikaa, Ruotsin-valtan aikaa, tasavallan aikaa ja ennen kaikkea runsaasti tulevaa aikaa. Eduskunnan kirjaston aikakäsitys pitää sisällään yhtä lailla nykyisyyden, menneisyyden kuin tulevaisuudenkin. Varsinkin tulevaisuuden osalta on oltava tarkkana. Tulevaisuudelle on taattava ainekset rakentaa tulevia tarinoita.

Nykyajalle on luonteenomaista pullistuminen. Nykyisyys pullistelee kuin täyttyvä löysähkö ilmapallo. Se pyrkii pullistumaan menneisyyden ja tulevaisuuden päälle niin, että historia ja tulevaisuus tukehtuvat. Nykyisyys hokee hetkellisen hektisyyden autuutta ja kuvittelee, että aina on nykyinen. Mutta huomenna nykyisyys on tarina muiden menneisyyden tarinoiden joukossa.

Eduskunnan kirjaston muistojen hyllyiltä on tähän artikkeliin poimittu neljä tarinaa kirjaston avoimuudesta ja julkisuudesta.

Lahjoituksen voima

Ruotsin parlamentin kirjastonhoitaja, tohtori D. M. Sandahl saa 1870-luvulla loistoiden. Hän päättää oma-aloitteisesti, mutta ei ilman yhteiskunnallisen vaikuttamisen tahtoa, avata tietovirran Ruotsin kuningaskunnasta Venäjän autonomiseen suurruhtinaskuntaan, Suomeen. Sandahl nimittäin lähetti Suomeen suuren lahjoituksen. Lahjoituspakettiin sisältyi Ruotsin valtiopäiväjulkaisuja aina 1700-luvun lopulta, komiteanmietintöjä, tilastoja ja lainopillisia teoksia.

Valtiovarainvaliokunta lähetti tri Sandahlille vuoden 1877–1878 valtiopäivillä tämän tästä kiitoskirjelmän hänen harrastuksestaan. Kun lahjoittamalla vaikuttamisen idea oli keksitty, jatkoa seurasi.

Holhoojakamarin revisori Tukholmassa Hj. J. Edv. Gille lähetti vuonna 1880 suuren yhtenäisen kokoelman ”Kongl. placater, resolutioner, förordningar och påbud samt allmänne handlingar” (Kunink. julistuksia, päätöksiä, asetuksia ja käskyjä sekä muita julkisia asiakirjoja) vuosilta 1547–1823, kaikkiaan 66 nidosta ja vielä valtiopäiväpäätöksiä 1521–1809, neljä nidosta. Nämä olivat korvaamattoman arvokkaita asiakirjoja valtiopäivätyöhön.

Näin tuli Ruotsin valtion käsitys asiakirjajulkisuudesta demonstroiduksi ja muistutetuksi vastaanottajan mieleen. Lahjoituksella oli suuri ideologinen, aineistollinen ja ammatillinen vaikutus. Kirjaston kaksi ensimmäistä luetteloa, jotka Nils Bernt Grotenfelt toimitti 1888 ja 1891, seurasivat järjestelmänsä puolesta Ruotsin valtiopäivien kirjaston luetteloa.

Näiden kahden lahjoituksen myötä tuli paitsi tietoa käytettäväksi, myös ajattelutapa omaksuttavaksi. Ne osaltaan vaikuttivat siihen, että oli perustettava arkisto-kirjasto suuriruhtinaskuntaan. Arkisto-kirjaston ohjesääntöön kirjattiinkin velvollisuus lähettää vastavuoroisesti suuriruhtinaskunnasta Ruotsiin tärkeitä valtiopäiväjulkaisut.

Samanlaisesta lahjoitusideologiasta oli kysymys, kun afrikkalaiset parlamenttikirjastot esittivät muutama vuosi sitten kirjastoalan suuressa kansainvälisessä konferenssissa, IFLA:ssa, että rikkaat ja vanhat parlamenttikirjastot voisivat lakata kantamasta huolta heille lahjoitettavasta paperiaineistosta. Afrikan parlamenttikirjastot eivät halua maailman maiden lakeja paperisina vastuksikseen.

Afrikkalaiset maat halusivat, että edistyneet maat tuottaisivat mahdollisimman paljon aineistoa verkkoon. Ja että ne auttaisivat Afrikan maita saamaan uutta teknologiaa aineistojen ja käytettävyyden takaamiseksi. Samalla tämä politiikka olisi avaus myös tiedon julkisuuteen ja avoimuuteen. Afrikassa halutaan jättää paperivaihe väliin, koska se on kallista ja tehotonta.

Eduskunnan kirjasto on vastannut tähän toiveeseen kehittämällä mahdollisimman laajan ja hyvän verkkopalvelun. Sen käyttö ei välimatkoja katso. Ja vastauksena kehitysmaiden parlamenttikirjastojen ammatilliseen suoraan apuun, kirjasto on vienyt verkkoon oman asiasanastonsa englanniksi. Sitä on luotu 64 vuotta. Sen avulla tieto järjestetään käytettäväksi ja saatavaksi.

Kaikki avoimuus ja julkisuus nimittäin valuu hukkaan, jos tarvittava tieto ei löydy. Eduskunnan kirjaston asiasanasto on kymmenien miljoonien eurojen arvoinen neljän ammattisukupolvien työn tulos, joka on vapaasti käytössä kaikkialla maailmassa. Se on vastaus afrikkalaisten parlamenttikirjastojen toivomukseen nykyaikaiseksi lahjoitukseksi.

Raittiudesta ja ystävyydestä

Eduskunnan kirjasto avoimuuden historian merkittävin mies on raittiusmies. Ajan myötä on unohtunut, että raittiusaate oli yhtä väkevä ja vaikuttava aate kuin äänioikeusaate.

Onneksi eduskunnan kirjastossa on arkisto, joka säilyttää raittiusaateen historiaa. Viinan vastustamistoiminnan keskeinen henkilö oli Matti Oskari Helenius tai oikeammin Helenius-Seppälä vuoden 1906 Snellmanin päivän suuren nimenmuutospäivän jälkeen.

Eduskunnan kirjaston julkisuushistorian merkittävin mies oli myös harras kristitty ja kristillisen työväenliikkeen kansanedustaja. Hän oli naimisissa opettaja Alli Tryggin kanssa. Intohimoinen raittiusaatteen ihminen hänkin. Puoliso on ruotsinkielinen ja aikansa julkkis. Hän keksi muun muassa aloittaa alkoholittoman kaljan valmistuksen ja myynnin ja perusti sitä varten oman kaljatehtaan.

Helenius-Seppälä on mies monessa mukana. Lainaus V. Karpion vuonna 1931 ilmestyneestä elämäkerrasta: ”Hän oli taistelun mies, joka sai ja antoi iskuja, eikä taistelun melske, johon hän johtajan paikalla muita tehokkaammin otti osaa, ole vielä tauonnut”. Hänen panoksensa kieltolain sisällöksi ja sen läpiviemiseksi oli ratkaiseva.

Voikin sanoa, että kieltolaki ja kirjasto kulkivat käsi kädessä. Kieltolain läpivienti vaati ankaran ponnistelun ja oli aidosti kansan tahto. Kirjasto toteutui paljon vähemmällä vaivalla, eikä kansa sitä aluksi osannut tahtoa.

Vuonna 1908 Helenius-Seppälä kirjoittaa anomusehdotuksen nro 174, jota sivistysvaliokunta ei koskaan ehtinyt käsitellä. Voi hyvin väittää, että nykymuotoisen Eduskunnan kirjaston syntysanat ja sisällön laati kansanedustaja Helenius-Seppälä käsittelemättä jääneessä anomusehdotuksessaan vuonna 1908.

Lainaan tekstiä:

Muitten kansain mukana elää meidänkin kansamme nykyään perin-pohjaisen yhteiskunnallisen uudistuksen aikaa... Valtiopäivä uudistuksen kautta on yhteiskunnalliselle lainsäädännölle äkkiä auennut mitä laajimmat työalat... Mutta jos tällä lainsäädännöllä tahdotaan kansaa hyödyttää, tarvitaan aloiteinnon ja työhalun lisäksi vielä koti- ja ulkomaan yhteiskunnallisten rientojen ja lainsäädännön laajaa ja tarkkaa tuntemista.

Tämän tuntemuksen tärkeimpänä välineenä taasen on luonnollisesti asiaan kuuluva yhteiskunnallinen kirjallisuus.

Yhteiskunnallisen keskuskirjaston puutteesta johtuvat yhteiskunnalliset riennot suuresti kärsimään... Mainittakoon esimerkkinä, miten hallituksen komiteain työt useinkin tavattomasti viipyvät, kun ei ole tarpeellisia tietolähteitä helposti saatavissa. Tuhkatiheään lähtee Suomesta jos jonkinlaisia matkueita, virkamiehiä ja stipendiaatteja, ulkomaan viisailta etsimään enemmän tai vähemmän tärkeitä yhteiskunnallisia tietoja, joita paljoa vähemmällä vaivalla ja kustannuksella olisi voinut saada kotoakin, jos olisi täällä ollut kelvollinen yhteiskunnallinen keskuskirjasto.

Eduskunnalla on aivan erityinen syy ottaa harkitakseen yllä kerrottu epäkohta, koska eduskunnan jäseniltä vaaditaan enemmän kuin muilta kansalaisilta työtä ja tietoa yhteiskunnallisissa kysymyksissä. Valtio-päivävaliokunnat tarvitsevat työssään laajaperäistä ulkomaisten olojen tuntemusta. Kun eduskunta yhä enemmän tulee kansamme yhteiskunnallisen uudistustyön keskuksiksi, niin tuntuisi luonnolliselta, että eduskunnan lähellä olisi myöskin yhteiskunnallisten uudistusten tietokeskus.

Eduskunnan kirjastoon olisi hankittava ja sieltä kautta vuoden yleisön saatavissa pidettävä kaikki kotimainen ja mikäli mahdollista tärkeämpi ulkomainen yhteiskunnallinen kirjallisuus, jolla voi olla merkitystä yhteiskunnalliselle sivistykselle ja uudistustyölle meidän maassamme.

Jotta eduskunnan kirjasto täyttäisi tarkoituksensa, tarvitsisi se ei ainoastaan taitavaa kirjastoteknillistä vaan myöskin yhteiskunnalliseen tiedonantotoimeen hyvin pystyvää ammatillista hoitoa. Kun suuri osa kirjaston käyttäjistä, niin täytynee edellyttää, tulee olemaan tottumaton itsevaraiseen tutkimustyöhön ja vieraita kieliä taitamatonta, täytyisi kirjaston hoitajain voida sekä kirjallisilla että suullisilla tiedonannoilla ja opastuksilla palvelulla yleisöä, ensi sijassa tietysti eduskunnan lainsäädäntötoimeen osaaottavia henkilöitä.

Vastaiseksi olisi eduskunnan kirjasto pidettävä Säätytalolla, kunnes sille voitaisiin hankkia uusi, tarkoituksenmukainen huoneisto. Kuitenkin olisi jo nyt kirjaston yhteyteen saatava erityinen luku- ja kirjoitushuone. Kirjastonsa hoidon ylintä valvontaa varten tulisi eduskunnan vuosittain asettaa erityinen kirjastovaliokunta.

Rohkenen siis kunnioittaen esittää, että Eduskunta ryhtyisi laajentamaan kirjastonsa kautta vuoden avoinna olevaksi yhteiskunnalliseksi kansalliskirjastoksi ja tiedonantotoimistoksi, johon kaikilla kansalaisilla olisi pääsy, ja sitä vasten määräisi sille vuodeksi 1909 kaikkiaan 40 000 markkaa, käytettäväksi Eduskunnan laatiman ohjesäännön mukaisesti.

Helsingissä elokuun 18 p. 1908
Matti Helenius-Seppälä

Mutta miksi juuri Helenius-Seppälä kristitty raittiusmies laati tämän kauaskantoisen paperin. Mies, jolla ei ollut mitään tekemistä kirjastojen kanssa, ei ennen tätä eikä tämän jälkeen?

Hänellä oli hyvä ystävä, raittiusaatteen parista saatu A. A. Granfelt, Kansanvalistusseuran sihteeri. Jos Helenius-Seppälä oli palavasieluinainen aatteen ja toimen mies, on ystävä Granfelt ujo konservatiivi. Helenius on loistava puhuja, Granfelt ei omaa puhujan lahjoja. Helenius-Seppälä oppii lukuisia kieliä, tarpeen mukaan. Yhtä kaikki yhteistyö sujuu.

Granfelt tuo amerikkalaisen kirjastolaitoksen ajatuksen Kansanvalistusseuraan ja se juurtuu kirjastoinnovaatioiden pohjaksi. Myös Norja toimii esikuvana. Kirjastojen tarpeellisuutta perusteltiin pikemminkin muiden tavoitteiden kuin itsenäisen kirjasto-toimen kautta. Esimerkiksi kirjastojen merkitys juoppouden estäjänä oli yleinen argu-mentti kirjastojen puolesta.

Pirjo Vatanen toteaa väitöskirjassaan Sääty-yhteiskunnan kirjastosta kansalaisyhteis-kunnan kirjastoksi: ”Jos Suomen alkavasta kirjastoliikkeestä etsii yhtä hahmoa ylitse muiden, paras ehdokas on epäilemättä Granfelt.”

Helenius-Seppälä on myös tutkija. Hän väittelee Tanskassa alkoholikysymyksestä. Hän on niin Hollannin, Saksan kuin Yhdysvaltojenkin tutkimuskirjastojen ahkera käyttäjä. Granfelt ajoi palavasti kansankirjastoja kansaa sivistämään.

Luonnos Eduskunnan kirjaston sisällöksi on melkoisella varmuudella ystävysten yhteistuote. Anomus nro 174 luonnostelea kirjaston, jossa on kansankirjaston ja tieteellisen kirjaston piirteet: avoimuus, julkisuus ja vaatimus myös tieteellisestä asia-aineistosta yhteiskunnan rakentamiseksi.

On todennäköistä myös, että eduskunnan kaikkein radikaalein esitys keisarille aineiston julkisuudesta vuodelta 1908 on seuraus Helenius-Seppälän ja Granfeltin toiminnasta. Siinä sanotaan: ”valtiopäiväin asiakirjat ja keskustelupöytäkirjat edellisiltä ja näiltä valtiopäiviltä ilmaiseksi jaetaan etupäässä kanta-, mutta myöskin piirikirjastoille sikäli kuin varastoa, painosta lisäämättä, riittää sekä vastaisuudessa kaikille kantakirjastoille ja niille piirikirjastoille, jotka ennen valtiopäivien alkua niitä Eduskunnan kirjastonhoita-jalta anovat” (Suomen eduskunnan alamaisessa anomuksessa maalaikirjastojen avustamisesta 30.10.1908)

Näin tuli keisarille – sensuurin ruumiillistumalle – ehdotetuksi sen ajan internet-jakelu asiakirjoille. Huima teko. Kun päätös suhteutetaan aikaan, voi huoleti sanoa, ettei mitään näin radikaalia asiakirjajulkisuuden ja maksuttomuuden hyväksi olla tehty, eikä kyetä tekemään. Ja kun toimeenpano keskeytyi ja takkuili, mistä tuli vauhdituskirje kansliatoimikunnalle? – Kansanvalistusseurasta, Granfeltiltä.

Ei ole epäilystä, etteikö ylikirjastonhoitaja Axel Herman Bergholm laatiessaan vuonna 1913 omaa esitystään Eduskunnan kirjaston sisältö- ja hallintolinjoiksi olisi tuntenut sekä Helenius-Seppälää itseään että tämän viisi vuotta aikaisemmin tekemää esitystä eduskunnan kirjastoksi.

Toki hän sen eduskunnan arkistoista löysi, kun tiesi sellaisen laaditun. Helenius-Seppälä oli kaiken lisäksi ollut vuonna 1904 vastaehdokkaana Hermanin apelle, senaattori K. F. Ignatiukselle, joka voitti vaaleissa.

Ystävysten yhteinen kädenjälki oli anomusehdotus nro 174, jota muodollisesti ei käsi-telty, mutta joka oli pohjana niin vuoden 1908 kuin vuoden 1913 päätöksille ja vuoden 1919 säädöksille.

Tarinoista, joita Eduskunnan kirjaston muistojen hyllyistä löysin, on tämä tarina Helenius-Seppälästä jännittävin. Se auttaa ymmärtämään Eduskunnan kirjaston avoimuuden synnyn. Ja se todisti, ettei Eduskunnan kirjaston linjoja sittenkään luonut kirjaston johtaja vaan kansanedustaja ja hänen kaverinsa.

Ylikirjastonhoitaja laittoi vain täytäntöön kansanedustaja Helenius-Seppälän vision. Sillä todellisia visionäärejä Helenius-Seppälä ja Granfelt olivat. Ja rohkeita kansanvallan miehiä, joita ei Venäjän keisarin sensuuri hetkauttanut.

Hermanista ja Elsasta

Tarinan päähenkilöt ovat huokaileva (Axel) Herman (Bergholm), edeltäjäni edeltäjän edeltäjän edeltäjä ja hänen 36 vuoden aikainen työtoverinsa, Elsa Bruun.

Hermanilla oli tutkijan koulutus ja hän tunsikin kaunokirjallisuuden niin hyvin, että väitelti alueelta. Tämä profiili sopi erinomaisen hyvin siihen Eduskunnan kirjastoon, jonka hän 41 työvuotensa aikana halusi luoda, Elsan näkymättömän käden ja hiljaisen tiedon avustamana.

Vuonna 1913 kirjaston ohjesäännössä, jonka Herman kirjoittaa ja kansliatoimikunta hyväksyy, määritellään kirjaston tehtävä kansakunnan muistina ja kaikille avoimena eduskuntaa palvelevana laitoksena.

Ohjesäännön 1 § kuuluu: ”Eduskunnan kirjaston tarkoituksena on valtiopäivillä syntyneiden asiakirjain ja kirjoitusten säilyttäminen sekä valtiopäivätyötä ja sen valmistelua varten tarpeellisen kirjallisuuden kokoaminen ja säilyttäminen eduskunnan käytettäväksi. Sen ohessa kirjastoon tilaisuutta myöten hankitaan varsinkin valtiotieteellistä ja yhteiskuntapoliittista kirjallisuutta tieteellistä tutkimustyötä varten.” ”Eduskunnan kirjaston on myös muiden kuin eduskunnan jäsenten käytettävänä, mikäli se voi tapahtua tuottamatta haittaa eduskuntatyölle”.

Ja 6 § lisää: ”Kirjasto ja sen lukuhuone pidetään avoinna joka arkipäivä eduskunnan koossaolon aikana aamu- ja iltapäivin yhteensä ainakin 5½ tuntia sekä valtiopäivien väliaikoina vähintäänkin 4 tuntia. Kesä-, heinä- ja elokuun aikana voidaan aukioloaikaa lyhentää kirjastovaltuuston harkinnan mukaan.”

Näin siis tehtävänmäärittely ennen Suomen itsenäistymistä. Tuossa vaiheessa Suomi oli äärimmäisen köyhä maa. Kuitenkin ”Kirjastoon voitiin hankkia varsinkin vuosina 1911–1914 runsaasti ulkomaalaista valtiotieteellistä, lainopillista, taloustieteellistä, hallinnollista ja historiallista kirjallisuutta, sekä myös arvokkaita virallisia julkaisuja, kalliita sarjateoksia, vieläpä kallisarvoisia kirjaharvinaisuuksia menneiltä ajoilta.” Köyhyydestä ja keisarin vallasta huolimatta tiedonvälityksessä ei pihdattu. Miksi? Tätä mysteeriä käsiteltiin edellisessä tarinassa.

Menkäämme tässä tarinassa vuoteen 1919, jolloin kirjasto muutettiin Valtion keskus-kirjastoksi – varmaan mieleinen päätös Hermanille. Kirjaston asiakaskuntaa ja toimialaa halutaan laajentaa, ja niin tapahtuikin. Laajennus tehtävissä ja asiakaskunnassa vei kirjaston samalla hallinnollisesti pois eduskunnan alaisuudesta.

Syntyi Valtion keskuskirjasto. Vaikka nimi palautettiin jo vuonna 1922 ennalleen, kirjasto jäi tilinpidollisesti valtioneuvoston kanslian alaisuuteen vielä yli kahdeksikymmeneksi vuodeksi, koko Hermanin johtajakauden loppuajaksi. Yhteensä 29 vuotta kirjasto oli hallinnollisesti irti eduskunnasta. Voi sanoa, että silloin kirjasto oli äärimmäisen avoin ja julkinen verrattuna eduskunnan palvelutehtävään.

Mutta historia kirjoittaa itseään uudelleen jo Hermanin jäädessä eläkkeelle. Vuonna 1948 Elsa Bruunin johdolla kirjasto palaa eduskunnan hanksaan uuden lain voimalla. Sen myötä tulee ylikirjastonhoitajan virka auki.

Hakemukset on jätettävä jouluaattoon mennessä. Hakijoita on Elsan lisäksi kolme. Kukaan ei täytä uusia pätevyysvaatimuksia. Myöhemmin virka julistettiin uudelleen määriteltynä auki ja ylikirjastonhoitajaksi nimitettiin fil.maist. Elsa Bruun.

Asiakkuuden painopiste palasi takaisin eduskuntaan ja ensimmäinen käyttäjäopas ilmestyi. Missään vaiheessa ei harkittu kirjaston palvelujen sulkemista eduskunnan ulkopuolisilta käyttäjiltä. Elsan erovuonna 1956 aloittaa kirjastossa toimintansa tiedotuspalvelu, jonka asiakaskuntana ovat eduskunnassa työskentelevät tahot.

Sotajuttu

Eduskunnan kirjasto säästyi aineellisesti sotien tuhoilta. Talvisodan puhjettua kirjasto pysyi Helsingissä, mutta suljettuna. Lokakuussa 1939 arkisto ja arvokkaimmat kirjat vietiin Viikkiin kiviseen kellariin. Vuoden kuluttua aineisto tuotiin takaisin.

Jatkosodan aikana kirjasto toimi lyhennetyin aukioloajoin. Talvella 1941 torpedoidun höyrylaivan mukana upposi neljä laatikollista Yhdysvaltain kongressin kirjastolle lähettyjä virallisjulkaisuja. Sodan jäljet olivat siis aineellisesti pienet.

Sen sijaan sodan jälkiseuraus uhkasi käydä vaarallisiksi Eduskunnan kirjaston avoimuudelle. Sensuurin varjo lankesi myös Eduskunnan kirjaston hyllyjen ylle.

Valvontakomission määräyksestä ja oikeusministeriön aloitteesta poistettiin vuosina 1944–1946 yleisön ulottuvilta, kirjakaupoista ja kirjastoista Neuvostoliitolle vihamielistä kirjallisuutta. Kai Ekholmin väitöskirjassa ”Kielletyt kirjat” on poistettujen teosten määräksi yleisissä kirjastoissa arvioitu yli 30 000 nidettä.

Suomessa oli siis noin kilometrin verran naapuruussuhteisiin sopimattomia kirjoja. Kilometri kiellettyjä kirjoja oli vähällä tulla Eduskunnan kirjastoon. Ministeri Johan Helon ja hallintoneuvos Arvo Salmisen kirjeessä Valtion kirjastotoimikunnalle todettiin: ”...opetusministeriö kehottaa sopivaksi katsomallaan tavalla siirtämään po. kirjallisuuden Eduskunnan kirjastoon, joka on suostunut sen vastaanottamaan ja säilyttämään niin, ettei se tästä lähin tule yleiseen käyttöön.”

Axel Herman Bergholm, ylikirjastonhoitaja, joutuu pahaan pinteeseen. Hänen pitäisi ottaa nämä sopimattomat kirjat säilytykseen Eduskunnan kirjastoon. Unettoman yön jälkeen Herman keksii keinon ja saa valtion kirjastotoimikunnan, jossa hän on jäsen, vastaamaan jo seuraavana päivänä ministeriölle.

Hermanin mukaan maan parituhatta kirjastoa eivät voi järkevästi siirtää kyseistä kirjamäärää nykyisten liikennevaikeuksien aikana Eduskunnan kirjastoon. Kaiken lisäksi hän tähdentää, ettei kirjastossa ole tilaa tälle lähetykselle. Teokset ehdotettiin paketoitavaksi ja siirrettäväksi sinetöitynä paikallisen poliisiviranomaisen huostaan. Näin meneteltiin ja Herman pääsi pälkähästä, jossa hänestä oli tulossa maan ylin sensuroitujen kirjojen vartija!

Vielä tänäkin päivänä voi ylikirjastonhoitajan huoneessa yöllä kuulla rapisevat askeleet, aivan kuin kulkijan korkolappu olisi paljosta tramppaamisesta irronnut. Ja kaksi syvää keventyneen oloista huokausta. Ääni on Axel Hermanin helpotuksen huokaus.

Poistiko Herman kirjaston omasta kokoelmasta, omilta hyllyiltä naapuruussuhteille sopimatonta aineistoa? Siitäkö toinen huokaus? Asiakirjoista ei löydy vastausta. Voimme olettaa, että Herman sai kierrettyä sensuurin tavalla tai toisella.

Kolme vuotta myöhemmin tuosta piinan yöstä sivistysvaliokunta läksyttää Hermania siitä, ettei Neuvostoliitosta hankita tarpeeksi aineistoa. Aineistoa lienee sittemmin hankittu, koska uusia huomautuksia ei tullut.

Viite

- ¹ Tarinat sisältyvät Eduskunnan kirjaston johtaja Tuula H. Laaksovirran (1946–2020, johtajana 1994–2007) esitelmään, jonka hän piti 10.6.2002 kirjaston 130-vuotisjuhlaseminaarissa. Tarinat on julkaistu Signum-lehdessä 35/2002 nro 6 sekä kirjaston verkkosivuilla.

Eduskunnan arkisto – kirjaston osa vai osa kirjastoa?

Jari Suutari

Vuonna 2022 eduskunnan arkisto on moniammatillinen yhteisö. Keskusarkiston lisäksi arkistoon kuuluvat eduskunnan kanslian hallinnollisten asioiden kirjaamo, kuva-arkisto ja eduskunnan muistitietoarkisto. Jokainen tehtäväkokonaisuus on ammattilaisten hoidossa. Eduskunnan arkistossa työskentelee arkistopäällikkö, arkistoamanuenssi, tutkija, tietoasiantuntija, tietopalvelusihteeri ja kuva-amanuenssi. Lisäksi arkistoon palkataan säännöllisesti harjoittelijoita ja muuta tilapäistä työvoimaa. Henkilökuntatilanne on hyvä, jos sitä vertaa menneisiin vuosikymmeniin. Arkiston tie asiantuntijayhteisöksi ei kuitenkaan ole ollut helppo.

Arkiston asema jäi alkuvaiheessa ja pitkään vielä 1900-luvulla heikoksi, kun osaaminen ja ymmärrys arkistojen merkityksestä oli vähäistä. Vaikka säädöt perustivat nimenomaisesti arkiston, kirjasto otti pian keskeisen roolin kehitystyössä. Arkistotoimen hoitamisesta tuli 1900-luvun loppupuolella lakisääteinen tehtävä. On huomattava, että kirjasto-toimi ei ole arkistotoimen tavoin lakisääteistä toimintaa, vaan sen järjestäminen on eduskunnalle täysin vapaaehtoista. Lainsäädännön lisäksi myös tietotekniikan kehitys on mahdollistanut uudet toimintatavat arkistossa. Arkisto on eduskunnan sisällä merkittävä toimija, ja sillä on yhtä lailla tärkeä tehtävä eduskunnan ulkopuolisten asiakkaitten palvelijana.

”Välinpitämättömyyden aika” eli arkisto kirjaston näkymättömänä osana

Eduskunnan arkisto perustettiin vuonna 1872, jolloin säädöt perustivat nimenomaan arkiston huolehtimaan asiakirjoistaan. Tätä käsitystä vahvistaa se, että valtiopäiväkirjaston ja -arkiston ensimmäisen johtajan Georg Jacob Roseniuksen tehtävänä oli ”arkistoksi järjestää valtiopäivillä syntyneet asiakirjat, ja Säätyjen varaksi ostetut laki- ja asetuskokoelmat ym. sekä pitää huolta siitä irtaimesta tavarasta, jota säätykokouksia varten on hankittu”. Georg Jacob Rosenius toimi taloudenhoitajan nimikkeellä.

Sysäyksenä arkiston perustamiselle toimi Ruotsin valtiopäiväkirjaston päätös lahjoittaa Ruotsin valtiopäiväasiakirjoja, asetuskokoelmia, komitea- ja tilastojulkaisuja Suomen tulevalle valtiopäiväkirjastolle. Ritaristo ja aateli tekivät säädylle aloitteen valtiopäiväkirjaston ja -arkiston perustamisesta, ja tämä toteutui 3.6.1872. Valtiopäiväkirjaston ja -arkiston tehtävänä oli huolehtia valtiopäivillä syntyneistä asiakirjoista ja painetuista kirjoista sekä eduskuntatyötä varten hankitusta kirjallisuudesta. Alkuperäisasiakirjojen lisäksi myös painetut asiakirjat katsottiin arkistoon kuuluviksi. Kirjallisuutta hankittiin enimmäkseen vaihdoin ja lahjoituksin, sillä kirjojen ostoon oli niukasti varoja käytettävissä. Aluksi kirjastoa pidettiin auki kerran viikossa.

Kirjaston ensimmäiset johtajat olivat pääsääntöisesti oikeustieteilijöitä. Toiminta keskittyi lähinnä kirjaston kokoelmien kasvattamiseen joko uusia vaihtosuhteita luomalla tai lahjoitusten avulla. Johtajat eivät juurikaan piittäneet arkiston ylläpitämisestä tai hoitamisesta – mitä ilmeisimmin heillä ei ollut siihen riittävää osaamista. Nils Bernt Grotenfeltin johtajakaudella (1884–1906) tämä kehitys saavutti taitepisteensä. Arkistoa kutsuttaisiin jatkossa ”Säätysten kirjastoksi”. Vuonna 1891 taloudenhoitajan ja kirjastonhoitajan tehtävät erotettiin toisistaan. Grotenfeltin kaudella julkaistiin ensimmäinen painettu kokoelmaluettelo, ja kirjasto sai ensimmäiset omat tilansa Säätytalosta. Vuonna 1905 Grotenfelt laajensi kirjaston aukioloaikoja yhdestä päivästä viikossa kolmeen tuntiin päivässä.

Kirjaston viidenneksi johtajaksi valittiin vuonna 1907 Axel Herman Bergholm. Professori Bergholm oli ensimmäinen kirjastoalan ammattilainen kirjaston johdossa. Hänen pitkän (1907–1949) toimikautensa aikana kirjasto kehittyi pienestä, ainoastaan valtiopäivämiehille tarkoitetusta säätysten kirjastosta suureksi, yleiseksi erikoiskirjastoksi. Kirjastosta tuli julkinen ja kaikille avoin kirjasto vuonna 1913. Kirjaston nimi muuttui Suomen eduskunnan kirjastosta (1907) Valtion keskuskirjastoksi (1920) ja vuonna 1922 Eduskunnan kirjastoksi. Puoli vuosisataa lähinnä säätysten tarpeita palvellut arkisto oli nyt muuttunut Bergholmin toimesta kirjastoksi ja osaksi suomalaista kirjastoverkostoa. Bergholm teki pitkiä opintomatkoja Saksaan, Itävaltaan, Ranskaan ja Pohjoismaihin. Yhteistyö pohjoismaisten parlamenttikirjastojen johtajien kanssa alkoi vuonna 1922.

Vaikka arkiston asema oli kirjastoon nähden erittäin alisteinen ja usein se myös kokonaan unohdettiin kirjaston toimintakertomuksesta, ei Bergholm voinut täysin ohittaa arkistoa. Vuoden 1909 kertomuksessa Bergholm raportoi, että kirjasto ja arkisto muuttivat niin sanottuun pikakirjoittajinsaliin, joka oli toiminut myös maatalousvaliokunnan kokoushuoneena. Arkisto sai käyttöönsä salin toisen sivuhuoneen, jossa otettiin vastaan myös valtiopäivätyössä syntyvät painotuotteet.

Oma tila oli laiha lohtu, sillä jo vuoden 1911 kertomuksessa Bergholm joutui raportoidaan, että arkisto oli monien muuttojen takia joutunut osittain epätyydyttävään tilaan. Asiakirjojen ja paperien järjestys koteloidessa, sellaisena kuin ne aikojen kuluessa olivat arkistoon jätetyt, ei aina ollut tyydyttävä. Bergholm kirjoitti vuoden 1911 kertomuksessa: ”Kukaan ei voi varmaan tietää, mitä kustakin kotelosta löytyy, ja saattaapa joku asiakirja olla aivan erillään niistä, joihin se kuuluu. On sen tähden välttämätöntä käydä ne läpi kotelot kotelolta, järjestää ne ja varustaa kukin kotelot asianmukaisella sisällysluettelolla. Sitä paitsi olisi suuremmaksi osaksi uudet kotelot hankittava.” Neljäkymmenen vuoden keskittyminen kirjastotoimeen alkoi näkyä arkiston tilassa.

Valitettavasti tähän tärkeään työhön ei kuitenkaan löytynyt aikaa. Vuoden 1912 kertomuksen mukaan Bergholm kuitenkin ymmärsi asiakirja-aineiston arvon: ”Arkiston, valtiopäivätyössä syntyneiden käsikirjoitusten, läpikäyminen ja järjestäminen ja sovitaminen koteloihin, jotta voivat säilyä tulevaisuuteen, on sangen tähdellinen tehtävä. Jo viime kertomuksessani tästä mainitsin, mutta en, ikävä kyllä, ole ollut tilaisuudessa vieläkään siihen puuttuman. Muut välttämättömät, niin sanoakseni juoksevat kirjastotyöt vievät siinä määrin aikaa.” Bergholm oli kirjastoihminen, joka näki painotuotteet tärkeämmiksi kuin ainutlaatuiset valtiopäiväasiakirjat. Painotus toki tämäkin, vaikka se jälkikäteen arvioituna herättää ihmetystä.

Eduskunnan arkisto sotien aikana

Ensimmäisen maailmansodan vuosina arkistossa tehtiin huikeasti töitä, sillä vuoteen 1918 mennessä säätyvaltiopäivien aikaiset arkistot oli luetteloitu. Koko arkisto oli ensimmäistä kertaa käyty läpi ja järjestetty: asiakirjat taltioitiin huolellisesti ja hankittiin uudet kotelot, jotka luettelointiin, järjestettiin valtiopäivävuosittain sekä numeroitiin. Tämän pohjalta laadittiin yhtenäinen luettelo, josta helposti näki, mitä arkistossa oli ja mistä se oli löydettävissä. Järjestelytyötä myös jatkettiin yksikamarisen eduskunnan asiakirjoihin. Tavoitteena oli, että jokaisen valiokunnan ja eduskunnan täysistunnon pöytäkirjat olisivat helposti löydettävissä ja hyvässä tallessa.

Tämän ponnistuksen jälkeen arkisto olikin jälleen helppo unohtaa ja jättää oman onnensa nojaan. Kirjaston kertomuksissa Bergholm ei mainitse arkistoa sanallakaan vuosina 1922–1933. Arkiston näkymättömyys herättää kyllä huomiota, sillä Valtion keskuskirjasto muutettiin Eduskunnan kirjastoksi valtioneuvoston päätöksellä 82/1922. Päätöksen mukaan Eduskunnan kirjaston yhtenä tehtävänä oli eduskunnan arkistona säilyttää kaikki valtiopäivätyössä syntyneet käsikirjoitukset, jotka eduskunnan ja valiokuntien sihteerit jättivät kirjastoon. Lisäksi kirjaston tuli säilyttää kaikki valtion komiteoiden työssä syntyneet käsikirjoitukset. Vuonna 1922 Eduskunnan kirjastossa oli kuusi virkamiestä eli ylikirjastonhoitaja, kirjastonhoitaja, kaksi kirjastoapulaista ja kaksi vahtimestaria. Arkiston käytännön tehtävät kuuluivat kirjastonhoitajalle.

Vuonna 1931 Eduskunnan kirjasto muutti Säätytalosta Eduskuntataloon. Ilmeisesti arkiston muutto sujui ilman ongelmia, sillä Bergholm ei kertomuksessaan nähnyt tarpeelliseksi raportoida asiasta mitään. Vaiteliaisuus arkiston tilanteesta jatkui 1930-luvun loppuun saakka. Vuoden 1934 kertomuksessa arkistosta löytyy rivitieto, jonka mukaan arkisto oli kasvanut 28 kotelolla, ja vuoden 1937 kertomuksesta tieto, että arkisto oli karttunut 10 suurella sekä 27 pienemmällä kotelolla. Kuitenkin kirjaston kertomuksissa raportoitiin suurella pieteetillä jokainen kirjaston saama kirjalahjoitus. Lahjoittajina olivat usein valtakunnan merkkihenkilöt, joiden itsetuntoa on todennäköisesti hivellyt oman nimen löytyminen lahjoittajien joukosta. Olisiko tällä mahdollisesti tähdätty kilpailuun lahjoittajien kesken, sillä kirjastolla oli edelleen todella vähän varoja kirjahankintoihin?

Toisen maailmansodan myötä arkistokin nousi jälleen esille kirjaston kertomuksissa. Arkisto oli pakattu ja siirretty syksyllä 1939 Viikin Latokartanossa sijaitsevan kivisen laboratoriorakennuksen kellarikerrokseen, joka kuului Helsingin yliopiston maatalous-metsätieteelliselle tiedekunnalle. Elokuussa 1940 arkisto tuotiin takaisin Eduskuntataloon ja asetettiin paikoilleen hyllyille, mutta kirjat pidettiin laatikoissaan kirjamakasiinin käytävillä. Vuoden 1940 kertomuksen mukaan kirjaston kirjojen säilytystapa vaikeutti niiden käyttöä, mutta vallitsevassa tilanteessa katsottiin vielä toistaiseksi tarpeelliseksi säilyttää kirjat laatikoissaan.

Vuoden 1941 kertomuksessa raportoitiin, että arkiston asiakirjat jouduttiin kesäkuussa pakkaamaan uudestaan laatikoihin ja viemään Eduskuntatalon pommisuojaan. Lisäksi kerrottiin, että oikeusneuvos T. W. Andersin oli jättänyt arkistoon edesmenneen isänsä Emil Andersinin vuosien 1867 ja 1872 valtiopäiviä koskevia asiakirjoja, jotka oli löydetty Liperin tuomiokunnan arkistosta. Emil Andersin oli ollut talonpoikaissäädyn notaarina mainituilla valtiopäivillä. Paperit oli koottu kahteen pinkkaan: ”Memorialer, förda hos bondeståndet vid Landtdagen i Hfors år 1867” ja ”Papper från Landtdagen år 1872”. Edellinen sisälsi, kuten otsake ilmoittaa, ensimmäiset pöytäkirjat talonpoikaissäädyn vuoden 1867 valtiopäiviltä, jälkimmäinen erinäisiä valiokuntapöytäkirjoja ja kirjeenvaihtoa vuodelta 1872. Jatkossa Bergholm sisällytti kirjaston kertomukseen vain tilastotietoa arkistoon siirretyistä asiakirjoista.

Elsa Bruun nostaa arkiston asemaa

Bergholmin jäätyä eläkkeelle vuonna 1949 hänen seuraajakseen valittiin filosofian maisteri Elsa Bruun. Nimitys oli historiallinen, sillä Bruun oli ensimmäinen nainen parlamenttikirjaston ylikirjastonhoitajan virassa Pohjoismaissa.

Elsa Bruun uudisti kirjaston organisaatiota sisäisesti, kehitti sen toimintaa ja teki kirjastosta entistä tunnetumman muun muassa opiskelijoiden keskuudessa. Bruun keskittyi toimikaudellaan (1949–1956) edeltäjiään aktiivisemmin myös arkiston asioihin. Heti vuonna 1949 ryhdyttiin laatimaan uutta arkistoluetteloa säätyvaltiopäivien asiakirjoista alkaen. Bruun ryhtyi myös karhuamaan asiakirjoja, joita ei ollut asianmukaisesti toimitettu arkistoon. Eduskunnan kirjasto pyysi kirjeellään 9.11.1953 valiokuntien sihteereitä viipymättä toimittamaan arkistoon puuttuvat asiakirjat. Asiakirjoja oli toimittamatta kahdeksalta valiokunnalta alkaen vuoden 1940 valtiopäiviltä.

Koska eräiden valiokuntien asiakirjoja, varsinkin pöytäkirjoja, oli toimittamatta arkistoon usean vuoden ajalta, kansliatoimikunta päätti, että valiokuntien sihtereille ei suoritettaisi asianomaisten valtiopäivien viimeistä palkkiota ennen kuin he olisivat toimittaneet valiokuntansa asiakirjat asianmukaisesti järjestettyinä arkistoitaviksi.

Valtiovarainvaliokunnan sihteeri Esko Kulovaara, jolta oli toimittamatta arkistoon vuosien 1951 ja 1952 asiakirjat, ei ollut ilahtunut palkkionmaksun pidättämisestä. Hän kirjelmöi kansliatoimikunnalle 27.1.1954 ja esitti asiakirjojen toimittamisen viivästykselle hyvän selityksen. Kulovaaran mukaan asiakirjoja tarvittiin yhä valiokuntatyössä. Lisäksi hän tohti arvioida, että Eduskunnan kirjastossa asiakirjoja ei kukaan lue eikä tarvitse. Ilmeisesti asiakirjoista kiinnostuneita tutkijoita ei vielä vuonna 1954 ollut montakaan. Kulovaaralla oli myös ratkaisuehdotus. Valiokuntien asiakirjat tulisi toimittaa kirjastoon vaalikauden päätyttyä, jolloin keskeneräiset asiat raukesivat, eikä asiakirjoja valiokunnassa enää tarvittu. Lopuksi Kulovaara valitteli, että palkkionmaksun keskeytys ei lisännyt hänen mieltymistään muutoinkin raskaaseen valiokuntatyöhön.

Kansliatoimikunta ei kokouksessaan 29.1.1954 katsonut olevan syytä muuttaa aikaisempaa päätöstään, vaan asiakirjat oli toimitettava kirjastoon valtiopäivittäin. Tapahtumaketju kuvaa arkiston tilannetta osuvasti. Eduskunnan arkistoa hoidettiin kirjaston muun toiminnan ohessa ja ilman arkistotoimen koulutuksen saaneen henkilön ohjausta. Ei ole mikään yllätys, että arkistonmuodostus näyttää olleen ainakin osin jäsentymätöntä.

Karhuamistyö myös kantoi hedelmää, sillä vuoden 1954 kertomuksessa Bruun pystyi raportoimaan, että arkistoa oli täydennetty kahden valiokunnan asiakirjoja lukuun ottamatta. Täydennystä ei voitu tehdä, koska kyseisten valiokuntien sihteerit olivat jo kuolleet. Lisäksi samana vuonna hyväksyttiin kirjaston hallituksen esityksestä arkiston säilyttämistä ja käyttöä koskevat ohjeet. Bruun myös delegoi tehtäviä, sillä vuoden 1955 kertomuksen mukaan arkistonhoitajana toimi nuorempi apulaiskirjastonhoitaja Eino Rewell.

Elsa Bruunin jälkeen Eduskunnan kirjaston ylikirjastonhoitajaksi nousi Henrik Schaudman. Hänen toimikaudellaan (1957–1979) arkiston hidas kehitys moderniksi toimijaksi jatkui. Vuoden 1958 kertomuksen mukaan tilastointia laajennettiin arkistosiirroista myös tutkijapalveluun. Kertomusvuonna arkistoa oli käyttänyt 12 tutkijaa. Liekö Kulovaaran epäily asiakirjojen lukemattomuudesta ollut osasyynä tilastoinnin aloittamiselle? Eduskunnan kansliatoimikunta vahvisti 27.10.1959 arkistolle ohjesäännön, jonka mukaan ”Arkistossa säilytetään valtiopäivätyössä syntyneet pöytäkirjat ja muut asiakirjat, jotka eduskunnan virkamiesten sekä valitsijamiesten, valiokuntien ja tarkastajien sihteerien on luovutettava kirjastoon. Arkistossa voidaan säilyttää muuta Eduskunnan toimintaan läheisesti liittyvää aineistoa.”

Harvinaista herkkua - eduskunnan arkistotyö julkisuudessa

Arkiston erikoiskokoelmista laadittiin vuonna 1962 ensimmäinen arkistoluettelo. Samana vuonna arkistoa käytti 24 tutkijaa, joille toimitettiin 155 koteloä. Vuonna 1964 arkiston käsin kirjoitetut arkistoluettelot saatiin viimein kirjoitettua puhtaaksi kirjoituskoneella.

Arkistojen mikrofilmaus aloitettiin vuonna 1962 ulkoasianvaliokunnan pöytäkirjoista vuosilta 1918–1935 sekä perustuslakivaliokunnan pöytäkirjoista vuosilta 1907–1960. Aineistojen mikrofilmaukselle on perinteisesti ollut useita syitä: Mikrokuvatut aineistot on voitu antaa tutkijoiden käyttöön, jolloin alkuperäinen aineisto on ollut turvassa käytön aiheuttamilta vaurioilta. Mikrofilmejä on ollut helppo kaukolainata muihin arkistoihin. Lisäksi mikrofilmit ovat varmistaneet aineistojen säilyvyyden kauas tulevaisuuteen.

Arkisto on harvoin ylittänyt julkisuuskynnystä. Julkisuuteen on lähinnä päästy mikrokuvauksen ansiosta. Lapin Kansa uutisoi 23.5.1965 näyttävästi kuvan kera, kuinka eduskunnan aineistoa mikrofilmataan. Artikkelin mukaan tarkoituksena oli vähitellen saada mikrofilmatuksi koko arkisto, jotta arkisto varmasti tulisi säilymään kaikissa olosuhteissa ja alkuperäiset asiakirjat säästyisivät kulumiselta. Filmaustyö oli vasta alussa, ja sitä oli tarkoitus jatkaa siten, että joka kesä saataisiin yhden valiokunnan asiakirjat tallennettua mikrofilmille. Tutkijat olivat entistä enemmän ryhtyneet käyttämään arkistoja.

Helsingin Sanomat puolestaan uutisoi 3.9.1974, että Suomen säätyvaltiopäivien asiakirjojen tallennus mikrofilmille oli aloitettu Eduskunnan kirjastossa. Mikrofilmattavia niteitä oli noin 290 kappaletta ja mikrofilmattavia sivuja noin 200 000. Urakka uskottiin saatavan valmiiksi vielä vuoden 1974 aikana. Maisteri Reino Söder Eduskunnan kirjastosta kertoi lisäksi, että vanhat painetut niteet tulevat jäämään asiakkaiden käyttöön, kunnes ne on kulutettu loppuun.

Valtion painatuskeskuksen asiakaslehti Tiima julkaisi lehdessään 3/1990 lyhyen artikkelin Valtion painatuskeskuksen ja Eduskunnan kirjaston välisestä sopimuksesta, jonka mukaan Valtion painatuskeskus alkoi myymään valtiopäiväasiakirjoja mikrokortteina. Sopimus kattoi eduskunnan pöytäkirjat, hallituksen esitykset, asetukset ja valtioneuvoston päätökset sekä eduskunnassa syntyvät kertomukset, valiokuntamietinnöt, kirjelmät ja lakialoitteet. Sopimuksen myötä Eduskunnan kirjaston tietopalvelun työtaakan uskottiin kevenevän huomattavasti.

Vihdoin arkistonhoitaja!

Seuraava ylikirjastonhoitaja Eeva-Maija Tammekann vahvisti johtajakaudellaan (1980–1993) tietotekniikan roolia Eduskunnan kirjastossa. Muita kauaskantoisia asioita olivat Lakien eduskuntakäsittely -rekisterin valmistuminen vuonna 1990 ja arkiston näkökulmasta varsinkin veteraanikansanedustajien muistitietoprojektin aloitus sekä ensimmäisen varsinaisen arkistonhoitajan rekrytointi.

Vielä vuoden 1982 Eduskunnan kirjaston kertomuksessa mainitaan lainaustoimiston esimies Helka Mälkin hoitaneen omien tehtäviensä ohessa arkistoa. Ajat olivat kuitenkin muuttumassa, ja 1986 alkoi arkistoa hoitaa vanhempi kirjastonhoitaja Liisa Saarelainen. Hänen työajastaan kului noin kaksi päivää viikossa arkistotoimen tehtävien hoitamiseen. Kun Saarelainen valittiin eduskunnan asiakirjatoimiston päälliköksi 1.8.1990 lukien, arkistotoimen hoitaminen nousi esille. Saarelaisella oli sekä kirjasto- että arkistokoulutus, ja Eduskunnan kirjastossa ymmärrettiin tämänkaltaisen yhdistelmäkouluksen olevan harvinainen.

Kirjaston hallitus esitti 13.9.1990 puhemiesneuvostolle, että vanhemman kirjastonhoitajan virka muutettaisiin arkistonhoitajan viraksi ja palkkausta nostettaisiin vähintään yhdellä palkkaluokalla. Vuoden 1981 arkistolain vaatimus järjestää arkistotoimi ajanmukaisesti oli vauhdittanut eduskunnan arkistotoimen kehitystä, eikä tätä haluttu keskeyttää. Kansliatoimikunta antoi Eduskunnan kirjaston tehtäväksi kartoittaa eduskunnan arkistokokoelmat ja niihin liittyvät diariointi- ja arkistointimenetelmät sekä tehdä ehdotus arkistosäännön laatimista varten perustettavasta työryhmästä. Raportti valmistui 1988, ja samana vuonna kansliatoimikunta asetti arkistosääntötyöryhmän. Sen työn tuloksena valmistui 1990 arkistotoimen johtosääntö, joka vahvisti arkiston asemaa eduskunnassa. Johtosääntö koski myös eduskunnan hallinto-osastoa ja erillishallintoyksiköitä. Vuoteen 1990 saakka arkiston kehittäminen oli ollut riippuvainen kirjaston johtajan kiinnostuksesta ja mahdollisuuksista panostaa arkistotoimeen.

Arkistonhoitajan aluksi määräaikaiseen virkaan tuli kaikkiaan 18 hakemusta. Hakijoiden joukossa oli runsaasti arkistoalalla meritoituneita henkilöitä. Virkaan valittavalta edellytettiin monipuolista osaamista ja kykyä itsenäiseen työskentelyyn, sillä hän olisi ainoa arkistoalan edustaja eduskunnan palveluksessa. Eduskunnan kirjaston hallitus katsoi, että parhaiten nämä vaatimukset täytti filosofian kandidaatti Riitta Sihvonen, jota esitettiin arkistonhoitajan virkaan ajalle 1.11.1990–31.5.1991. Virka muutettiin vakinaiseksi 1.3.1991 alkaen, ja sitä haki 7 henkilöä – joukossa myös Riitta Sihvonen, joka sitten tulikin valituksi.

Riitta Sihvosen tulo arkistonhoitajaksi näkyi kirjaston kertomuksessa, jossa oli vuonna 1992 ensimmäinen kunnollinen osuus eduskunnan arkistotoimesta. Kertomusvuosi oli ollut arkiston kannalta vilkas ja merkityksellinen, sillä samana vuonna nimitettiin arkistotoimikunta (16.5.1991) ja hyväksyttiin eduskunnan kirjaston arkistosääntö (14.11.1991). Arkistotoimikunnan tehtävänä oli käsitellä eduskunnan arkistotoimen yleistä kehittämistä ja keskusarkiston toimintaperiaatteita koskevat asiat sekä tehdä ehdotuksia ja antaa lausuntoja asiakirjojen seulontaan ja muuhun arkistotoimeen liittyvistä periaatteista.

Arkiston voimakas kehittäminen jatkui. Eduskunnan kirjaston johtajaksi 1994 nimitetty Tuula H. Laaksovirta oli tässä tärkeä taustatuki. Toimikaudellaan (1994–2007) Tuula H. Laaksovirta uudisti kirjaston työtapoja ja työn organisointia painottamalla asiantuntijuutta sekä henkilökunnan itsenäisyyttä ja vastuuta. Tämä näkyi myös arkiston toiminnassa.

Vanhan arkiston kunnostaminen aloitettiin erikoiskokoelmista. Harjoittelija järjesti Uuden Suomen Turvaamiskomitean ja Tasavaltalaisten Keskusjärjestön kokoelmat. Vuonna 1993 eduskunnan yksiköille tehtiin kysely arkistonmuodostussuunnitelmasta. Korjaustarpeita oli kuitenkin vain asiakirjanimikkeissä ja arkistoinnin vastuuhenkilöissä. Uudistettu arkistolaki (1994) ei edellyttänyt kanslian ohjesäännön uusimista. Eduskunnan arkistotoimesta julkaistiin tilannekatsaus vuonna 1997. Arkistotyötä rajoitti resurssien puute, sillä arkistonhoitaja oli arkiston ainoa täysipäiväinen virkamies. Arkiston rutiiniluonteinen käyttöpalvelu (lukusalilainojen haku ja palautus) hoidettiin kirjaston lainauspalvelun oheistoimintona. Vanhan arkiston järjestämisprojektissa oli työskennellyt kuukauden ajan yksi henkilö. Vuonna 1996 saatiin järjestetyksi vuoden 1918 ylimääräisten ja varsinaisten valtiopäivien aineistot sekä kaksi pientä erikoiskokoelmaa.

Internet ja aineistojen verkkokäyttö tekivät 1990-luvun puolivälissä tuloaan. Useat keskeiset valtiopäiväasiakirjat sekä asiakirjoja ja valtiopäivätyötä koskevat viitetiedot oli jo saatu internetin välityksellä verkkokäyttöön, mikä ei kuitenkaan vielä vähentänyt arkistoasiakirjojen ja niistä kuvattujen mikrofilmien käyttöä. Osittain tämä johtui siitä, ettei kysytyimpiä asiakirjoja, kuten valiokuntien pöytäkirjoja ja niihin liittyviä asiantuntijalausuntoja, ollut käytettävissä verkossa. Verkkoon oli sen sijaan saatu ajantasaistettu arkiston käytön opas.

Pohjoismaiset parlamenttiarkistonhoitajat kokoontuivat Helsingissä elokuussa 1997 neljänteen kokoukseensa, johon osallistui 12 henkilöä kaikista Pohjoismaista. Seuraavan kerran arkisto isännöi pohjoismaisten parlamenttiarkistonhoitajien kokousta 22.–23.5.2012. Vieraita oli Ruotsista, Norjasta ja Islannista.

Tehtäväkenttä laajenee

Eduskunta myönsi vuonna 1987 varat veteraanikansanedustajien suullista muistitietoa tallentavaa arkistoa varten. Hanketta oli valmisteltu jo vuodesta 1982. Kansliatoimikunta hyväksyi muistitiedon keruuta koskevan suunnitelman kokouksessaan huhtikuussa 1984. Hankkeen projektiryhmä valitsi tutkijaksi valtiotieteiden kandidaatti Kristiina Graaen, joka aloitti työnsä veteraanikansanedustajien muistitietoarkiston tutkijana 1.2.1988. Vuonna 1995 virka vakinaistettiin.

Veteraanikansanedustajien muistitietoarkisto mainitaan ensimmäistä kertaa arkiston osuudessa vuoden 1998 kirjaston kertomuksessa. Tuohon mennessä oli tehty yhteensä 209 haastattelua, joista oli litteroitu tekstiä yhteensä 29 387 sivua. Kristiina Graaen jäätyä eläkkeelle muistitietotutkijan virkaan valittiin vuonna 2010 valtiotieteiden tohtori Joni Krekola. Vuonna 2018 veteraanikansanedustajien muistitietoarkisto palkittiin vuoden arkistotekona – huikea kunnianosoitus tälle kansainvälisessäkin vertailussa ainutlaatuiselle kokonaisuudelle. Joni Krekolan tähän juhlakirjaan kirjoittamassa artikkelissa on tarkempi katsaus muistitietoarkiston historiaan ja toimintaan.

Eduskunnan valokuva-arkistoprojekti aloitettiin 1998. Ensimmäisessä vaiheessa 1998–2000 kartoitettiin valokuva-arkiston tilanne, selvitettiin valokuvien hankinnan ja käytön periaatteet sekä hahmoteltiin tarvittavat kehittämistoimenpiteet. Toisessa vaiheessa 2001–2002 inventoitiin tarkemmin eduskunnan valokuva-aineisto, kehitettiin valokuvien luokitusjärjestelmää, atk-pohjaisen valokuvarekisterin tietosisältöä ja ohjelmistoa sekä saatiin valmiiksi valokuvien hankintaa, rekisteröintiä, arkistointia ja käyttöä koskeva ohje. Lisäksi filosofian maisteri Tarja Venesvirta nimitettiin amanuenssiksi määräaikaiseen virkasuhteeseen ajalle 1.5.2001–30.4.2002 tehtäväalueenaan valokuva-arkiston kunnostaminen. Myöhemmin Venesvirran määräaikaisuutta jatkettiin, ja 1.4.2004 lukien pääsihteeri nimitti hänet vakituiseen kuva-amanuenssin virkaan.

Joulukuussa 2004 valmistui valokuvarekisterin tarvemäärittely. Kuvienhallintarekisterin hankinnassa oli kuitenkin monta mutkaa matkassa. Vetovastuu asiassa siirtyi eduskunnan tietohallintotoimistolta Eduskunnan kirjastolle 2007. Samana vuonna valmistui hankittavan järjestelmän tarvemäärittely ja toteutettiin tarjouskilpailu. Käyttöön haluttiin järjestelmä, jonka avulla voitaisiin hallinnoida ja arkistoida eduskunnan digitaalisia kuvia sekä niiden viitetietoja. Lisäksi järjestelmän tuli mahdollistaa paperikuvien ja negatiivien viitetietojen sekä kuvien käyttöoikeus- ja sopimustietojen tallennus. Projekti päättyi 20.3.2008, jolloin arkisto otti kuvienhallintajärjestelmän tuotantokäyttöön.

Eduskunnan arkiston vastuukenttä laajeni lisää 2015, kun eduskunnan kanslian kirjaamo siirtyi osaksi arkistoa. Asiakirjahallinnon ammattilainen Aino Ollilainen siirtyi arkistotehtävistä päätoimiseksi kirjaajaksi. Arkistoon palkattiin myös valokuvaaja Hanne Salonen, joka oli eduskunnan ensimmäinen päätoiminen kuvaaja. Samana vuonna otettiin kanslian käyttöön Flickr-tili kuvajakelua varten.

Kehitys kehittyä ja arkisto sen mukana

Eduskunnan arkistolla on aina ollut itsenäinen asema arkistolaitokseen nähden. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö arkistossa olisi seurattu arkistolaitoksen antamia ohjeita ja määräyksiä, sillä samaa pyörää ei kannata keksiä uudelleen. Voidaan kuitenkin arvioida, että itsenäinen asema aluksi hidasti arkiston kehittämistä eduskunnassa. Myöhemmin itsenäinen asema on taannut työrauhan ja vapaamman mahdollisuuden kehittää toimintaa. Eduskunnan autonominen asema suhteessa valtioneuvostoon on arvo sinänsä, eikä sitä ole syytä järkyttää. Myös eduskunnan arkisto on saanut säilyä arkistolaitoksen säädäntävallan ulkopuolella, eikä tilanteen muuttamiselle ole vuosien saatossa esitetty hyviä perusteitakaan.

Vuoden 1939 laki julkisista arkistoista ei mainitse eduskuntaa. Arkistovaltuuskunnan vuoden 1934 komiteanmietinnössä oli pohdittu eduskunnan asemaa ja linjattu, ettei eduskunnan asiakirjoja tullut siirtää Valtionarkistoon.

Vuoden 1981 arkistolakia edeltävästä arkistotoimikunnan mietinnöstä pyydettiin lausunto Eduskunnan kirjaston hallitukselta, joka piti välttämättömänä, että eduskunta ja sen yhteydessä toimivat laitokset saivat itse päättää asiakirja-aineistonsa hävittämisestä, ja tämä todettaisiin lakitekstissä. Myös uuden lain mukaan eduskunnalla oli itsenäinen asema arkistolaitokseen nähden. Uusi laki koski eduskuntaa ja sen yhteydessä toimivia virastoja vain yleisten säädösten osalta. Asiakirjojen hävittämistä koskenut pykälä ei koskenut eduskuntaa eikä sen yhteydessä toimivia virastoja.

Voimassa oleva vuoden 1994 arkistolaki koskee edeltäjänsä tavoin eduskuntaa vain yleisten tavoitteiden osalta. Eduskunnan itsenäinen asema arkistolaitokseen nähden on säilynyt. Tämä ei kuitenkaan ollut itsestään selvää. Arkistolakityöryhmän muistio sisälsi lakiehdotuksen, jossa Valtionarkistolle olisi annettu eduskuntaa ja sen erillishallintoyksiköitä koskevaa norminanto-oikeutta ja lakisääteistä tiedonsaantioikeutta. Eduskunnan kanslia katsoi kuitenkin lausunnossaan, että toimivaa järjestelmää ei ole syytä muuttaa, eikä muistiossa edes esitetty kunnon perusteluita käytännön muuttamiselle.

Vuonna 1998 eduskunnan keskusarkistoon luovutettiin poikkeuksellisen paljon asiakirjoja. Suurin yksittäinen siirto saatiin kiinteistötoimistolta, joka luovutti 224 yksikköä valtion rakennuksia koskevia asiakirjoja. Vanhan arkiston järjestämistyötä jatkettiin. Myös kirjaston oman arkiston järjestäminen aloitettiin. Vuoden aikana koottiin yhdeksi sarjaksi kirjaston toimintakertomukset vuodesta 1908 lähtien. Sarjasta tuli lähes aukoton: ainoastaan 1919 ja 1926 kertomukset puuttuvat. Ensimmäinen arkistoa koskeva tietotekniikkaselvitys sisällytettiin Eduskunnan kirjaston julkaisuun ”Eduskunnan kirjaston tietotekniikka 1970-luvulta vuoteen 2000”.

Linjapuheessaan vuonna 1999 Tuula H. Laaksovirta totesi Eduskunnan kirjaston suurimman ”erikoisalueen” olevan eduskunnan keskusarkisto. Arkiston käyttö oli viiden vuoden aikana kiitettävästi lisääntynyt ja arkiston palvelu oli laadullisesti monipuolistunut. Kansakunnan poliittinen muisti oli arkiston vaalittavana, mikä oli Laaksovirran mielestä upeaa. Eduskunta oli Laaksovirran mukaan ollut avoimuuteen liittyvissä asioissa eurooppalaisessa perspektiivissä kaukonäköinen eikä 1999 uusittu julkisuuslaki juurikaan muuttanut arkiston työtä. Vain Ruotsin parlamenttikirjasto oli ollut tässä suhteessa Eduskunnan kirjastoa avoimempi.

1999 tehtiin Eduskunnan kirjastossa perusteellinen virkanimikkeitä ja virkarakennetta koskeva uudistus, jossa arkistonhoitajan virka muutettiin arkistopäällikön viraksi. Tällä nimikkeellä virka jo olikin kirjaston ohjesäännössä.

Eduskunnan kanslian Tiedotusstrategiatyöryhmä totesi muistiossaan vuonna 1999, että eduskunnan arkistotoiminta oli korkeatasoista ja arkiston henkilökunnan viestintävalmiudet olivat hyvät. Arkistotoiminnan periaatteena oli luoda samasta tietoaineksesta palvelut kahteen eri käyttöön. Säilytysarkisto takasi kansakunnan poliittisen muistin sukupolvelta toiselle. Käyttöarkisto palveli aikalaisia, esimerkiksi tiedotusvälineitä. Sama periaate koski myös kuva-arkistoa. Kuva-arkisto tulikin liittää arkistotoiminnan kokonaisuuteen. Kuvamateriaalista tuli työstää tietopalvelua varten digitaalinen käyttöarkisto ja paperimuoto toimisi säilytysarkistona.

Eduskunnan arkistotoimen johtosääntöä uudistettiin joulukuussa 2000. Samalla lakautettiin neuvoa-antavana elimenä toiminut arkistotoimikunta. Kansliatoimikunnan hyväksymän johtosäännön muutoksen mukaan valtiontalouden tarkastusvirasto tuli vuoden 2001 alusta eduskunnan arkistotoimen piiriin. Arkiston edustaja oli mukana eduskunnan valokuvatyöryhmässä, joka laati valokuvien hankintaa, rekisteröintiä, säilyttämistä ja käyttöä koskevaa toimintaohjetta. Ohjeluonnos valmistui joulukuussa 2000. Eduskunnan arkisto liittyi Kansainvälisen arkistoneuvoston (ICA) parlamentti- ja puoluearkistojen jaoston (SPP) jäseneksi.

Vuonna 2001 todettiin, että eduskunnan kaikki tositteet vuodesta 1907 lähtien oli arkistoituu kirjavaraston yhteydessä olevaan arkistotilaan. Arkisto oli tilitoimiston hoidossa, ja sitä oli vuosittain täytetty yhä suuremmilla tositemäärillä. Arkiston asianmukaiseen hoitamiseen ja järjestämiseen ei tilitoimistossa ollut asiantuntemusta, ja tila oli loppumassa. Lisää hyllytilaa saataisiin muun muassa hävittämällä sellainen materiaali, jonka säilyttämiseen ei ollut perusteita. Riitta Sihvonen laati arkiston kunnostamiseksi suunnitelman, jonka mukaan arkiston kunnostaminen kestäisi arkistoalan ammattilaiselta noin kuusi kuukautta. Arkiston henkilöresurssit olivat kuitenkin edelleen pienet, joten päätettiin palkata määräaikainen arkistojärjestäjä, filosofian ylioppilas Jukka Helle, ajalle 1.5.–30.11.2001. Projektin lopputuloksena pysyvästi säilytettävät asiakirjasarjat oli järjestetty ja luetteloitu. Määräajan kuluttua hävitettävät asiakirjasarjat oli erotettu pysyvästi säilytettävistä asiakirjoista. Määräaikaisesti säilytettävät asiakirjat, joiden säilytysaika oli kulunut umpeen, oli hävitetty.

Arkiston henkilöstötilanne parani, kun kansliatoimikunta nimitti humanististen tieteiden kandidaatti Anne Schwartzin määräaikaiseen amanuenssin virkaan 1.9.2001. Hänen vastuualueenaan olivat arkistoon liittyvät vastaanotto- ja käyttöpalvelutehtävät. Virka vakinaistettiin 2004, ja Schwartz toimi arkistoamanuenssinä aina vuoteen 2017 asti, minkä jälkeen arkistoamanuenssin virkaan nimitettiin filosofian maisteri Terttu Mämmelä.

Riitta Sihvosen siirryttyä 1.9.2001 alkaen Turun maakunta-arkiston johtajaksi tuli eduskunnan arkistopäällikön virka julkiseen hakuun. Kelpoisuusehtona virkaan olivat ylempi korkeakoulututkinto sekä informaatioalan opinnot. Käytännössä arkistopäällikön tehtävien menestyksellinen hoitaminen edellytti ylemmän arkistotutkinnon tai vastaavien opintojen suorittamista. Arkistopäällikön tehtävinä oli ohjata, koordinoida ja kehittää eduskunnan arkistointia sekä vastata keskusarkiston hoitoon ja käyttö- ja tietopalveluun liittyvistä tehtävistä. Arkistopäällikön virkaan nimitettiin 20 ansiotuneen hakijan joukosta filosofian maisteri Juhani Lomu. Hänen erityisansiokseen katsottiin seurantapäätösten valmistelu, arkistotoimen ohjaaminen ja neuvonta sekä syvälinen perehtyminen elektronisen arkiston problematiikkaan.

Arkistointityöryhmä julkaisi 28.2.2003 muistion eduskunnan valiokunta-asiakirjojen arkistoinnin kehittämistä. Niiden arkistoinnissa noudatettiin yhä perinteistä käytäntöä eli kuhunkin valiokunnan pöytäkirjaan koottiin siihen liittyvät liiteasiakirjat, kuten mietintöluonnokset ja asiantuntijalausunnat. Tämä arkistointitapa vaikeutti sekä nopeaa asiakokonaisuuden hahmotusta että asiakirjojen käyttöä. Työryhmä päätti esittää siirtymistä aktien muodostamiseen: jokaisesta valiokunnan käsittelemästä valtiopäiväasiasta (esimerkiksi hallituksen esitys, kertomus tai valtioneuvoston tiedonanto) koottiin asiakirja-akti, joka käsitti kaikki oleelliset asian yhteydessä kertyneet asiakirjat pöytäkirjoja lukuun ottamatta. Jokainen aktikansio varustettiin valtiopäiväasian mukaisella tunnuksella (esimerkiksi HE 77/2000 vp). Puhemiesneuvosto päätti kokouksessaan 21.5.2003 toteuttaa arkistointityöryhmän ehdottaman uudistuksen. Päätös koski myös jo alkaneen vaalikauden aikana syntyviä asiakirjoja, eli uuteen malliin siirryttiin välittömästi. Päätös on helpottanut huomattavasti valiokunnan asiakirjojen käyttöä niin tietopalvelussa kuin tutkijoiden keskuudessakin.

Uusi aika alkaa: oma tiimi, oma esihenkilö

Juhani Lomun eläköidyttyä 2010 tuli arkistopäällikön virka julkiseen hakuun vuonna 2011. Nyt kysymyksessä oli esihenkilötehtävä. Määräaikaan mennessä virkaa haki 37 henkilöä. Jälleen kelpoisuusehtoina toimivat ylempi korkeakoulututkinto sekä ylempi arkistotutkinto. Kansliatoimikunta päätti nimittää arkistopäälliköksi 12.10.2011 alkaen filosofian maisteri Jari Suutarin. Suutarin vahvuuksiksi koettiin hyvä ja monipuolinen arkistotoimeen liittyvä koulutus ja käytännön kokemus niin paperiarkistoista kuin sähköisten järjestelmien suunnittelusta ja kehittamisestä.

Eduskunnan pääsihteeri oli 3.11.2010 asettanut työryhmän selvittämään eduskunnan sähköisen pysyväisarkistoinnin ratkaisuja. Sähköisen arkistoinnin tarve oli tullut esiin eduskunnan asianhallintajärjestelmien uudistamishankkeessa (Eduksi). Tarkasti ottaen uudistamishanke koski vain valtiopäivä- ja valiokunta-asiakirjojen asianhallintajärjestelmää. Loppuraportissaan työryhmä päätyi esittämään, että eduskunnan pysyvästi säilytettävien sähköisten asiakirjojen ja tietojen säilytyspaikka olisi Kansallisarkisto ja sen tarjoama sähköisen pitkäaikaisarkistoinnin ratkaisu. Työryhmä tiedosti, että Kansallisarkiston järjestelmä ei tarjonnut tietopalvelua, vaan se oli tarkoitettu ainoastaan aineiston säilytystä varten. Käyttäjille aineistot ajateltiin tarjottavan Kansallisen digitaalisen kirjaston (KDK) kautta.

Eduskunnan arkisto osallistui aktiivisesti Eduksi-hankkeeseen. Tässä hankkeessa rakennettiin valtiopäivä- ja valiokunta-asoiden asiankäsitteilyjärjestelmä. Arkistotoimen ja asiakirjahallinnon vaatimusten huomioon ottaminen eduskunnan järjestelmiä rakennettaessa ei ole aina ollut itsestään selvää. Eduksi-järjestelmä otettiin tuotantokäyttöön 2015, jolloin eduskunnan tärkeintä työtä varten oli viimein käytössä asiankäsitteilyjärjestelmä. Vuonna 2016 eduskunnan pääsihteeri vahvisti valtiopäivätoiminnan asiakirjojen säilytysajat.

Veteraanikansanedustajien muistotietoarkistossa oltiin vuonna 2013 tilanteessa, jossa kaksi kokeneinta haastattelijaa oli tehnyt pitkän ja mittavan päivätyön: peräti 249 yhteensä 354 haastattelusta oli heidän tekemiään. Kokonaisharkinnan jälkeen päädyttiin kilpailuttamaan haastattelupalvelut siten, että hankintaan kuului kolme kokonaisuutta: haastatteluun valmistautuminen, itse haastattelu ja muistitietoaineiston muokaus. Kilpailutuksen voitti Spiritus Historiae, joka valittiin veteraanihaastatteluiden tekijäksi. Spiritus Historiae voitti samansisältöisen kilpailutuksen myös vuonna 2018.

Veteraanikansanedustajien muistitietoarkiston käytösääntöjä muutettiin 2014 siten, että haastatteluaineistoja voitiin jatkossa toimittaa käyttöluvan saaneille tutkijoille suojattuna sähköpostina. Aikaisemmin tutkijat olivat lukeneet haastatteluja Eduskunnan kirjaston tiloissa sen aukioloaikoina. Tutkijoille muistitietoaineistojen käytön rajaaminen kirjaston tiloihin ja aukioloaikoihin näyttäytyi vanhakantaisena aineistopolitiikkana, varsinkin kun aineistot oli vuonna 2012 digitoitu. Käytösääntöjen uudistamisella pyrittiin myös aineiston käytön lisäämiseen. Haastatteluaineistoja oli käytetty lähteenä eteenkin eduskunnan historian tutkimuksessa sekä puolue- ja henkilöhistorioissa. Käyttö ei kuitenkaan missään vaiheessa arkiston 26 vuoden pituisen historian aikana ollut vastannut aineiston tutkimuksellista potentiaalia.

150 vuotta takana: edessä valoisa tulevaisuus

Eduskunnan kirjaston neuvonta- ja arkistopalveluiden strategia valmistui 1999. Arkistopalveluita koskevan osuuden siihen kirjoitti Riitta Sihvonon. Arkistopalvelun perimmäisenä tavoitteena oli turvata eduskunnan ja sen erillishallintoyksiköiden pysyvästi säilytettävien asiakirjojen säilyminen ja käytettävyys. Laadullisena tavoitteena oli arkiston kehysorganisaation ja muiden asiakkaiden tehokas ja ammattitaitoinen palvelu. Sihvonon pohti osuudessaan myös arkistopalvelun akuutteja ongelmia:

- paperiasiakirjojen epärationaalinen arkistointi: arkistoon siirrettiin hävitettäviä asiakirjoja ja arkiston käyttö hankaloitui
- vanhimpien arkistoluetteloiden ylimalkaisuus ja aineiston epäjärjestys
- salassa pidettävien asiakirjojen käyttöluupahakemusten käsittelyyn liittyvän lausuntomenettelyn hitaus
- arkistonmuodostussuunnitelmien tekninen ylläpito oli työlästä
- arkistonmuodostussuunnitelmien sisällöllinen vanheneminen
- julkisuuslainsäädännön asettamat vaatimukset arkistonmuodostussuunnitelmien ajantasaisuudelle ja käytettävyydelle
- lukusaliin annettavien alkuperäisasiakirjojen valvonta.

Arkistopalvelun strategisiksi päämääräksi listattiin:

- työyksiköissä kertyvien pysyvästi säilytettävien asiakirjojen säilymisen ja käytettävyyden turvaaminen
- keskusarkistoon siirrettyjen arkistojen käytettävyyden parantaminen
- audiovisuaalisen arkiston luominen
- asiakirjojen/arkistotietojen etä- ja itsepalvelukäytön edistäminen
- tehokas tietopalvelu erityisesti kehysorganisaation suuntaan
- sidosryhmien välisen yhteistyön lisääminen.

Arvioitaessa näitä tavoitteita nyt yli 20 vuotta myöhemmin voidaan todeta niissä edistytyn varsin hyvin. Pääsääntöisesti arkistoon siirretään järjestettyinä vain pysyvästi säilytettäviä asiakirjoja. Toki edelleen tulee vastaan tilanteita, joissa arkisto joutuu vastaanottamaan järjestämättömän kokonaisuuden turvatakseen sen säilymisen. Arkistoon siirrettyjen asiakirjojen käytettävyyden parantaminen jatkuu yhä. Arkistossa laaditaan yhä parempia arkistoluetteloita sekä kuvauksia arkistokokonaisuuksista. Arkiston osana toimii kuva-arkisto, jonka käytössä on kuvienhallintajärjestelmä. Tältä osin eduskunnassa on toimiva audiovisuaalinen järjestelmä. Tätä artikkelia kirjoitettaessa on käynnissä työ liikkuvan kuvan arkistoinnin ja käyttöpalvelun kehittämiseksi. Asiakirjojen käyttö etä- ja itsepalveluna on ottanut isoja loikkia. Valtiosääntöisen toiminnan asiakirjat ja asiankäsittelyvaiheet ovat kaikkien käytettävissä eduskunnan julkisilla verkkosivuilla.

Eduskunnan avoimen datan verkkopalvelun kautta voi hakea, katsella ja ladata eduskunnan julkisen verkkopalvelun sisältöjä. Palvelu sisältää uusimmat valtiopäiväasiakirjat (2015–), äänestystiedot, poissaolotiedot sekä kansanedustajien henkilötiedot. Digitoidut valtiopäiväasiakirjat 1907–2000 ovat osa eduskunnan avoimen datan palvelua. Tällä hetkellä on käynnissä hanke säätyvaltiopäivien asiakirjojen digitoimiseksi ja liittämiseksi mukaan avoimen datan palveluun.

Näkemykseni mukaan arkiston tietopalvelu on tehokasta ja yhteistyö kirjaston tietopalvelun kanssa on erittäin toimivaa. Sidosryhmäyhteistyötä tehdään runsaasti. Arkiston henkilökunnalla on tällä hetkellä edustus Arkistoyhdistyksen hallituksessa ja Eduskuntatutkimuksen keskuksen johtoryhmässä. Yhteistyö näkyy myös eduskunnan kanslian sisällä. Arkistolla on ollut merkittävä rooli valtiopäivien asiankäsittelyjärjestelmän käyttöönotossa ja jatkuva vastuu järjestelmän ylläpitämisestä ja päivittämisestä. Arkisto on myös mukana esimerkiksi tietosuojasetuksen vaatiman tiedonhallintamallin luomisessa ja ylläpitämisessä.

Arkistotyö on usein hidasta, ja välillä tuntuu, etteivät asiat oikein edisty. Silloin on hyvä pysähtyä ja katsoa taaksepäin. Edistys on ollut todella huimaa, ja kehityksen vauhti on vain koko ajan kiihtynyt. Eduskunnan arkiston virkamiehistä on todellakin kasvanut moniammatillinen tiimi, joka voi olla ylpeä tekemästään työstä ja asemastaan niin eduskunnan kansliassa kuin suomalaisessa arkistoverkostossakin.

Annetaan viimeinen sana Tuula H. Laaksovirralle. Hän arvioi vuonna 2001 kirjaston vuosikertomuksen *Eduskunnan arkisto – eduskunnan muisti* pääkirjoituksessa *Vaihtoehtoisia menneisyyksiä*:

Arkiston asiakirjoista näemme, että päätökset ovat muotoutuneet monenlaisista mielipiteistä, ajatuksista, puntaroinneista puolesta ja vastaan. Näemme, että demokratian luonnolliseen olotilaan kuuluu ristiriitaisuus, erilaisuus, äänestäminen ja kova vääntö oman kannan puolesta. Demokratian perusolemuksen kuuluu myös, ettei historiaa voi kukaan omia itselleen yhtenä totuutena esittääväksi. Kansakunnalle on taattava monipuolinen, eri näkökantoja valottava muisti. Juuri sen on eduskunnan arkisto, joka on aina sijainnut Eduskunnan kirjaston yhteydessä, taannut.

Lähteet

Eduskunnan arkisto

Eduskunnan kirjaston hallituksen pöytäkirjat 1922-

Eduskunnan kirjaston toimintakertomukset 1908-1947

Eduskunnan kirjaston kertomukset 1948-2020

Eduskunnan kirjaston vuosikertomukset 1995-2003

Kansliatoimikunnan pöytäkirjat

Pakarinen Mirja, Vuosien 1939, 1981 ja 1994 arkistolakien vertailu ja arviointi.

Nykyisen lain tarjoamat mahdollisuudet, heikkoudet ja vahvuudet eduskunnan arkiston kannalta. Asiakirjahallinnon koulutusohjelma VI, 10.6.1999.

Helsingin Sanomat

Lapin Kansa

Tiima

Laaksovirta Tuula: Vaihtoehtoisia menneisyyksiä. Eduskunnan kirjasto 2001.

Vuosikertomus teemalla Eduskunnan arkisto - eduskunnan muisti.

Valtioneuvoston päätös N:o 82/1922 Valtion keskuskirjaston muuttamisesta

Eduskunnan kirjastoksi. Suomen asetuskokoelma vuodelta 1922. Helsinki 1923.

Miten valtiopäivä-asiakirjojen käyttö on muuttunut?

Kristiina Hakala

Eduskunnan kirjaston tärkein ja käytetyin kokoelma

Suomenmaan valtiosäädöt perustivat vuonna 1872 valtiopäiväkirjaston ja -arkiston huolehtimaan asiakirjoistaan ja järjestämään ne kokoelmaksi. Taustavaikuttajana oli Ruotsin valtiopäiväkirjasto, joka oli lahjoittanut Suomen valtiopäiville kokoelman omista valtiopäiväasiakirjoistaan. Lahjoitukseen liittyi myös ehdotus valtiopäiväasiakirjojen vaihdosta. Yksikamarisen eduskunnan aloitettua toimintansa vuonna 1907 valtiopäiväkirjasto ja -arkisto nimettiin Eduskunnan kirjastoksi ja arkistoksi. Kirjaston tehtäväksi annettiin lainsäädäntötyötä varten tarvittavien asiakirjojen ja muun kirjallisen aineiston hankkiminen ja säilyttäminen.

Valtiopäiväasiakirjat tuli toimittaa myös kansalaisten saataville. Jo vuonna 1908 sivistysvaliokunta ehdotti, että eduskunta päättäisi jakaa valtiopäivien asiakirjoja ja keskustelupöytäkirjoja kanta- ja piirikirjastoille. Päätös ilmaisesta jakelusta kirjastoille tehtiin vielä samana vuonna. Kirjastoissa eri puolella Suomea kansalaisille avautui mahdollisuus perehtyä valtiopäivien toimintaan.

Valtiopäiväasiakirjat ovat Eduskunnan kirjastolle aivan erityinen kokoelma, ja ne ovat myös kirjaston tärkeintä ja käytetyintä aineistoa. Säätyvaltiopäivien ja eduskunnan alkuajoista toimintatavat ovat muuttuneet radikaalisti. Vireilletuloasiakirjat tuotetaan ja julkaistaan nykyisin heti verkossa ja esimerkiksi täysistuntojen puheenvuorot ovat nopeasti kenen hyvänsä luettavissa.

Käyn tässä artikkelissa läpi valtiopäiväasiakirjasarjan rakenteelliset murroskohdat sekä valtiopäiväasiakirjojen käyttöä ja tallennus- ja julkaisumuotoja koskevia seikkoja. Käsittelen myös kehitystä hakemistolähtöisestä hausta sähköisiin tietojärjestelmiin. Lopuksi tarkastelen käyttöjäryhmiä sekä kysymystä siitä, mitä valtiopäiväasiakirjoista etsitään.

Valtiopäiväasiakirjoja käyttääkseen asiakkaan tuli ennen hakeutua fyysisen kokoelman luo. Sähköisten aineistojen aikakaudella tämä ei enää ole tarpeen. Tekninen kehitys on laajentanut sekä valtiopäiväasiakirjojen käyttöä että niitä käyttävien joukkoa. Kirjastossa käynti ei enää ole välttämätöntä, jos haluaa tietoa eduskuntatyöstä. Nyt valtiopäiväasiakirjoja voi selailla etänä vaikkapa kotitoimistosta käsin tai askaroida haluamiaan koosteita eduskunnan avoimen datan aineistosta.

Valtiopäiväasiakirjasarjan rakenteelliset muutokset

Säätyvaltiopäivien pöytäkirjat ja asiakirjat

Suomen valtiopäiväasiakirjat -sarjaa on painettu vuonna 1809 pidetyistä ensimmäisistä säätyvaltiopäivistä lähtien. Jokaisilta valtiopäiviltä julkaistiin neljän säädyn pöytäkirjat ja asiakirjat. Pöytäkirjoja on laadittu eri aikoina erilaisella viiveellä, ja esimerkiksi henkilöluetteloiden tiedot saattavat olla hyvinkin niukkoja. Huomattavaa ja ansiokasta kuitenkin on, että vuosien 1809–1906 säätyvaltiopäiviltä on koottu vuosittaiset valtiopäiväasiakirjojen sisällysluettelot.

Säätyvaltiopäivien asiakirjat koottiin niteisiin sijoittamalla samaa asiaa koskevat asiakirjat yhteen. Säädylle saapuneet keisarillisen majesteetin armolliset esitykset ja muut keskeiset vireillepanoasiakirjat kuten Suomenmaan säätyjen tai Suomen valtiosäätyjen alamaiset esitykset ja anomukset, säätyjen vastaukset ja kirjelmät, valtiopäiväpäätökset sekä säätyjen täysistuntojen pöytäkirjat on kaikki julkaistu painettuina valtiopäiväasiakirjasarjassa.

Ensimmäisten, vuoden 1809 valtiopäivien asiakirja-aineistot puuttuvat kokonaan Eduskunnan kirjaston kokoelmasta. Nämä aineistot ovat käytettävissä Kansallisarkistossa. Vuosien 1863–1906 pappis-, porvaris- ja talonpoikaissäätyjen kaikki alkuperäisasiakirjat on tallennettu eduskunnan arkistoon. Aatelissäädyn osalta tuon ajan alkuperäisasiakirjat ovat Ritarihuoneen arkistossa.

Kaikkien säätyjen pöytäkirjat vuoden 1809 valtiopäivistä lähtien löytyvät painettuina Eduskunnan kirjaston valtiopäiväasiakirjojen sarjasta. Myös kaikki säätyjen asiakirjat lukuun ottamatta suomenkielisiä asiakirjaosia vuosien 1863–1864 ja 1867 valtiopäiviltä ovat painetuissa valtiopäiväasiakirjasarjoissa. Puuttuvat osat on skannattu kirjaston kokoelmaan.

Yksikamarisen eduskunnan valtiopäiväasiakirjat

Siirryttäessä säätyvaltiopäivistä yksikamariseen eduskuntaan valtiopäiväasiakirjasarjan perusrakenne pysyi suunnilleen samana. Täysistuntopöytäkirjat korvasivat neljän eri säädyn omat pöytäkirjat, ja lisäksi asiakirjat ja liitteet julkaistiin omina osinaan. Asiakirjojen eri osat ilmoitettiin roomalaisin numeroin I–V, ja jos niteitä osaa kohti oli enemmän kuin yksi, lisäniteet ilmoitettiin arabialaisin numeroin. Asiakirjojen kokoonpanossa noudatettiin edelleen periaatetta, jonka mukaan eri käsittelyvaiheissa syntyneet asiakirjat sijoitettiin yhteen vireillepanoasiakirjan kanssa. Hallituksen esityksen perään sidottiin valiokunnan mietintö sekä lausuntovaliokuntien lausunnot ja näiden jälkeen eduskunnan vastaus. Liitteisiin koottiin kansanedustajien laki-, toivomus- ja raha-asia-aloitteet.

Vuoden 1975 II valtiopäiviltä lähtien asiakirjojen ryhmittelyä ja jakoa osiin muutettiin. Muutosta perusteltiin lähinnä sillä, että asian käsittely siirtyi yhä useammin valtiopäiviltä toisille. Sidottujen valtiopäiväasiakirjojen ilmestyminen viivästyi kohtuuttomasti, kun yhden asian kaikkien käsittelyvaiheiden tuli olla valmiit ennen sidottamista.

Muutoksen myötä asiakirjat jaettiin kuuteen osaan, joiden tunnuksina ovat kirjaimet A–F. Osat jaettiin tarvittaessa lisäosiin, esim. A 1, A 2 ja niin edelleen. A-osiin sijoitettiin hallituksen esitykset, B-osiin kertomukset, C-osiin valiokuntien mietinnöt ja lausunnot, D-osiin muun muassa eduskunnan vastaukset ja kirjelmät, E-osiin kansanedustajien aloitteet sekä F-osiin kansanedustajien kysymykset. Pöytäkirjat säilyivät muutoin rakenteeltaan samanlaisina kuin aikaisemmillä valtiopäivillä, mutta hakemistot irrotettiin erillisiksi Hakemisto-osiksi. Valtiopäivävuoteen 1975 saakka hakemistot oli sijoitettu kunkin valtiopäivävuoden viimeisen pöytäkirjaosan loppuun. Hakemistojen asiahakemisto-osat liitettiin 1950 valtiopäiville saakka myös viimeisen asiakirjaosan loppuun.

Valtiopäiväasiakirjojen sarjat poikkeavat toisistaan myös ulkoasun suhteen. Yksikamarisen eduskunnan valtiopäiväasiakirjojen sarja oli alkuun väriltään musta. Vuoden 1975 II valtiopäiviltä lähtien pöytäkirjat ovat vihreät, asiakirjaosat ovat siniset ja hakemisto-osa punainen.

Vuoden 2007 valtiopäiviltä lähtien valtiopäiväasiakirjasarjan sisältöön tehtiin joitakin muutoksia, mutta sarjan rakenne pysyi samana. Uudistuksen tavoitteena oli, että valtiopäiväasiakirjasarjan sisältöjako huomioi entistä paremmin sekä asian luonteen että toimijan, joka saattaa asian vireille. Asiakirjasarjan osien sisältöjako tarkistettiin niin, että nykyisin kaikki valtioneuvoston tuottamat asiakirjat ovat osissa A ja B ja eduskunnan tuottamat asiakirjat osissa C–F. Muutos ei käytännössä merkinnyt kuin joitakin vaihtoksia asiakirjojen sijoittelussa eri osiin.

Poikkeuksellisista valtiopäivävuosista sekä valtiopäiväasiakirjojen määristä
Porvoossa vuonna 1809 pidetyt säätyvaltiopäivät olivat Suomen suuriruhtinaskunnan ensimmäiset valtiopäivät. Tämän jälkeen tuli vuosikymmenten tauko; säädyt kutsuttiin koolle seuraavan kerran vasta vuonna 1863. Tästä lähtien valtiopäivät kokoontuivat säännöllisesti ensin joka viides vuosi ja myöhemmin joka kolmas vuosi. Näin jatkui, kunnes säätyvaltiopäivistä siirryttiin yksikamariseen eduskuntaan vuoden 1906 eduskuntauudistuksen myötä.

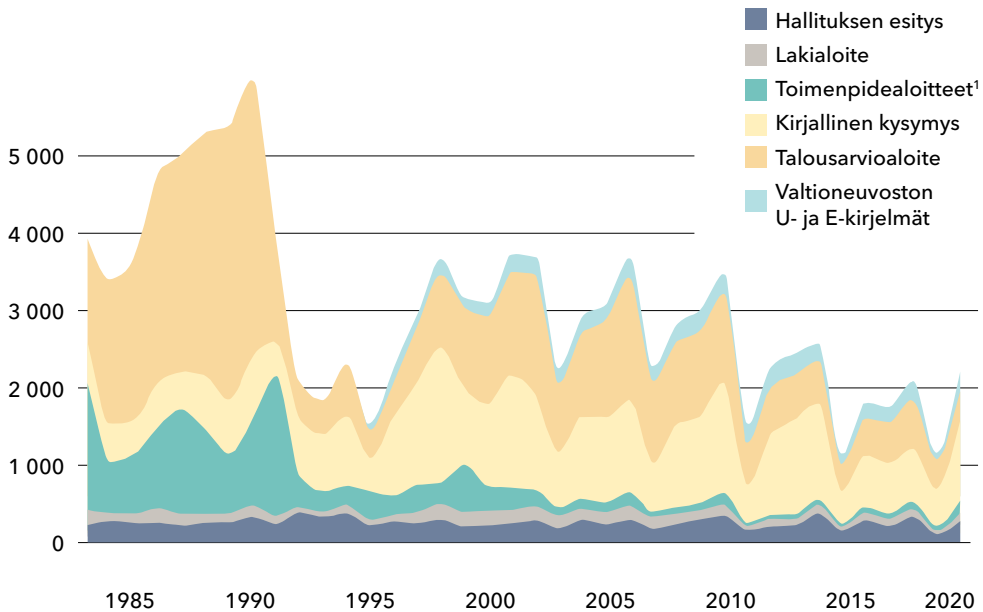
Yksikamarinen eduskunta kokoontui valtiopäiville ensimmäisen kerran 22.5.1907. Tuosta vuodesta lähtien eduskunta on kokoontunut valtiopäiville joka vuosi, muutamina vuosina jopa kahdesti. Yksi poikkeus kuitenkin on, sillä ensimmäisen maailmansodan vuoksi valtiopäivätoiminta oli pysähdyksissä myös Suomessa vuosina 1915–1916. Nikolai II lykkäsi valtiopäivien koolle kutsumista, kunnes sota-ajan poikkeusolot olisivat päättyneet. Vaikka kesällä 1916 pidettiin eduskuntavaalit, valtiopäivät kutsuttiin seuraavan kerran koolle vasta huhtikuussa 1917 keisarivallan kukistumisen jälkeen.

Eduskunta hajotettiin kuudesti vuosina 1907–1919, ja uudet vaalit järjestettiin samalla aikavälillä yhdeksän kertaa. Samana kalenterivuotena saattoi siis olla koolla kahdet eri valtiopäivät, mikä näkyy myös kyseisten valtiopäivien asiakirjojen viitemerkinnöissä.

Samoin yksikamarisen eduskunnan ensimmäisinä vuosina kutsuttiin kahdesti koolle niin sanotut ylimääräiset valtiopäivät, joilla käsiteltiin vain tiettyä, yksittäistä aihetta. Myös 1920–1930-luvuilla kokoontui joinakin vuosina sekä varsinaiset että toiset valtiopäivät, kahdesti myös ylimääräiset valtiopäivät. Tämän jälkeen jatkettiin tahdilla yhdet valtiopäivät vuodessa, poikkeuksena kuitenkin vielä vuoden 1975 sekä varsinaiset että toiset valtiopäivät.

Valtiopäiväasiakirjojen määrä on lisääntynyt tasaisesti vuosien kuluessa. Yksikamarisen eduskunnan alkuvuosikymmeninä valtiopäivittäiset asiakirjamäärät pysyivät vielä jokseenkin samansuuruisina. Sotien jälkeen 1940-luvun lopulta lähtien määrät alkoivat kuitenkin hieman kasvaa. Karkeasti voi sanoa, että kullakin uudella vuosikymmenellä tuotettiin asiakirjoja aina jonkin verran aiempaa vuosikymmentä enemmän.

Kuvio 1. Vuosina 1983–2020 vireille tulleet asiat valtiopäivittäin

¹ Toimenpidealoitteet olivat toivomusaloitteita vuoteen 2000 asti ja talousarvioaloitteet raha-asia-aloitteita vuoteen 1991 asti.

Eduskunnan verkkosivujen pitkäaikaistilastossa [Vuosina 1983–2020 vireille tulleet asiat valtiopäivittäin](#) vaalikausittainen vaihtelu näkyy selvästi. Vaalikausien sisällä valtiopäiväasiakirjojen määrät toistavat samaa kaavaa: ensimmäiset vaalien jälkeiset valtiopäivät tuottavat yleensä vähemmän aineistoa kuin myöhemmät. Vaalikauden viimeisillä kestoiltaan pidemmillä valtiopäivillä asiakirjoja syntyy enemmän, sillä hallitus antaa yleensä eduskunnan käsittelyyn runsaasti uusia esityksiä, ja vaalikaudelle suunnitellut asiat pyritään toteuttamaan mahdollisimman kattavasti.

Valtiopäiväasiakirjojen kieli

Eduskuntatyössä käytetään suomen ja ruotsin kieltä. Suomenkielinen teksti on eduskunnassa käsittelyn pohjana. Lait säädetään ja julkaistaan suomen ja ruotsin kielellä. Asian vireillepanemiseksi tarvittavat asiakirjat toimitetaan eduskunnalle molemmilla kielillä. Valiokuntien mietinnöt ja lausunnot, eduskunnan vastaukset ja kirjelmät sekä puhemiesneuvoston kirjalliset ehdotukset laaditaan suomen ja ruotsin kielellä. Aloitteet ja kirjalliset kysymykset julkaistaan sillä kielellä, jolla ne on jätetty, ruotsinkieliset suomenkielisellä käännöksellä varustettuina. Vastaukset kirjallisiin kysymyksiin julkaistaan sekä suomeksi että ruotsiksi.

Täysistuntopöytäkirjoissa puheenvuorot julkaistaan sillä kielellä, jolla ne on puhuttu, eikä puheenvuoroja käännetä. Eduskunnan täysistuntojen pöytäkirjojen lisäksi julkaistaan vuosittain myös pöytäkirjojen ruotsinkielinen tiivistelmäosa *Protokoll i sammandrag*. Se sisältää kuvauksen täysistunnon etenemisestä sekä tiedot tehdyistä päätöksistä. Asioiden käsittelyn ja keskustelun osalta Protokoll i sammandragissa viitataan suomenkieliseen pöytäkirjaan. Protokoll i sammandrag sisältää vuoden 1975 valtiopäiville saakka myös henkilöhakemiston ja suppean asiahakemiston, jossa viitataan suomenkielisen asiahakemiston hakusanoihin.

Säätyvaltiopäivien asiakirjat julkaistiin molemmilla kielillä vuosien 1863–1864 valtiopäiviltä lähtien, mutta osa säätyjen pöytäkirjoista ilmestyi vain ruotsiksi vielä vuosien 1905–1906 valtiopäivillä. Vuonna 1915 julkaistu säätyvaltiopäivien pöytä- ja asiakirjojen sisällysluettelo vuosilta 1809–1906 laadittiin sekä suomeksi että ruotsiksi.

Kansanedustajien aloitteet yksikamarisen eduskunnan valtiopäivävuosina 1907–1975 I sisältyvät Liite-osiin, joissa ne on julkaistu sillä kielellä, jolla ne on laadittu, ruotsinkieliset varustettuina suomenkielisellä käännöksellä. Valtiopäiväasiakirjojen uudelleenryhmittelyssä vuoden 1975 II valtiopäiviltä lähtien suomenkieliset Asiakirjat jaettiin kuuteen osaan, joiden tunnuksina ovat kirjaimet A–F. Ruotsinkielinen Handlingar käsittää vain osat A–D. Suomenkielisissä osissa E–F aloitteiden ja kirjallisten kysymysten osalta noudatetaan jo mainittua käytäntöä asiakirjojen julkaisemisesta niiden laadintakielellä.

Valtiopäiväasiakirjojen käytettävyys

Alkuperäiset valtiopäiväasiakirjat

Säätyvaltiopäivien ja yksikamarisen eduskunnan valtiopäivätyöhön liittyvät asiakirjat muodostavat eduskunnan arkiston suurimman ja sisällöllisesti merkittävimmän osan. Eduskunnan arkistossa säilytetään alkuperäiset valtiopäiväasiakirjat vuoden 1863 säätyvaltiopäiviltä lähtien aina yksikamarisen eduskunnan uusimpiin asiakirjoihin asti. Poikkeuksen tästä muodostavat jo tässä kirjoituksessa aiemminkin mainitut aatelissäädyn asiakirjat, joita säilytetään Ritarihuoneella.

Valtiopäiväasiakirjoista käytetyimpiä painamattomia aineistoja ovat valiokuntien pöytäkirjat liitteineen sekä valiokunnissa kuultujen asiantuntijoiden kirjalliset lausunnot. Valiokuntien asiantuntijalausunnot ovat aina kiinnostaneet paljon asiakkaita, ja edelleenkin nämä asiakirjat ovat arkiston kysytyintä aineistoa. Kaikkia edellä mainittuja arkiston alkuperäisasiakirjoja annetaan vain poikkeustapauksissa asiakkaiden käytettäväksi.

Painetut valtiopäiväasiakirjat

Valtiopäiväasiakirjojen asiakaskäyttö perustui pitkään ainoastaan painettujen versioiden selailuun ja lukemiseen. Eduskunnan kirjastossa vierailevat asiakkaat käyttivät painettuja valtiopäiväasiakirjoja kirjaston lukusalissa ja muissa asiakastiloissa. He saivat pyytäänsä myös apua asiakirjojen etsimiseen ja valtiopäiväasiakirjasarjan rakenteen hahmottamiseen. Kopiokoneiden yleistyttyä asiakkaat pystyivät helposti kopiomaan asiakirjoja. Myös kirjaston virkailijat ottivat asiakirjoista paljon kopioita ja lähettivät niitä postitse asiakkaille. Valtiopäiväasiakirjojen kysyntä on aina ollut päivittäistä. Painetuista valtiopäiväasiakirjoista on ollut saatavilla ainakin 1950-luvulta lähtien myös lainakappaleet. Sidottujen niteiden paksuudesta ja painosta huolimatta valtiopäiväasiakirjasarjan osien lainaaminen kotiin vapautti niiden tutkimiselle enemmän aikaa. Aiemmin valtiopäiväasiakirjaniteitä tai -arkkeja oli myös ostettavissa.

Painettuja valtiopäiväasiakirjasarjan osia toimitettiin vaihtokappaleina kymmeniin kirjastoihin sekä kotimaassa että ulkomailla (muun muassa parlamentti- ja yliopistokirjastoihin). Valtiopäiväasiakirjoja oli Suomessa saatavilla melko kattavasti yliopisto- ja maakuntakirjastoissa. Näistä kirjastoista saattoi myös tehdä kaukolainapyyntöjä. Eduskunnan kirjastosta voitiinkin ohjata osa maakunta-asiakkaista heitä lähimpänä olevaan kirjastoon. Yliopistokirjastoista ja joistakin muista suurimmista kirjastoista löytyy vielä tänä päivänäkin katkeamaton valtiopäiväasiakirjasarja vuodesta 1907 tai jopa 1809 lähtien. Painettuja valtiopäiväasiakirjoja lähetään vaihtoina edelleen noin kahteenkymmeneen kirjastoon koti- ja ulkomailla.

Mikrofilmatut valtiopäiväasiakirjat ja sähköiset versiot

Valtiopäiväasiakirjojen ensimmäiset mikrofilmaukset on tehty 1960-luvun alussa eduskunnan perustuslakivaliokunnan aineistoista. Takautuvasta mikrofilmauksesta mainittakoon säätyvaltiopäivien 1809–1906 aineistojen mikrofilmaus vuonna 1974. Mikrofilmatuttujen valtiopäiväasiakirjojen asiakaskäyttö ei ole ollut kovin suosittua, ja niitä on pidetty pikemminkin aineiston säilyttämisen varajärjestelmänä. Jälkikäteen on myös huomattu, että mikrofilmien laatu vaihtelee.

Painamattomat valiokunta-aineistot eli pöytäkirjat liitteineen ja asiantuntijalausuntoineen ovat käytettävissä korvaavina tallenteina: vanhemmat mikrofilmeinä ja uudemmat cd-rom-levyillä tai digitoituina. Valiokuntien mikrofilmiaineisto on hyvälaatuista ja sitä käytetään paljon.

Nykyisin julkiset valtiopäiväasiakirjat tallennetaan sähköisinä valtiopäiväasioiden asianhallintajärjestelmään heti, kun ne ovat saapuneet eduskuntaan tai kun eduskunnan tuottamat asiakirjat ovat valmistuneet tai tulleet julkisiksi esimerkiksi vaiteliaisuuspyynnön lakattua. Asianhallintajärjestelmästä löytyvät myös tiedot asioiden käsittelyvaiheista.

Asioiden käsittelyvaiheita voi selailla eduskunnan verkkosivuston hakupalvelun avulla. Jokaisen valtiopäiväasian käsittelyvaihetietosivulle kerätään sen päätöstiedot sekä asiakirjojen, pöytäkirjojen ja äänestysten viitetiedot. Hallituksen esitysten, valiokuntien mietintöjen ja lausuntojen, kertomusten sekä täysistuntojen pöytäkirjojen sähköiset kokotekstit ovat saatavilla vuodesta 1980 lähtien. Asiakirjoihin pääsee siirtymään linkkien avulla valtiopäiväasioiden käsittelytietosivuilta. Vuoden 1991 valtiopäivistä lähtien eduskunnan verkkosivuilla ovat saatavilla kaikki valtiopäiväasiakirjojen sähköiset kokotekstit.

Tiedot asioiden käsittelyvaiheista löytyvät hakupalvelun avulla vuodesta 1919 lähtien. Vuoteen 1969 saakka asioista on nähtävillä hyvin suppeat ja tiiviit käsittelytiedot ja vain niistä lakiehdotuksista, joiden pohjalta on annettu jokin säädös. Vuodesta 1970 lähtien käsittelytiedot on koottu kaikista vireille tulleista asioista: käsittelyprosessin aikatauluineen ja asiakirjaviitteineen voi tarkistaa hallituksen esitysten lisäksi niin lakialoitteista ja kirjallisista kysymyksistä kuin esimerkiksi välikysymyksistä, kertomuksista tai valtioneuvoston selonteista. Vuodesta 1989 lähtien asioista on verkossa jo laajemmat tiedot ja uusimmista edelleen kattavammat tiedot.

Äänestystiedot niin sanottuina ”äänestyskarttoina” löytyvät verkosta vuodesta 1997 lähtien. Lisäksi sähköisinä ovat olemassa vuodesta 2002 eteenpäin suuren valiokunnan pöytäkirjat ja vuodesta 2003 kaikkien erikoisvaliokuntien pöytäkirjat. Paljon kysyttyjä valiokuntien asiantuntijalausuntoja on verkossa vuodesta 2015 lähtien. Äänestyskarttoja, valiokuntien pöytäkirjoja ja valiokuntien asiantuntijalausuntoja ei sisällytetä painettuun valtiopäiväasiakirjasarjaan.

Ruotsinkieliset valtiopäiväasiakirjat sekä asioiden käsittelytiedot löytyvät eduskunnan verkkopalvelusta sähköisesti vuoden 1991 valtiopäivistä lähtien.

Haku valtiopäiväasiakirjoista

Hakemistot

Valtiopäiväasiakirjojen sisällöistä on laadittu hakemistot vuodesta 1809 lähtien. Vuoden 1975 ensimmäisille valtiopäiville saakka hakemistot sijoitettiin aina valtiopäivien viimeisen pöytäkirjaniteen loppuun. Vuoden 1975 II valtiopäiviltä lähtien irrotettiin hakemistot erillisiksi Hakemisto-osiksi ja julkaistiin myös ruotsinkielinen Register. Vuosilta 1907–1986 on julkaistu takautuvasti myös niin sanotut valtiopäiväasiakirjojen kymmenvuotishakemistot. Ruotsin kielellä on valmistunut vain yksi monivuotishakemisto, joka sisältää vuodet 1907–1914.

Hakemistot on jaettu asiahakemistoihin ja henkilöhakemistoihin. Hakemistojen asiansanoilla kuvataan valtiopäivillä käsittelyssä olleita asioita. Hakemistoissa on myös listattuna valtiopäivillä vireille pannut asiat omina ryhminään.

Aiheenmukainen valtiopäiväasian etsiminen alkaa hakemistoista. Niissä käytetään runsaasti toimielinten, asiakirjojen ja käsittelyvaiheiden lyhenteitä, jotka on avattu lyhenneluetteloissa. Henkilöhakemistojen avulla voi etsiä esimerkiksi kansanedustajien puheenvuoroja, aloitteita tai kysymyksiä. Hakemistoissa on selkeät viittaukset asiakirjojen tunnuksiin sekä sijaintiin asiakirja-, liite- tai pöytäkirjaniteissä. Näiden viittausten avulla pääsee hyvin käsiksi varsinaisiin teksteihin.

Tietojärjestelmät ja sähköinen haku

Eduskunnan ensimmäinen valtiopäiväasioiden ja -asiakirjojen tietojärjestelmäversio otettiin käyttöön vuonna 1987. Järjestelmään rakentui vähitellen useita palveluja, esimerkiksi valtiopäiväasioiden seurantajärjestelmä (VEPS) ja lainsäädäntötyön tekstiarkistot. VEPS sisälsi aluksi valtiopäiväasioiden käsittelytiedot vuodesta 1989 lähtien. Myöhemmin järjestelmää täydennettiin tiedoilla valtiopäivävuosilta 1970–1988.

VEPSissä valtiopäiväasian käsittelyn etenemistä kuvattiin käsittelyvaiheilla eli toimenpiteillä (annettu, ilmoitettu saapuneeksi, lähete keskustelu ja niin edelleen). Asian valio-
kuntakäsittelyn vaiheet avattiin ja sen tuloksena syntyneet asiakirjatiedot kuvattiin myöhemmin erillisessä VK-Fakta-järjestelmässä, joka otettiin käyttöön vuonna 1998. VEPSin verkkopalvelu tarjosi viitetiedot useana erillisenä TRIP-kantana. Se mahdollisti sekä asiasanahaun että kaikkien valtiopäiväasioiden haun ja lisäksi pääsyn viitetiedoista muihin valtiopäiväaineistoihin, valiokuntakäsittelyn tietoihin ja täysistunnon äänestyksiin.

Vuotta 1989 vanhempien hallituksen esitysten eduskuntakäsittelyaineiston keräämisessä Eduskunnan kirjastolla on ollut merkittävä rooli. Kirjastossa oli laadittu manuaaliset hakemistot, niin sanotut AHE-kansiot (Avain hallituksen esityksiin), joista säädöksen numerolla näki eduskuntakäsittelyn tiedot. Näiden hakemistojen pohjalta tuotettiin eduskuntakäsittelyt kokoava FLEK-tietokanta (Lakien eduskuntakäsittelyn vaiheiden viitetietokanta).

FLEK sisälsi viitetiedot hallituksen esityksiin, jotka olivat Suomen asetuskokoelmassa ja säädöskokoelmassa vuosina 1920–1988 julkaistujen lakien pohjana. VEPS- ja FLEK-tietokantojen avulla oli mahdollista hakea aivan uudella tavalla esimerkiksi jonkin lain käsittelyprosessia asiakirjoineen tai käsittelytietoja ja -aineistoja jonkin lain viimeisimmästä muutoksesta.

Oikeusministeriön oikeudellisen aineiston tietopankki Finlex otettiin käyttöön vuonna 1980. Myöhemmin tietopankkiin sisällytettiin myös VEPS-järjestelmästä kopioitu FVPA-tietokanta (Valtiopäiväasiat, valtiopäivillä käsiteltyjen asioiden viitetietokanta vuoden 1989 valtiopäivistä alkaen) sekä FLEK-tietokanta.

Eduskunnan kirjasto vastasi myös vuosina 1994–1995 toteutetusta hankkeesta, jossa rakennettiin valtiopäiväasioita koskevien tietojen ensimmäinen kaikille avoin internet-palvelu. Valtiopäiväasiakirjat avattiin julkiseen verkkokäyttöön joulukuussa 1995. Merkittävää edistysaskelta voi verrata vuoden 1908 päätökseen jakaa valtiopäiväasiakirjoja kirjastoissa luettavaksi – nyt kansalaiset saivat mahdollisuuden seurata eduskunnan toimintaa omilta kotimikroiltaan. Palvelussa oli saatavilla valtiopäiväasioiden käsittelyvaihetietoja vuoden 1991 valtiopäiviltä alkaen.

Eduskunnan verkkosivustoa ja valtiopäiväasiakirjojen hakupalvelua uudistetaan säännöllisin väliajoin. Viimeisin kokonaisuudistus on vuodelta 2015, ja seuraava verkkosivuudistus uusine hakupalveluineen on jo suunnitteilla.

Mikä ero on valtiopäiväasialla ja valtiopäiväasiakirjalla?

Erityisesti verkkohaussa keskeinen seikka valtiopäiväaineistoja etsittäessä on valtiopäiväasian ja valtiopäiväasiakirjan eron ymmärtäminen ja hahmottaminen. Valtiopäiväasialla tarkoitetaan yhtä valtiopäivillä käsiteltävänä olevaa asiakokonaisuutta, sen elinkaarta. Täysistunnossa käsiteltäviä valtiopäiväasioita ovat esimerkiksi hallituksen esitykset, kansanedustajien aloitteet, suulliset kysymykset ja välikysymykset.

Valtiopäiväasiakirja puolestaan on yksittäinen asiakirja, jolla valtiopäiväasia tulee vireille eduskunnassa tai joka koskee tuon asian käsittelyä tai käsittelyn tulosta. Valtiopäiväasiakirjoina julkaistaan muun muassa hallituksen esitykset, kansanedustajien aloitteet, valtioneuvoston kirjelmät, tiedonannot ja selonteot, valiokuntien mietinnöt ja lausunnot, eduskunnan vastaukset ja kirjelmät, välikysymykset, kirjalliset kysymykset vastauksineen sekä eduskunnan täysistuntojen pöytäkirjat ja niiden ruotsinkieliset lyhennelmät.

Eduskunnan verkkosivuston hakupalvelussa asioiden käsittelytietosivuilla kerätään kyseessä olevan asian, esimerkiksi hallituksen esityksen, käsittelyn elinkaari ja kuvaus, viitetiedot kyseessä olevaan asiaan liittyvistä valtiopäiväasiakirjoista sekä linkit viimeksi mainittujen kokoteksteihin. Valtiopäiväasiakirjoista on verkkosivuilla aspx- ja/tai pdf-muodot.

Skannausta, digitointia ja avointa dataa

Kun valtiopäiväasiakirjojen sähköisiä versioita alkoi ensimmäisten järjestelmien myötä vuodesta 1991 lähtien karttua, mitään takautuvaa asiakirjojen digitaaliseen muotoon saattamista ei tehty. 2000-luvun taitteessa eduskunnan tietotekniikkalinjauksessa oli jo mukana myös tekstiaineiston digitoinnin kehittäminen.

Eduskunnan kirjastossa aloitettiin 2000-luvulla asiakkaiden pyyntöihin perustuva yksittäisten valtiopäiväasiakirjojen skannauspalvelu. Skannattujen valtiopäiväasiakirjojen määrän lisääntyessä monelle asiakkaalle voitiin välittää sähköisesti jo aiemmin skannattu asiakirja.

Ensimmäinen valtiopäiväasiakirjojen digitointiprojekti toteutettiin vuosina 2012–2013. Digitointi tehtiin mikrofilmiaineistosta, jonka laatu todettiin kuitenkin niin vaihtelevaksi, ettei lopputulos ollut julkaisukelpoinen. Valtiopäiväasiakirjojen digitointi yksikamarisen eduskunnan painettujen valtiopäiväasiakirjojen osalta toteutui vasta vuosina 2015–2017. Digitoitujen aineistojen jakelupalvelu [Digitoidut valtiopäiväasiakirjat 1907–2000](#) avattiin syksyllä 2018.

Painetun valtiopäiväasiakirjasarjan digitoinnin seurauksena tarve kirjaston tekemiin yksittäisiin valtiopäiväasiakirjojen skannauksiin päättyi. Muuta ei-painettua valtiopäiväaineistoa kuten vuotta 2003 vanhempia valiokunnissa kuultujen asiantuntijoiden lausuntoja sekä säätyvaltiopäivien asiakirjoja skannataan kuitenkin edelleen niiden kysynnän mukaan. Säätyvaltiopäivien painettujen asiakirjojen digitointihanke on käynnissä.

Valtiopäiväasiakirjat vuodesta 2015 lähtien ovat saatavilla myös [Eduskunnan avoin data](#)-verkkopalvelussa. Avoimella datalla tarkoitetaan julkishallinnolle, organisaatioille, yrityksille tai yksityishenkilöille kertynyttä tietoa, joka on avattu organisaation ulkopuolisillekin vapaasti ja maksutta omissa sovelluksissa hyödynnettäväksi. Avoin data on koneluettavassa muodossa olevaa dataa. Eduskunnan avoimen datan palvelussa ovat tarjolla muun muassa hallituksen esitykset, valiokuntien mietinnöt ja asiantuntijalausekunnat. Avoimen datan saatavuutta on tarkoitettu lisätä takautuvasti.

Valtiopäiväasiakirjojen internet-käyttöä seurasi uusi askel, kun langattomat puhelimet kehittyivät pienikokoisiksi tietokoneiksi. Mobiililaitteilla valtiopäiväasiakirjoja voi käyttää nykyisin aivan samoin kuin vaikkapa kannettavilla tietokoneilla. Uusimmat mobiililaitteita koskevat muutokset liittyvät responsiivisuuteen, joka tarkoittaa verkkosivustojen mukautumista kaikille tietokoneille ja älypuhelimille sopivaksi.

Täysistuntojen puheenvuorot kirjataan nykyisin äänitteiden perusteella, pikakirjoittajien aikakausi on historiaa. Täysistunnon pöytäkirjaa laaditaan istunnon aikana ja julkaistaan eduskunnan verkkopalvelussa sitä mukaa, kun sitä valmistuu. Pöytäkirjan ensimmäinen kokoversio valmistuu parin tunnin kuluttua istunnon päättymisestä. Myöhemmin se vielä viimeistellään ja julkaistaan uudestaan verkossa sekä painettuna. Täysistunnoista tehdään lisäksi verkkotallenteet. Täysistuntojen verkkolähetykset ovat katsottavissa suorina lähetysinä, ja verkkolähetysten tallenteet syksystä 2008 lähtien ovat katsottavissa eduskunnan verkkosivuilla ([Verkkolähetykset](#)).

Valtiopäiväasiakirjojen käyttäjäryhmät ja käyttö

Käyttäjät

Valtiopäiväaineistot ovat luonnollisesti paljon eduskunnan sisäisessä käytössä. Aineistoja tarvitsevat niin kansanedustajat, eduskuntaryhmät ja avustajat kuin eduskunnan virkamiehetkin. Virkamiehet ministeriöissä ja muualla julkishallinnossa käyttävät valtiopäiväasiakirjoja uutta lainsäädäntöä valmistellessaan. Median edustajat taustoittavat usein juttujaan eduskuntatiedolla. Kirjastot, tietopalvelut ja yritykset etsivät aineistoja omille asiantuntijoilleen ja asiakkailleen.

Merkittävä käyttäjäryhmä ovat eri alojen opiskelijat ja tutkijat, jotka tarvitsevat valtiopäiväaineistoja välillä hyvinkin vanhoista aiheista. Tällöin tukeudutaan usein myös valtiopäiväasiakirjasarjassa julkaisemattomiin arkiston alkuperäisaineistoihin. Eduskunnan säätämien lakien valmisteluaineistot ovat kaiken kaikkiaan hyvin kysyttyä aineistoa. Uusimpana käyttäjäryhmänä mukaan ovat tulleet eduskunnan avoimen datan hyödyntäjät, jotka rakentavat valtiopäiväaineistojen pohjalta uusia sovelluksia.

Myös monet kansalaiset lähestyvät Eduskunnan kirjaston tietopalvelua valtiopäiväasiakirjoja koskevilla tietopyynnöillään. Lakien perusteluja ja taustatietoja tarvitaan esimerkiksi hoidettaessa viranomaisasioita tai selvitetessä omia oikeuksia ja velvollisuuksia.

Mitä valtiopäiväasiakirjoista etsitään?

Valtiopäiväasiakirjojen käytetyintä sisältöä ovat hallituksen esitykset sekä valiokuntien mietinnöt ja lausunnot. Keskeinen kiinnostuksen kohde ovat täysistuntokeskustelut sekä niiden äänestystiedot. Valtiopäiväasiakirjojen käyttäjät etsivät tausta-aineistoja jonkin lain eduskuntakäsittelystä tai haluavat tietää, millaisia perusteluja hallituksen esityksessä on yleisesti tai pykäläkohtaisesti ollut, mitä valiokunta on kantanaan ilmaissut tai mitä lausumia eduskunnan täysistunnossa on hyväksytty. Kansanedustajien äänestyskäyttäytyminen kiistanalaisissa ja keskustelua herättäneissä lainsäädäntöprosesseissa kiinnostaa. Nykyhetki on luonut tiedontarpeen vanhempaan asiaan esimerkiksi kysymyksessä turpeen määrittelystä uusiutuvaksi energiaksi. Asiasta äänestettiin eduskunnan suuressa valiokunnassa joulukuussa 2000.

Valtiopäiväasiakirjoista etsitään myös kansanedustajien täysistuntopuheita, aloitteita ja kysymyksiä. Ajankohtaisista lakihankkeista kysytään esimerkiksi, missä vaiheessa käsittely on, onko mietintö jo valmistunut ja ovatko asiantuntijalausunnot saatavilla. Kyselyt perustuslakivaliokunnan lausunnoista ovat kestoaihe, ja luontevaa on myös etsiä valtiopäiväaineistoa jostakin tietystä aiheesta. Myös määriin liittyviä kysymyksiä esitetään: montako lakia on annettu tiettyä aikana, kuka kansanedustaja on tehnyt eniten kirjallisia kysymyksiä tai puhunut eniten kuluneella vaalikaudella.

Saatetaan myös kysyä, montako vähintään sadan kansanedustajan allekirjoittamaa aloitetta on tehty tietyllä vaalikaudella. Kaikkein yleisintä lienee kuitenkin jonkin yksilöidyn valtiopäiväasiakirjan etsiminen sen asiakirjatunnuksella, esimerkiksi hallituksen esityksen tai valiokunnan mietinnön haku.

Valtiopäiväaineistojen käytön ja haun koulutus

Eduskunnan kirjasto järjestää valtiopäiväasioiden ja -asiakirjojen hakukoulutusta kaikille kiinnostuneille. Kirjasto on mukana myös eduskunnan sisäisten koulutusten toteutuksessa. Viime vuosina mukaan ovat tulleet verkossa toteutettavat koulutustilaisuudet, jotka myös tallennetaan ja tekstitetään. Nämä tallenteet tarjotaan asiakkaiden käyttöön kirjaston YouTube-kanavalla. Eduskunta tarjoaa myös räätälöityjä koulutuksia, joita voidaan pitää osana muiden toimijoiden koulutussisältöjä tai yksittäisinä tilaisuuksina. Valtiopäiväasiakirjojen etsintää on opastettu niin ministeriöiden kuin tuomioistuintenkin virkakunnille, monesti myös muille kirjastoille.

Eduskunnan kirjasto tarjoaa henkilökohtaista tiedonhaun opastusta muun muassa opiskelijoille ja tutkijoille. Valtiopäiväasiakirjojen tarvitsijoille laaditaan myös käyttöoppaita ja koulutusaineistoja.

Eduskunnan kirjasto on myös pitkään tarjonnut koulutuksia lainsäädäntöprosessista ja siihen liittyvistä asiakirjoista ja tiedonlähteistä. Valtiopäiväasioiden käsittelyn ja valtiopäiväasiakirjatyyppien avaaminen auttaa tiedonetsijöitä hahmottamaan lainsäädännön prosessia.

Valtiopäiväaineistojen käyttökoulutus on tarpeellista, koska monimuotoisen aineiston käyttö ei ole koskaan ollut aivan helppoa. Hyvistä hakemistoista huolimatta haussa törmää seikkoihin, joita voi olla vaikea hahmottaa tai joiden vuoksi aineiston sijainti ei heti aukea. Verkkojärjestelmät ja hakupalvelut eivät ole ratkaisseet ongelmia – ne ovat välillä jopa luoneet niitä lisää. Haun haasteisiin vaikuttavat myös valtiopäiväaineiston määrällinen runsaus sekä historialliset kerrostumat tietojärjestelmissä. Eduskunnan kirjaston asiantuntijoiden apua, opastusta ja koulutuksia on siis aina tarvittu ja tarvitaan jatkossakin.

Yhteenveto

Valtiopäiväasiakirjojen käyttö on muuttunut merkittävästi sekä saavutettavuuden että tekniikan kannalta. Valtiopäiväasiakirjoja ei tänä päivänä tarvitse lähteä etsimään kotitietokonettaan tai puhelintaan kauempaa, minkä lisäksi aineistot ovat joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta avoimesti kaikkien saatavilla.

Painettu valtiopäiväasiakirjasarja on kehittynyt vuosien varrella, ja siihen on tehty rakenteellisiakin muutoksia aina silloin, kun sille on ollut tarvetta. Säätymävaltiopäivien alusta lähtien on kaukokatseisesti ymmärretty laatia valtiopäiväasiakirja-aineistolle toimivat hakemistot yksittäisten asiakirjojen etsimistä helpottamaan. Sittemmin Eduskunnan kirjastolla on ollut merkittävä rooli, kun valtiopäiväaineistoa on siirretty tietoverkkoihin sekä julkisesti saataville internetiin.

Valtiopäiväasiakirjoissa on dokumentoituna edustuksellisen demokratian historiaa: jokaisen eduskunnassa käsitellyn lakiehdotuksen elinkaari on tallella. Vaikka aineistojen käyttö nykyisellään painottuu tietoverkkoihin, valtiopäiväasiakirjat ovat edelleen käytössä ja ennen kaikkea tallessa myös muina tallennemuotoina. Eduskunnan kirjaston ja arkiston tehtävänä on valtiopäivillä syntyneen aineiston säilyttäminen ja sen välittäminen kaikkien tarvitsijoiden käyttöön.

Valtiopäiväasiakirjoilla on vankka käyttäjäkuntansa, ja tiedontarpeet pysyvät varsin samanlaisina vuosikymmenestä toiseen. Eduskunnan kirjastoa ja arkistoa tarvitaan jatkossakin opastamaan, kouluttamaan ja avustamaan valtiopäiväaineistojen käytössä. Kun tietojärjestelmät edelleen kehittyvät, uuden opetteluun tarve on jatkuva.

Lähteitä

Eduskunnan kirjasto 1999: Verkkotiedon läpimurto. Eduskunnan kirjaston vuosikertomus. Eduskunnan kirjasto, Helsinki 2000.

Koskinen Heli ja Virta Päivi: Oikeudellisen tiedon lähteitä: käytännön käsikirja. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1996.

Nieminen Inkeri: Valtiopäiväasioita koskevien tietojen julkinen käyttö: projektin loppuraportti 17.11.1995. Eduskunnan kirjasto, Helsinki 1995.

Puttonen Kaarina: Suomen valtiopäiväasiakirjat.

Eripainos julkaisusta Handbok i Nordiskt parlamentstryck. Stockholm 1984, 36-54.

SGML-seminaari: Eduskunnan kirjaston seminaari 12.12.1994 ja 14.12.1994.

Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä; 2. Eduskunnan kirjasto, Helsinki 1995.

Sihvonen Riitta: Säätyvaltiopäivien arkistohoito. Julkaisussa Muutoksen 13 vuotta: Eeva-Maija Tammekann Eduskunnan kirjaston ylikirjastonhoitajana 1980-1993. Eduskunnan kirjasto, Helsinki 1993, 35-43.

[*Suomen valtiopäiväasiakirjat - käytön opas*](#). 2. uudistettu painos.

Helsinki: Eduskunnan kirjasto, 2012 (Luettu 27.2.2022).

Verkkosivustot

[*Digitoidut valtiopäiväasiakirjat 1907-2000*](#)

(Luettu 27.2.2022).

[*Eduskunnan avoin data*](#)

(Luettu 27.2.2022).

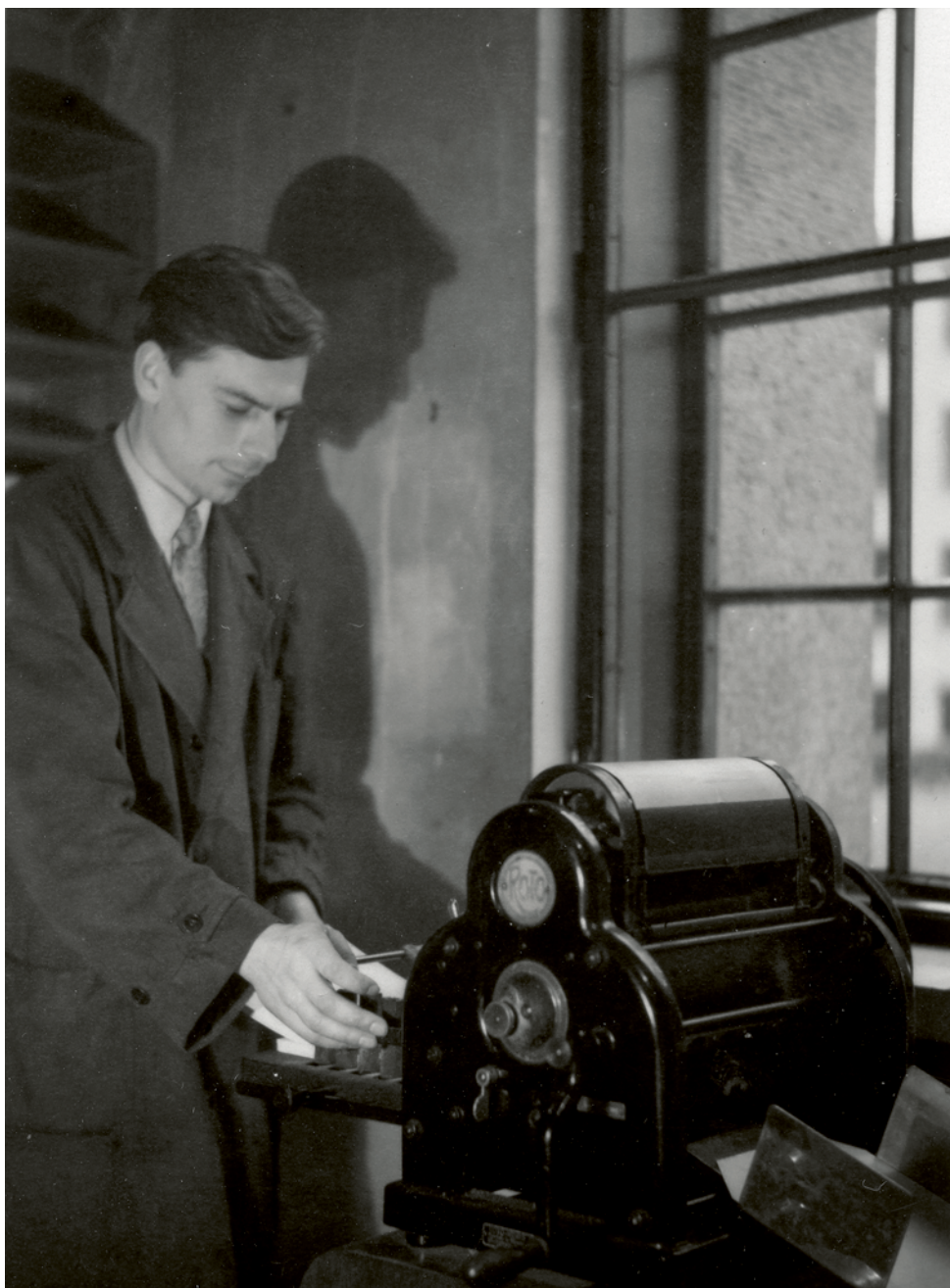
[*Eduskunnan kirjaston verkkosivut*](#)

(Luettu 27.2.2022).

[*Eduskunnan täysistuntojen verkkolähteykset*](#)

(Luettu 27.2.2022).

[*Vuosina 1983-2020 vireille tulleet asiat valtiopäivittäin*](#)

**Kirjaston vahtimestari Pentti Rajakiili kopiomassa
Eduskuntatalossa Roto-monistuskoneella, 1950-luku.**

Kuva: Pentti Rajakiili / Eduskunta

Luettelointiin, kirjansidontaan ja konekirjoitustyöhön tarkoitettu työhuone Eduskuntatalossa 1970-luvun alussa. Vasemmalta Maija-Leena Rönkkö, Aune Hakala, Riitta Kaijanen ja Anneli Vaaja (Åhlberg).

Kuva: Olavi Laine / Eduskunta

**Kirjaston lainaustoimisto vuonna 1972
Eduskuntatalossa. Vasemmalta Marjo
Tolvanen, Marita Turpeinen, taaempänä
Leena Saarinen sekä tiskillä Pentti
Pärssinen ja selin Hilikka Salasmaa.**

Kuva: Olavi Laine / Eduskunta

**Kirjaston henkilökunnan
taukotilat Eduskuntatalossa 1972.
Vasemmalta Inkeri Nieminen,
Attila Tarjanne, Riitta Kaijanen,
Hilkka Salasmaa, Kirsti Tainio ja
Leena Saarinen.**

Kuva: Olavi Laine / Eduskunta

Mikrofilmien lukulaitetta käytettiin esimerkiksi valiokuntien pöytäkirjojen ja vanhojen sanomalehtien lukemiseen. Tutkimassa kirjaston asiakas Jaakko W. Keto.
Kuva: Olavi Laine / Eduskunta

**Tasavallan presidentti
Urho Kekkonen saapumassa
Eduskunnan kirjaston sata-
vuotisvastaanotolle 4.10.1972.
Ylikirjastonhoitaja Henrik
Schauman kättelee.**

Kuva: Olavi Laine / Eduskunta

**Perussuomalaisten eduskuntaryhmä
kokoontui Eduskuntatalon peruskor-
jauksen aikana kirjaston Aurora-salissa.
Kirjastossa tapahtui poliittista historiaa
13.6.2017, kun noin puolet ryhmän
jäsenistä ilmoitti erostaan. Mediahuo-
mion keskipisteessä työministeri Jari
Lindström ja kansanedustaja Simon Elo.**

Kuva: Tarja Venesvirta / Eduskunta

Eduskunnan kirjaston oikeudelliset kokoelmat ja kokoelmiin liittyvät palvelut

Erika Bergström

Tässä artikkelissa esittelen Eduskunnan kirjaston oikeudellisia kokoelmia, kokoelmien aineistovalinnan periaatteita, kokoelmiin liittyvää asiasanoitustyötä ja Eduskunnan kirjaston roolia oikeudellisessa bibliografiatyössä. Kerron myös oikeudelliseen tietoon ja kokoelmiin liittyvistä palveluista. Artikkelin lopussa esitän huomioitani digitalisaation vaikutuksista kirjaston aineistokokoelmiin.¹

Eduskunnan kirjaston synty ja nykyasema

Eduskunnan kirjaston perustaminen ajoittuu vuoteen 1872. Säädyillä oli jo Ruotsin vallan aikana ollut hallussaan laki- ja asetuskokoelmia, pöytäkirjoja ja valtiopäivillä syntyneitä asiakirjoja. Vuoden 1872 valtiopäivillä tehtiin päätös yhdistää nämä kokoelmat säätyjen yhteiseksi valtiopäiväkirjastoksi ja -arkistoksi.

Säätyjen kirjasto muuttui Eduskunnan kirjastoksi vuonna 1907, kun Suomessa siirryttiin yksikamariseen eduskuntaan. Säätyjen kirjasto oli ollut ainoastaan säätyjen käytössä, mutta vuonna 1908 kansanedustaja Matti Helenius-Seppälä esitti eduskunnalle anomusehdotuksen², jonka mukaan kirjasto pitäisi avata ulkopuolisille asiakkaille. Avoin parlamenttikirjasto toteutui vuonna 1913. Silloin eduskunnan kansliatoimikunta päätti, että Eduskunnan kirjasto avataan myös muiden kuin eduskunnan jäsenten käyttöön, jos siitä ei aiheudu haittaa eduskuntatyölle.³

Ensimmäisinä vuosikymmeninä kirjaston toiminta oli hyvin pienimuotoista. Kokoelmat käsittivät lähinnä virallisjulkaisuja, mutta kokoelmissa oli myös jonkin verran lahjoituksena saatuja oikeustieteellisiä julkaisuja. Vuosikymmenten aikana kokoelmat kasvoivat ja Eduskunnan kirjasto saavutti aseman omien aihealueittensa keskuskirjastona. Oikeudellisten kokoelmien kokonaisuuteen sisältyy tänä päivänä erilaisten virallisjulkaisujen lisäksi lakikirjoja, koti- ja ulkomaista oikeuskirjallisuutta, oikeudellisia kausijulkaisuja ja juridisia tietokantoja. Kirjaston kokoelma on ainutlaatuinen, sillä siihen sisältyy aineistoa, jota ei ole saatavilla mistään muusta kirjastosta Suomessa.

Eduskunnan kirjaston organisatorinen asema on 150 vuoden aikana vaihdellut. Ajoittain kirjasto ollut säätyjen ja eduskunnan, ajoittain valtioneuvoston ohjauksessa.⁴ Vuoden 2022 alusta lähtien Eduskunnan kirjasto ei ole enää eduskunnan kansliassa itsenäisen yksikkö, vaan kirjasto kuuluu kanslian tieto- ja viestintäosaston tietotukiyksikköön. Ulkopuolisia asiakkaita palvellaan edelleen Eduskunnan kirjaston nimellä.⁵

Eduskunnan kirjasto tärkeänä tehtävänä on toimia julkisena oikeudellista, yhteiskunnallista ja eduskuntatietoa jakavana kirjastona. Yli sadan vuoden ajan kirjasto on palvellut eduskunnan lisäksi muita oikeudellisen tiedon tarvitsijoita, kuten lainvalmistelijoita, tuomareita, tutkijoita ja opiskelijoita. Kirjaston laajasta oikeudellisesta kokoelmasta suuri osa on kotiin lainattavaa aineistoa, ja sitä voi myös tilata kaukolainaksi. Lisäksi kokoelmiin kuuluu aineistoja, joita ei voi lainata. Niihin voi kuitenkin tutustua paikan päällä kirjastossa. Tällaisia aineistoja ovat esimerkiksi arkistoaineistot, kausijulkaisut ja käsikirjaston aineistot. Asiakkaat voivat myös käyttää kirjaston tiloja opiskeluun ja työskentelyyn.

Kirjaston kokoelmat ja niihin liittyvät palvelut ovat kehittyneet voimakkaasti vuosikymmenten varrella. Digitaalisten aineistojen rooli on kasvanut, ja oikeudellisen tiedon käytettävyyteen tähtäävät palvelut ovat yhä tärkeämpiä kirjaston toiminnassa. Tiedon saatavuutta ja käytettävyyttä on parannettu tarjoamalla asiakkaille neuvonta- ja tietopalvelua, tiedonlähdekoulutusta sekä verkossa julkaistavia oppaita ja tietopaketteja. Lisäksi kirjaston henkilökunta osallistuu nykyään myös esimerkiksi eduskunnan verkkopalvelujen ja kansalaispalvelujen kehittämiseen.

Vaikka kirjaston tehtävät ovat monipuolistuneet, olen sitä mieltä, että Eduskunnan kirjaston laajat kokoelmat muodostavat edelleen kirjastotoiminnan kivijalan. Oikeudellisen tiedon laadukkaat ja kattavat kokoelmat ovat perusta, jonka päälle voimme rakentaa erilaisia palveluja parantamaan tiedon saatavuutta.

Kirjaston kokoelmista yleisesti

Kun Eduskunnan kirjasto perustettiin, kokoelmat koostuivat lähinnä erilaisista virallisaineistoista, kuten laki- ja asetuskokoelmista ja valtiopäivätoiminnan yhteydessä syntyneistä asiakirjoista. Säätyvaltiopäivien aikana kokoelmat karttuivat hyvin hitaasti. Voidaankin luonnehtia, että tuona aikana kirjasto oli enemmänkin säilytyspaikka arkistoaineistolle ja niille kirjoille, joita oli hankittu valtiopäivätoiminnan tarpeita varten tai saatu lahjoituksena.⁶

Kirjaston kokoelmat ovat alkuaikojen jälkeen kasvaneet voimakkaasti. Vuonna 1913 kirjaston kokoelmissa oli noin 21 000 nidettä, vuonna 1922 noin 40 000 nidettä, vuonna 1948 noin 150 000 nidettä ja vuonna 1979 noin 420 000 nidettä. Vuonna 1998 kokoelmien määrä oli noussut jo 613 600 niteeseen.⁷ Tämän jälkeen painetun kirjallisuuden ja aikakauslehtien hankinta on vähentynyt. Digitalisaation myötä virallisjulkaisuja on julkaistu painettuna huomattavasti aiempaa vähemmän. Samoin on käynyt myös kansainvälisten organisaatioiden painetuille julkaisuille. Vuoden 2020 lopussa kokoelmien nidemäärä oli noin 535 000.⁸ Painettujen kokoelmien määrä pienenee tulevaisuudessa edelleen. Tämä johtuu siitä, että aineistoja julkaistaan yhä useammin vain elektronisessa muodossa.

Kirjaston kokoelmaan on hankittu aineistoa sen mukaan, kuinka paljon kirjasto on kunakin vuonna saanut määrärahaa.⁹ Varsinaisten aineistohankintojen lisäksi kokoelmaa ovat kartuttaneet merkittävästi aineistojen vaihtojärjestelyt toisten kirjastojen kanssa, kirjalahjoitukset sekä kirjaston tehtävä vapaakappalekirjastona.

Kirjaston alkuvuosina Ruotsin parlamentilta saaduilla lahjoituksilla oli merkittävä rooli kokoelmien muodostumisessa. Ruotsin parlamenttikirjaston johtajan aloitteesta Suomeen lähetettiin jo 1870-luvulla mittava kokoelma Ruotsin valtiopäiväjulkaisuja. Lahjoituspakettiin sisältyi myös jonkin verran komiteanmietintöjä, tilastoja ja oikeustieteellisiä teoksia. Vuonna 1880 Eduskunnan kirjasto sai toisen merkittävän kirjalahjoituksen Ruotsista, kun holhoojakamarin revisori lähetti kirjastolle suuren kokoelman säädöksiä, *Kongl. placater, resolutioner, förordningar och påbud samt allmänne handlingar*.¹⁰

Yksisuuntaisten lahjoitusten lisäksi kirjastolla oli pitkään aktiiviset valtiopäiväasiakirjojen vaihtosuhteet monen muun valtion parlamentin kanssa. Vaihtosopimusten perusteella kirjasto sai kokoelmiinsa myös muuta virallisaineistoa, kuten lainvalmisteluaineistoa ja viranomaisjulkaisuja. Internetiä edeltävänä aikana kirjasto pystyi vaihtosuhteiden ansiosta tarjoamaan asiakkaille mahdollisuuden perehtyä muiden maiden lainsäädäntöön ja valmisteluaineistoihin. Suurin osa vaihtosuhteista on lopetettu, koska valtiopäiväasiakirjat ja virallisaineistot julkaistaan nykyään usein elektronisessa muodossa.

Kirjalahjoituksia on vuosikymmenten varrella saatu muiden valtioiden lisäksi laitoksilta, yrityksiltä ja yksityishenkilöiltä.¹¹ Esimerkkinä voidaan mainita Risto Rytin Suomen Pankin aikainen käsikirjasto, jota säilytetään Eduskunnan kirjastossa omana kokonaisuutenaan. Nykyään lahjoitettua aineistoa liitetään kokoelmaan vain poikkeustapauksissa.

Eduskunnan kirjasto sai vapaakappalelain¹² ja ennen sitä jo vuonna 1919 annetun valtioneuvoston päätöksen perusteella¹³ kappaleen kaikista Suomessa ilmestyneistä julkaisuista. Kokoelmiinsa kirjasto otti vain oman aihealueensa julkaisut. Vuonna 2007 vapaakappalelaki korvattiin lailla kulttuuriaineistojen tallettamisesta ja säilyttämisestä (1433/2007), minkä jälkeen Eduskunnan kirjastolle ei ole enää jaettu vapaakappaleita painetusta aineistosta. Saman aikaan perustettiin Kansallinen audiovisuaalinen arkisto,¹⁴ jonka tehtävänä on muun muassa säilyttää kotimaiset radio- ja televisio-ohjelmat, verkkosivustot ja digitoidut sanoma- ja aikakausjulkaisut.¹⁵ Eduskunnan kirjasto sai oikeuden tarjota asiakkailleen pääsyn näihin kansallisiin digitaalisiin aineistoihin,¹⁶ joihin sisältyy myös juridisia aikakausjulkaisuja.

Varhaisimmat oikeudelliset kokoelmat ja kokoelmien kehitys 1900-luvulla

Eduskunnan kirjaston ensimmäisen kirjastoluettelon kokosi vuonna 1888 valtiosäätyjen talouden- ja kirjastonhoitaja Nils Bernt Grotenfelt. Luettelosta julkaistiin Grotenfeltin kokoama uusi painos jo vuonna 1891.¹⁷ Grotenfelt kokosi luettelot aihealueittain, Ruotsin parlamenttikirjaston mallin mukaisesti. Vuoden 1888 luettelon mukaan kirjaston kokoelmat sisälsivät lähinnä valtiopäiväasiakirjoja, komiteanmietintöjä ja muita virallisjulkaisuja sekä lakikirjoja. Oikeustieteellisiä tutkimuksia tai kommentaariteoksia luettelossa oli hyvin vähän. Vuoden 1891 luetteloa selailemalla voi huomata, että kokoelmiin oli kertynyt myös koti- ja ulkomaisia väitöskirjoja ja kommentaariteoksia.

Seuraava kirjastoluettelo ilmestyi 20 vuotta myöhemmin, vuonna 1911. Luettelon kokosi silloinen ylikirjastonhoitaja A. H. Bergholm. Kokoelmat olivat merkittävästi laajentuneet, ja niihin sisältyi jo runsaasti sekä koti- että ulkomaista oikeuskirjallisuutta eri oikeudenaloilta. Poimintana kokoelmasta voidaan mainita esimerkiksi R. F. Hermansonin valtiosääntöoikeudellisten luentojen julkaistut muistiinpanot ja Onni Talaksen väitöskirja *Kotipaikka-oikeus Suomen lain mukaan*. Otsikon Rikosoikeus alla on listattu esimerkiksi J. Forsmanin rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevien luentojen julkaistut muistiinpanot, J. Grotenfeltin *Kommentar till strafflagen* sekä Allan Serlachiuksen *Suomen rikosoikeuden oppikirja. I. Yleiset opit*.¹⁸

Vuoden 1911 kirjastoluettelossa mainittiin vielä kaikki kokoelmassa olevat kirjat. Tämän jälkeen julkaistuissa luetteloissa listattiin vuoteen 1937 saakka vain aikaisempien luetteloiden jälkeen ilmestynyttä kirjallisuutta. Vuosina 1941–1992 Eduskunnan kirjastossa laadittiin luetteloita kirjastoon hankitusta uudesta aineistosta.¹⁹ Uutuusluetteloa jaettiin kansanedustajien lisäksi myös kirjastoille, virastoille ja tutkijoille. Luettelon rakenne, toteuttamistapa ja sen jakelu vaihtelivat eri vuosina.²⁰

Kotimaisen oikeuskirjallisuuden lisäksi kokoelmiin hankittiin myös paljon ulkomaista oikeuskirjallisuutta, erityisesti Pohjoismaista ja Saksasta. Oikeudellisten kokoelmien painopisteet, maantieteellinen kattavuus ja hankitun aineiston kielivalikoima ovat vaihdelleet vuosikymmenten aikana.

Kotimaista oikeuskirjallisuutta on pidetty Eduskunnan kirjastossa kautta vuosikymmenten erityisen tärkeänä aineistona. Sen vuoksi kotimaisesta oikeuskirjallisuudesta ei ole tehty kokoelmapoistoja²¹, toisin kuin esimerkiksi ulkomaista juridiikkaa koskevasta aineistosta ja yhteiskuntatieteellisestä aineistosta. Tämän vuoksi asiakas voi tänäkin päivänä perehtyä Eduskunnan kirjastossa esimerkiksi Brynolf Honkasalon rikosoikeudelliseen tuotantoon, Rafael Erichin valtio-opin teoksiin tai vaikkapa Toivo Mikael Kivimäen ja Matti Ylöstalons klassikon *Suomen siviilioikeuden oppikirja* eri painoksiin.

Oikeudellisten kokoelmien painopisteet ja kartuttaminen

Eduskunnan kanslian ohjesäännön mukaan Eduskunnan kirjasto toimii oikeudellista, yhteiskunnallista ja eduskuntatietoa jakavana julkisena kirjastona.²² Ohjesääntö määrittelee kirjaston aihealueet, mutta tarkempaa sääntelyä aineistohankinnan periaatteista siitä ei löydy. Myöskään alkuvuodesta 2022 kumottu laki Eduskunnan kirjastosta tai tämän lain edeltäjät²³ eivät antaneet tarkkaa ohjeistusta siitä, mitä kirjaston oikeudellisiin kokoelmiin pitäisi sisältyä.

Hankintaperiaatteet ovat pitkälti muotoutuneet käytännön kirjastotyössä. Hankintaa ovat ohjanneet eduskuntatyön tarpeet ja yleisemmin lainsäädännön, poliittisen toiminnan ja yhteiskunnan kehitys. Hankinnan linjauksiin on haettu tukea myös Eduskunnan kirjaston hallitukselta.

Kirjaston hankintaa linjattiin 1980- ja 1990-luvuilla sisäisissä valintakokouksissa, joissa olivat läsnä kirjastonjohtajan lisäksi kokoelmapalvelupäällikkö ja kirjaston aihealueiden vastaavat. Nykyään vastaavia valintakokouksia ei enää säännöllisesti järjestetä. Aineistovalinnasta vastaavat kokoelmapäällikkö, johtavat tietoasiantuntijat ja tietoasiantuntijat keskinäisen työnjakonsa mukaisesti. Uusista aineistokokonaisuuksista tai laajemmista aineistopoistoista pidetään tarvittaessa kokouksia.

Eduskunnan kirjastossa on myös tehty joitakin aloitteita hankintaperiaatteiden kirjaamiseksi. Vuonna 1988 laadittiin Eduskunnan kirjaston hankintaohjelma osa I.²⁴ Kirjaston hallitus hyväksyi hankintaohjelman kokouksessaan 25.10.1988 ja päätti samalla, että kirjasto kutsuu suppean, epävirallisesti työskentelevän asiantuntijaryhmän tukemaan kirjaston kokoelmien, asiasanaston ja palvelumuotojen kehittämistä. Lyhytaikaiseksi jääneeseen asiantuntijaryhmään kutsuttiin kuusi jäsentä, joista kolme oli erikoistunut valtio-oppiin, kaksi oikeustieteeseen ja yksi poliittiseen historiaan.²⁵

Suunnitteilla oli alusta lähtien, että edellä mainittu hankintaohjelma olisi kaksiosainen. Toisen osan piti tarkentaa ja ajantasaistaa hankintaohjelman ensimmäistä osaa, mutta se ei selvitysteni mukaan koskaan valmistunut.²⁶ Hankintaohjelman perusteella on kuitenkin vuonna 2015 laadittu käytännön työn tueksi erillinen hankintaohje, joka tiivistää ja ajantasaistaa hankintaohjelman sisällön.

Nykyisin oikeuskirjallisuuden valinnan perustana käytetään hankintaohjetta ja käytännössä vakiintuneita hankintaperiaatteita. Lisäksi hankinnoista käydään säännöllisesti keskustelua oikeudellisen tiedon asiantuntijoiden vapaamuotoisissa hankintakokouksissa.

Kotimaista oikeuskirjallisuutta hankitaan kokoelmaan hyvin laajasti.²⁷ Keskeisimpiä kirjoja hankitaan kaksi kappaletta: yksi lukusaliin ja yksi lainakappaleeksi. Ulkomaisen juridisen kirjallisuuden hankinnassa painotetaan valtiosääntöoikeutta, EU-oikeutta, kansainvälistä oikeutta ja oikeusjärjestelmiä vertailevaa aineistoa. Kokoelmaan hankitaan myös jonkin verran ulkomaisia juridisia teoksia siviili-, rikos- ja prosessioikeuden aloilta. Meneillään olevat lainsäädäntöhankkeet, yhteiskunnallinen ja poliittinen keskustelu sekä eduskunnassa käsiteltävät kysymykset vaikuttavat myös hankittavan ulkomaisen juridisen kirjallisuuden valintaan.

Sähköisessä muodossa julkaistavien juridisten aineistojen (e-aineistojen) määrä kasvaa jatkuvasti. Eduskunta-asiakkaiden ja kirjaston paikallisasiakkaiden käyttöön on hankittu myös e-kirjoja ja sähköisiä kausijulkaisuja juridiikan alalta. Käytössä ovat esimerkiksi Alma Talent Pron Verkkokirjahylly ja Editan Edilex-palvelu. Juridisen e-aineiston saatavuutta seurataan aktiivisesti, ja samalla arvioidaan mahdollisuuksia ottaa uusia e-aineistopalveluita käyttöön Eduskunnan kirjastossa.

Kotimainen oikeuskirjallisuus on tänä päivänä Eduskunnan kirjaston lainatuinta aineistoa. Vuoden 2019 tilastoissa 50 lainatuimmasta kirjasta 42 ja 50 varatuimmasta kirjasta peräti 46 oli kotimaista oikeuskirjallisuutta. Juuri ilmestynyttä oikeuskirjallisuutta lainataan tyypillisesti eniten. Lainatuimmassa juridisessä aineistossa on usein mukana myös eri oikeudenalojen perusteoksia. Viime vuosien suosituimpien kirjojen joukkoon kuuluu esimerkiksi Jaakko Husan ja Antero Jyrängin *Valtiosääntöoikeus*, Olli Mäenpään *Hallintolaki ja hyvän hallinnon takeet* sekä Dan Fränden et al. *Keskeiset rikokset*.

Kirjastotietokanta ja juridinen asiasanoitus

Ennen kuin siirryttiin elektroniseen kirjastojärjestelmään, kirjojen ja muiden aineistojen tietoja hallittiin kortistojen ja hakemistojen avulla.

Vuonna 1992 Eduskunnan kirjastossa otettiin käyttöön elektroninen kirjastojärjestelmä ja kirjaston kokoelmatietokanta, joka nimettiin Selmaksiksi. Alkuvaiheessa järjestelmä oli käytössä ainoastaan Eduskunnan kirjaston tiloissa ja se sisälsi vain osan kirjaston aineistoista. Selma-kokoelmatietokannan käyttöönotto oli kuitenkin merkittävä virstanpylväs kirjaston toiminnassa.

Selma-kokoelmatietokantaan luetteloidaan nykyään kaikki kirjaston hankkima aineisto. Kotimaista oikeuskirjallisuutta käsittelevästä aineistosta järjestelmään luetteloidaan monografioiden ja kokoomateosten lisäksi suuri määrä kotimaisia juridisia artikkeleita. Kokoelmatietokannan hakukäyttöliittymäksi otettiin vuonna 2017 FINNA-hakupalvelu²⁸. Tällä uudistuksella kirjaston kokoelmat tulivat kansallisen hakupalvelun osaksi.

Eduskunnan kirjastolla on oma kontrolloitu EKS-asiasanasto, jota käytetään luetteloidun aineiston asiasanoituksessa. Kirjaston tietoasiantuntijat huolehtivat aineiston asiasanoituksesta eli indeksoinnista. Kirjaston oma henkilökunta myös ylläpitää ja kehittää asiasanastoa. Asiasanoitustyössä seurataan alan kehitystä ja osallistutaan yhteistyöhön erityisesti tieteellisten kirjastojen verkoston sisällä.

Asiasanoituksen tavoitteena on, että kirjaston asiakkaat löytäisivät helposti tarvitsemansa aineiston tietokannasta. Oma EKS-asiasanasto takaa sen, että asiasanat sopivat mahdollisimman hyvin juuri Eduskunnan kirjaston aineistojen kuvailuun. Juridisessa asiasanoituksessa käytetään ulkomaisen aineiston kuvailuun maaketjuja, joissa asiasana yhdistetään tietyn maan nimeen. Näin tietokannasta on helppo löytää esimerkiksi ruotsalaista valtiosääntöoikeudellista kirjallisuutta tai tarkistaa, onko kirjaston kokoelmassa kirjallisuutta siitä, miten Saksan lainsäädännössä säädetään turvapaikkaoikeudesta.

Juridinen bibliografiatyö Eduskunnan kirjastossa

Suomalainen Lakimiesyhdistys teki vuonna 1938 päätöksen, että se alkaa julkaista suomalaista lainopillista kirjallisuusluetteloa. Sodan vuoksi bibliografiatyö keskeytyi ja ensimmäinen osa Suomen lainopillisen kirjallisuuden luettelosta julkaistiin vasta vuonna 1951. Bibliographia Iuridica Fennican ensimmäinen osa kattoi vuosina 1809–1948 julkaistun suomalaisen oikeuskirjallisuuden. Suomalainen Lakimiesyhdistys toimitti ja julkaisi yhteensä viisi bibliografian osaa. Viimeinen Lakimiesyhdistyksen julkaisema bibliografia ilmestyi vuonna 1985, ja se kattoi vuosina 1976–1981 julkaistun suomalaisen oikeuskirjallisuuden.²⁹

Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen piirissä todettiin 1980-luvun alussa, että bibliografian toimittaminen ja julkaiseminen olisi tarkoituksenmukaista siirtää jonkin tieteellisen kirjaston tehtäväksi. Yhdistys ehdotti, että Eduskunnan kirjasto ottaisi tämän tehtävän hoitaakseen.

Eduskunnan kirjaston hallitus edellytti, että bibliografiatyön toteuttamisesta ja siihen tarvittavista henkilö- ja muista resursseista tehdään selvitys, ennen kuin asiasta voitaisiin tehdä päätös. Tehdystä selvityksestä ilmeni, että suuri osa bibliografiaan sisältyvästä aineistosta käsiteltiin jo Eduskunnan kirjastossa, joten bibliografian siirtämistä Eduskunnan kirjastolle pidettiin luontevana vaihtoehtona. Lisäksi bibliografian aineistoista muodostettavaa atk-pohjaista tiedostoa voitaisiin hyödyntää Eduskunnan kirjaston luetteloinnin automatisoinnissa, joka myös oli suunnitteilla. Maaliskuussa 1982 Eduskunnan kirjaston hallitus päätti, että Bibliographia Iuridica Fennican toimittaminen ja julkaiseminen siirtyy Eduskunnan kirjaston tehtäväksi.³⁰

Eduskunnan kirjasto siirtyi julkaisemaan Bibliografia Iuridica Fennicaa vuosiluetteloina, joista ensimmäinen kattoi vuonna 1984 julkaistun juridisen kirjallisuuden. Vuosien 1982–1983 aineisto koottiin takautuvasti ja julkaistiin vuonna 1989. Vuonna 1993 Eduskunnan kirjasto luopui painetun bibliografian toimittamisesta ja julkaisemisesta. Bibliografiatyö siirtyi tässä vaiheessa Selma-kirjastotietokantaan.

Kun Eduskunnan kirjasto otti juridisen bibliografiatyön tehtäväkseen, tavoitteena oli alusta alkaen siirtää bibliografian tiedot sähköiseen muotoon. Bibliografiaa laadittiin yhteistyössä Tieteellisten kirjastojen atk-yksikön kanssa, ja bibliografiatietoja julkaistiin yksikön ylläpitämässä kotimaisten artikkeleiden ja erikoisbibliografioiden tietokannassa (KATI). Tämän lisäksi juridinen bibliografia oli vuodesta 1988 alkaen käytössä Finlexin FBIB-tietokannassa.³¹

Suomen lainopillisen bibliografian julkaiseminen jatkui Selma-tietokannassa *Kotimainen oikeudellinen aineisto* kokoelman muodossa, kun Eduskunnan kirjaston Selma-kirjastotietokanta otettiin käyttöön vuonna 1992. Kyseessä on virtuaalikokoelma, joka sisältää tietoja vuoden 1982 jälkeen ilmestyneestä suomalaisesta oikeuskirjallisuudesta. Bibliografiaa kartutetaan samalla, kun luetteloituun juridiseen aineistoon lisätään tietokannassa asiasanat. Jos kyseessä on Suomessa julkaistu, Suomea koskeva tai suomalaisten asiantuntijoiden kirjoittama oikeustieteellinen kirja tai artikkeli, tästä lisätään tieto aineiston tietueeseen. Valtaosa aineistosta on suomenkielistä, mutta joukossa on myös muun muassa ruotsin- ja englanninkielistä aineistoa. Tämä bibliografiatyö mahdollistaa sen, että haun voi Selma-tietokannassa kohdentaa nimenomaan kotimaiseen oikeudelliseen aineistoon.

Toimitettuun Bibliografia Iuridica Fennicaan pyrittiin etsimään tiedot kaikesta Suomessa ja muissa maissa ilmestyneestä kotimaisesta oikeuskirjallisuudesta. Kotimainen oikeudellinen aineisto virtuaalikokoelmaan puolestaan merkitään vain sellainen kotimainen oikeuskirjallisuus, joka kirjastoon muutenkin hankitaan kirjaston hankintaperiaatteiden mukaan. Tämän takia Kotimainen oikeudellinen aineisto virtuaalikokoelma ei ole yhtä kattava kuin aikoinaan toimitettu, painettu Bibliografia Iuridica Fennica.

Oikeudellisiin kokoelmiin liittyvät palvelut

Kirjaston oikeudelliset kokoelmat muodostavat laajan ja uniikin juridiikan tietovarannon Suomessa. Kirjaston oikeudellisten kokoelmien aineistot ovat suurimmaksi osaksi kotiin lainattavia. Oikeuskirjallisuuden ja virallisaineistojen lainaaminen onkin keskeisin tapa hyödyntää kirjaston oikeudellista kokoelmaa. Aineistot, joita ei voi lainata, ovat käytettävissä kirjaston tiloissa. Kirjaston koko aineisto on siis erittäin hyvin asiakkaiden saatavilla.

Kirjastossa on kehitetty palveluja, joilla parannetaan oikeudellisen tiedon ja aineistojen löytymistä. Näihin palveluihin lukeutuvat erityisesti kirjaston tietopalvelu, avoimet tiedonlähdekoulutukset ja verkossa julkaistavat tietopaketit. Kaikille avoin tietopalvelu vastaa kirjaston aihealueisiin liittyviin kysymyksiin. Asiakas voi saada neuvoa esimerkiksi säädösmuutosten ja esitöiden hakuun, EU-aineistojen kartoittamiseen tai siihen, millaista oikeuskirjallisuutta tietystä aiheesta on julkaistu. Suomessa ei ole toista vastaavaa tietopalvelua, josta kuka tahansa voi saada tukea oikeudellisen tiedon ja oikeudellisten aineistojen hakuun. Kirjaston tietopalvelu tekee lisäksi vakiintunutta yhteistyötä valtioneuvoston kanslian tietotukiyksikön kanssa. Tätä kautta se tukee lainvalmistelijoiden tiedontarpeita.

Tiedonlähdekoulutuksissa käsitellään erityisesti valtiopäiväasioihin ja -asiakirjoihin liittyviä hakutoimintoja sekä oikeudellisia tiedonlähteitä. Yleisiä koulutusaiheita ovat esimerkiksi kotimaisten säädösten ja oikeustapausten hakupalvelut, EUR-Lex-tietopan-kin hakuominaisuudet ja ulkomaisten oikeudellisten tiedonlähteiden käyttö. Lisäksi on mahdollista varata aika henkilökohtaiseen tiedonhaun opastukseen, jossa saa neuvontaa esimerkiksi oman tutkimusaiheen tiedonlähteiden kartoituksessa. Tätä palvelua ovat käyttäneet erityisesti opinnäytetyötä valmistelevat opiskelijat ja väitöskirjatutkijat.

Eduskunnan kirjasto on viime vuosina panostanut siihen, että tietoa ja aineistoa tarjotaan asiakkaille ennakkoivasti verkossa. Esimerkiksi verkossa julkaistavat lakihankkeiden tietopaketit kokoavat ajankohtaisten lainsäädäntöhankkeiden tietoja helppokäyttöiseen muotoon. Tietopaketteihin kerätään aineistoa ajalta ennen eduskuntakäsittelyä, eduskunta-asiakirjoja, muiden maiden säädöksiä, oikeuskirjallisuutta ja aiheeseen liittyviä uutisia. Tietopaketteja päivitetään, kunnes lakihankkeessa ehdotetut säädökset on annettu tai säädösvalmistelu on jostain muusta syystä päättynyt.³²

Kansanedustajat ja eduskunnan virkamiehet ovat kirjaston ydinasiakkaita. Eduskunta-asiakkaille tarjotaan myös sellaisia kokoelmiin liittyviä palveluja, jotka eivät ole ulkoisten asiakkaiden käytössä. Eduskunta-asiakkaat voivat muun muassa hyödyntää kirjaston kaukopalvelua, tilata itselleen valikoitujen kausijulkaisujen artikkeliseurantaa ja pyytää lainaamansa aineistot suoraan työhuoneeseensa sisäpostissa.

Digitalisaatio ja oikeudellisten kokoelmien tulevaisuus

Oikeuslähdeaineistojen tarjonnan muodot ovat muuttuneet nopeasti. Säädöksiä, valtiopäiväasiakirjoja, ylempien tuomioistuinten ratkaisuja ja oikeuskirjallisuutta on tarjolla digitaalisessa muodossa verkkosivustoilla ja hakupalveluissa. Virallisia aineistot julkaitaan lähestulkoon pelkästään sähköisenä. Oikeuslähteiden digitointi on johtanut siihen, että asiakkaiden tarve tulla kirjastoon käyttämään aineistoja on vastaavasti vähentynyt. Kirjastossa käyvien asiakkaiden ja kirjalainojen määrät ovatkin laskeneet viime vuosikymmeniin verrattuna. Asiakaskunnan tiedontarpeet ja tavat käyttää kirjaston palveluita ovat myös muuttuneet. Tietoja ja aineistoja tarvitaan yhä nopeammin ja mahdollisimman helppokäyttöisessä muodossa.

Mikä on Eduskunnan kirjaston ja sen oikeudellisten kokoelmien merkitys ja tehtävä digitalisoituvassa maailmassa? Mielestäni Eduskunnan kirjastolla on oikeudellisen tiedon saralla kaksi keskeistä roolia: toinen niistä on rooli oikeudellisen aineiston tietovarantona, ja toinen on rooli oikeudellisen tiedon saatavuuden ja käytettävyyden edistäjänä.

Vuonna 2022 Eduskunnan kirjasto täyttää 150 vuotta. Näiden vuosien aikana kirjaston oikeudellisista kokoelmista on muodostunut ainutlaatuinen kokonaisuus, joka on palvelellut eduskunnan lisäksi tutkijoita, tuomareita, lainvalmistelijoita, opiskelijoita ja muita oikeudellisen tiedon tarvitsijoita. Eduskunnan kirjasto on vakiinnuttanut asemansa keskeisenä oikeustieteellisenä erikoiskirjastona, jonka aineistot ovat koko kirjastoverkoston käytettävissä. Uskon, että näille kokoelmille on digitalisaatiosta huolimatta tarvetta myös tulevaisuudessa.

Vaikka oikeustieteellisiä artikkeleita ja monografioita julkaistaankin paljon digitaalisena, on vanhempi oikeuskirjallisuus edelleen saatavilla vain painettuna. Erityisesti tutkimuksessa ja lainvalmistelussa on usein välttämätöntä käyttää myös vanhempaa, painettua aineistoa. Eduskunnan kirjaston kotimaisen oikeuden kokoelmat ovat erittäin kattavat. Kokoelmissamme on myös sellaista ulkomaista oikeuskirjallisuutta, jota ei ole saatavilla Suomen muissa kirjastoissa. Eduskunnan kirjastolla on siten merkittävä rooli vanhemman oikeuskirjallisuuden ja virallisia aineistojen tarjoajana.

Oikeudellisiin kokoelmiin hankitaan jatkuvasti uutta aineistoa, ja kokoelman tuore aineisto muodostaakin monipuolisen ja kiinnostavan kokonaisuuden. Näkemykseni mukaan oikeudellisia kokoelmia pitää myös jatkossa ylläpitää, kartuttaa ja kehittää. Esimerkiksi digitaalisten aineistojen määrää pitäisi edelleen lisätä ja parantaa niiden saatavuutta parantaa. Ennen kaikkea pitäisi huolehtia siitä, että kokoelmiin hankitaan laadukasta ja kiinnostavaa aineistoa, joka palvelee asiakkaiden tiedontarpeita.

Asiantuntijatukea oikeudellisen tiedon löytymiseen tarvitaan edelleen. Aineiston siirtyminen digitaaliseksi ei automaattisesti tarkoita sitä, että asiakas löytää haluamansa tiedon tai aineiston. Kirjasto on panostanut toiminnassaan palveluihin, joilla tuetaan tiedon saavutettavuutta eri keinoin. Tiedonlähdekoulutuksen, neuvonnan, tietopalvelun sekä verkossa julkaistavien tietopakettien ja muiden aineistojen merkitys on kasvanut. Kirjaston rooli aineistojen tarjoajana on muuttunut pro-aktiivisemmaksi: asiakasta autetaan ja tuetaan tiedonhaussa.

Tätä kirjoitettaessa kirjasto on juuri avautunut koronapandemian saneleman sulkuajan jälkeen. Pandemian aikana kirjastossa on pystytty palvelemaan eduskunta-asiakkaita normaalisti. Ulkoisilta asiakkailta kirjasto oli pitkälti suljettuna, mikä luonnollisesti näkyy siinä, että korona-aikana on lainattu tavallista vähemmän kirjoja. Toisaalta koronapandemia ei ole juurikaan vaikuttanut etänä tarjottaviin palveluihin, kuten tietopalveluihin ja verkossa tuotettaviin sisältöihin.

Siinä missä koronapandemia tulee olemaan tilapäinen poikkeustilanne, jo pitkään jatkunut digitalisaatio vaikuttaa voimakkaasti Eduskunnan kirjaston toimintatapoihin tulevaisuudessakin. Näkemykseni on, että Eduskunnan kirjaston rooli oikeudellisen aineiston tietovarantona ja oikeudellisen tiedon saatavuutta ja käytettävyyttä edistävänä tahona tulee pysymään. Tämä edellyttää kuitenkin palveluiden jatkuvaa kehittämistä, jotta ne vastaisivat yhä paremmin asiakkaiden tarpeita. Kun näin toimitaan, uskon, että Eduskunnan kirjasto voi jatkossakin olla omalta osaltaan tukemassa eduskuntatyötä ja oikeustieteen kehitystä Suomessa.

Viitteet

- 1 Teksti pohjautuu artikkeliini Erika Bergström: Eduskunnan kirjasto ja sen oikeudelliset kokoelmat. Teoksessa Toni Malminen ja Sakari Wuolijoki (toim.): Oikeus, kirjastot ja kulttuuri. Suomalainen lakimiesyhdistys, Helsinki 2019.
- 2 Anomusehdotus 174/1908 II vp Eduskunnan kirjaston laajentamiseksi yleiseksi yhteiskunnalliseksi kansalliskirjastoksi ja tiedonantotoimistoksi ja 40.000 markan määrärahan myöntämisestä vuodeksi 1909 mainittuun tarkoitukseen. Valtiopäivät 1908 II, Liitteet VI. Eduskunta, Helsinki 1908.
- 3 Eduskunnan kirjasto – Riksdagsbiblioteket 1872–1972. Helsinki 1972. Päivi Erkkilä: [Eduskunnan kirjaston avoimuuden aikajana \(2016\)](#). (luettu 29.7.2021).
- 4 Lisätietoa kirjaston organisatorisesta asemasta eri aikoina, katso Bergström 2019.
- 5 Eduskunnan kanslian tieto- ja viestintäosaston organisaatiouudistuksessa [Laki Eduskunnan kirjastosta](#) 4.8.2000/717 ja [Eduskunnan kirjaston ohjesääntö](#) 724/2000 kumottiin 1.1.2022 alkaen. Kirjaston palvelutehtävää koskeva kirjaus siirrettiin [Eduskunnan kanslian ohjesääntöön](#) 4.12.2015/1480 (luettu 24.2.2022).

- 6 Maamme huomatuimpia kirjastoja III – Suomen Eduskunnan kirjasto / A. H. Bergholm. Kirjastolehti 3/1912, 55.
- 7 Eduskunnan kirjasto – Riksdagsbiblioteket 1872–1972. Erkkilä: Eduskunnan kirjaston avoimuuden aikajana (2016). Eduskunnan kirjaston vuosikertomukset vuosilta 1979 ja 1998.
- 8 Viitattuihin aineistomääriin sisältyvät sekä monografiat että kausijulkaisujen vuosikerrat. Kokoelmien kokonaismäärässä on eroavaisuuksia myös johtuen siitä, minkä verran poistoja vuoden aikana on tehty. Aineiston evaluointia ja poistoja tehdään usein projektiluonteisesti. Kokoelmien koon vertaaminen on hankalaa myös siksi, että kokoelmien laajuutta on kirjaston kertomuksissa vertailtu eri vuosina eri tavoin, esimerkiksi tietueiden määränä, nidosten määränä ja hyllymetreinä.
- 9 Vuonna 2019 kirjaston aineistohankintoihin käytettiin 465 477 euroa. Katso [Eduskunnan kirjaston kertomus vuodelta 2019](#) (luettu 29.7.2021).
- 10 Hannele Soini: Eduskunnan kirjasto 1872–1972. Signum 7–8/1972, 113. Tuula H. Laaksovirta: [Neljä tarinaa, Lahjoituksen voima](#) (luettu 7.9.2021).
- 11 Kirjaston kertomuksessa listattiin pitkään tahot, joilta kirjalahjoituksia oli vuoden aikana saatu.
- 12 [Vapaakappalelaki 420/1980](#) (luettu 24.2.2022).
- 13 Valtioneuvoston päätös, joka koskee julkisille kokoelmille ja tieteellisille laitoksille tarkoitettujen painokirjoitusten lähettämistä ja jakamista. Annettu Helsingissä 14. päivänä maaliskuuta 1919. Suomen asetuskokoelma vuodelta 1919. Helsinki 1920.
- 14 Nykyinen nimi: Kansallinen audiovisuaalinen instituutti
- 15 [Laki Kansallisesta audiovisuaalisesta instituutista 1434/2007](#) (luettu 24.2.2022).
- 16 Aineistot ovat käytettävissä kirjastossa erityisellä työasemalla, jossa aineistosta ei tekijänoikeudellisista syistä ole mahdollista tehdä digitaalisia kopioita.
- 17 Förteckning öfver Finlands Ständers Bibliotek – Suomen Valtio-Säätyjen kirjaston luettelo. Helsingfors 1888. Förteckning öfver Finlands ständers bibliotek – Suomen valtiosäätyjen kirjaston luettelo. Eduskunnan kirjasto – Riksdagsbiblioteket 1891.
- 18 Suomen Eduskunnan kirjaston luettelo 1910 – Katalog öfver Finlands Landtdags Bibliotek 1910. Helsingfors 1911.
- 19 Vuosina 1941–1956 luettelo ilmestyi nimellä Uushankinta ja vuosina 1957–1992 nimellä Uutuusluettelo. Vuosina 1941–1948 luettelo oli konekirjoitettu lisäluettelo kirjaston uutuuksista. Vuodesta 1948 alkaen sitä julkaistiin monisteena, johon sisältyi tiedot myös kirjaston aikakauslehtiartikkeleista.
- 20 Anna-Maija Kurikka: Luettelointikatsaus 1948–1979: tietoja Eduskunnan kirjaston luettelointikäytännöistä ja luetteloista viiden vuosikymmenen ajalta. Eduskunnan kirjasto, Helsinki 1990.
- 21 Kotimaisesta oikeudellisesta aineistosta on poistettu lisäniteitä, jos teosta on jostain syystä hankittu useita kappaleita.
- 22 Katso [Eduskunnan kanslian ohjesääntö 1480/2015 13 §](#). (luettu 28.2.2022).
- 23 Katso laki Eduskunnan kirjastosta 717/2000, Eduskunnan kirjaston ohjesääntö 724/2000, laki Eduskunnan kirjastosta 983/1984, Eduskunnan kirjaston ohjesääntö 450/1985, laki Eduskunnan kirjastosta 627/1948, Eduskunnan kirjaston ohjesääntö 646/1949 ja Valtioneuvoston päätös Valtion Keskuskirjaston muuttamisesta Eduskunnan Kirjastoksi 82/1922.
- 24 Eduskunnan kirjaston hankintaohjelma. Osa I. Eduskunnan kirjasto 1988.
- 25 Eduskunnan kirjaston hallituksen pöytäkirja 189 25.10.1988, asia 7. Eduskunnan arkisto.
- 26 Jorma Hirsivuori: Hankintaohjelman syntyvaiheita. Teoksessa Heli Vainio, Marja Oksa ja Marjatta Kytölä: Muutoksen 13 vuotta: Eeva-Maija Tammekann Eduskunnan kirjaston ylikirjastonhoitajana 1980–1993. Eduskunnan kirjasto 1993.
- 27 Suurten kotimaisten juridiikan kustantajien uudesta aineistosta hankintaan suurin osa. Kokoelmaan ei hankita esimerkiksi oppikirjoja, oikeustieteen pro gradu -tutkielmia ja lisensiaattitöitä tai käytännön tarpeita varten tehtyjä tiivistelmiä ja oppaita (muutoin kuin poikkeustapauksissa). Kotimaisten tekijöiden oikeustieteelliset teokset ja tutkimukset, jotka ovat ulkomaisen kustantajan julkaisemia, hankitaan harkinnan mukaan.
- 28 <https://eduskunnankirjasto.finna.fi/> (luettu 28.7.2021).

- 29 Veikko Reinikainen (toim.): Suomalainen Lainopillinen kirjallisuus 1809-1948. Helsinki 1951.
Marjatta Heikkilä ja Leena Häkli (toim.): Suomen Lainopillinen kirjallisuus v. 1976-1981.
Helsinki 1985, esipuheet.
- 30 Eduskunnan kirjaston hallituksen pöytäkirja 31.3.1983 kohta 5 ja liite 2. Eduskunnan arkisto.
- 31 Bibliographia Iuridica Fennica 1982/1983-1993, esipuheet.
- 32 [Lakihankkeiden tietopaketit LATI](#) (luettu 6.8.2021).

Opiskelija Juhani Salminen tutkii ulkomaisten aikakauslehtien kortistoa ja maisteri Irma Koskimies kirjallisuusluetteloa.

Lukusalista ja lukusalin vierestä

Kaikki ne paikat, ullakko ja kellaritilat, mihin eduskunnan kirjasto on sijoittanut aarreaittansa, ovat hiljaisia, äänettömiä. Toiseksi hiljaisin paikka on lukusali huolimatta siitä, että siellä käy päivittäin keskimäärin kuusikymmentä opiskelijaa ja tutkijaa ammentamassa hyllymetritäin tietoja ja tiedettä. Lukuhaluiset ovat pääasiassa lakia ja valtiotieteitä opiskelevia taikka sitten näiden alojen tohtorinhattua tavoittelevia väitöskirjan valmistajia.

Lukusalissa keskustellaan kuiskaten ja sopotellen, ettei häirittäisi kirjoitettuun viisauteen syventyneitä. Siksi se on niin hiljainen sopukka.

Lukusalin virkailijoina ovat maisterit Eino Rewell ja Irma Koskimies sekä ylioppilas Mikko Sävelä, joista ensinmainittu on arkkitehti Viljo Rewellin veli ja viimeksi mainittu sukua eduskunnalle, sillä hänen isänsä Arvo Sävelä on sosiaalidemokraattisen ryhmän jäsen.

Kirjahyllyt kiertävät salin seinä täynnänsä oppia. On siis mitä ottaa. Siellä ovat myös kaikki yksikamarisen eduskunnan kaikki pöytäkirjat ja muut asiakirjat alusta loppuun eli näihin päiviin asti.

Aamuyhdeksästä iltakahdeksaan voi siellä viettää maailmankuulujen lainoppineitten ja yhteiskuntatieteilijäin seurassa ja ahkerasti tätä tilaisuutta käytetäänkin hyväksi. Eivät kansanedustajatkaan ole aivan harvinaisia vieraita tarvitessaan uskon vahvistusta taikka jymähtäviä paukkuja mielipiteittensä tueksi. Lukusalin virkailijat auttavat heitä puolueisiin katsomatta ja omista käsityksistään välittämättä. Niinpä hän esim. maisteri Koskimies laati 30-luvulla erään pienviljelijäedustajan pyynnöstä aloitteet virkamiesten palkkojen alentamisesta ja heidän eläkeoikeutensa poistamisesta niin, ettei asianomaisen tarvinnut muuta kuin riipustaa nimensä alle.

On lupa epäillä, ettei asianomainen edustaja puolestaan olisi ollut yhtä aulis antamaan apuaan pientilallisten etujen kaventamiseksi.

**Lehtileike Suomen
Kuvalehdestä 19.5.1956.**

Kuva: Hanne Salonen / Eduskunta

Mitä eduskuntaretoriikan historia opettaa?

Timo Turja

Johdanto

Pohdin kirjoituksessani, mitä eduskuntaretoriikan historia opettaa eduskunnan nykyisestä puhekulttuurista. Eduskunnan täysistunnoissa parhaillaan käytävää keskustelua ei voi kunnolla arvioida, ellei sitä tarkastele osana historiallista kehitystä. Historia myös selittää, miksi puhekulttuuri muuttuu kärjistyneeksi tietyissä tilanteissa.

Kirjoitukseni perustuu tieteelliseen tutkimukseen eduskunnan istuntopöytäkirjoista lähes koko itsenäisyyden ajalta sekä omiin havaintoihini eduskunnan pitkäaikaisena virkamiehenä.

Lähtökohtani ei ole normatiivinen tai valtiosääntöoikeudellinen vaan historiallinen. Miksi eduskunnassa on puhuttu, kuten siellä puhutaan, ja miten puhekulttuuriin on yritetty vaikuttaa?

Parlamenttiretoriikan erityispiirteet

Kuten hyvin tiedetään, koko parlamenttikäsitteistö on syntynyt ranskankielisen *parler*-sanana ('puhua') johdannaisena. Länsimaisen parlamentarismin syvimänä ajatuksena on idea siitä, että politiikkaa tehdään nimenomaan puhumalla. Tämän vuoksi eduskunnassa on aina suhtauduttu torjuvasti puheen ulkopuolisiin demonstraatioihin. Jo vuonna 1934 säädettiin puserolaki, jonka yhtenä tarkoituksena oli kieltää IKL:n edustajien pukeutuminen sinimustiin asuihin. Puhemies on myös yleensä antanut huomautuksen tai kieltänyt esiintymisen, jos edustaja on tullut puhujakorokkeelle esimerkiksi leipä, pokasaha tai siivousharja kädessään, pukenut sateenkaarisolmion tai laittanut päälleen feministipaidan.¹

Ulkoiset demonstraatiot rikkovat parlamentarismin perusajatusta, jonka mukaan puheen tulee riittää politiikan tekemiseen. Mitään muuta ei tarvita. Puheen tulee kuitenkin olla tietynlaista, jotta sitä voidaan pitää parlamentaarisena. Parlamenttipuhe on syntynyt renessanssin ajan Englannissa silloisesta *in utramque partem* -retoriikasta, jolla tarkoitettiin asioiden tarkastelemista vastakkaisilta puolilta. Siitä lähtien parlamenttien puhekäytännöt ovat perustuneet puolesta ja vastaan puhumiseen.²

Vastakkainasettelu on siis luontainen osa parlamentarismia. Suomessa tämä piirre ei ole korostunut, jos sitä vertaa muihin eurooppalaisiin maihin. Suomalainen poliittinen kulttuuri on ollut perimmäiseltä luonteeltaan konsensuaalinen eikä konfliktinen. Suomalainen parlamentaarinen politiikka, retoriikka mukaan lukien, muistuttaa enemmän Alankomaita, Belgiaa ja Itävaltaa kuin muita Pohjoismaita. Näissä konsensuaalisen demokratiamallin maissa noudatetaan suhteellista vaalitapaa, hallitukset kootaan laaja-pohjaisiksi enemmistöhallituksiksi ja voimassa on lukuisia vähemmistösuojasäädöksiä. Poliitiikan suurena tavoitteena on estää kansakunnan jakautuminen eri jakolinjojen mukaisesti. Konsensukseen pyritään, koska muuten vaarana on yhteiskunnan hajoaminen kielellisten, kulttuuristen, poliittisten, taloudellisten tai uskonnollisten identiteettien mukaisesti.³

Perinteisesti myös suomalaisen eduskuntaretoriikan ihanteena on pidetty konsensuaalista puhetta. Kuten entinen pääministeri ja puhemies Kalevi Sorsa muotoili:

Parhaimmillaan suomalainen täysistuntokeskustelu on ollut vakavaa esillä olevan asian pohdiskelua, jossa on annettu arvo toisenlaisillekin mielipiteille. Parlamentin syntyessä on ilmeisesti uskottu, että kun kansan edusmiehet ja -naiset vakaalla mielellä yhdessä keskenänsä neuvoa pitävät, niin asiat selviävät. Vielä tänä päivänäkin on ehkä muutamissa parlamenteissa jäljellä tuota vanhaa yhdessä pohtimisen perinnettä, ja luulisin, että mekin voimme sanoa, että eduskunta valiokuntatyössään edustaa sitä.⁴

Parlamentaarinen puhetapa

Olennainen osa parlamenttiretoriikkaa on se, että puhemies valvoo ja kontrolloi täysistunnon puheenvuoroissa käytettyä kieltä. Jo vuoden 1869 valtiopäiväjärjestyksessä määriteltiin hyvän parlamentaarisen puhetavan vaatimukset:

8 §: Valtiopäivämies olkoon yksivakainen ja siivollinen lauseissansa, mutta ei voida häntä saattaa kanteenalaiseksi taikka vapautta häneltä ottaa lausutuista ajatuksistansa ja mietteistänsä tahi käytöksestänsä valtiopäiväkeskusteluissa, ellei se sääty, johon hän kuuluu, ole sitä myöntänyt varsinaisella päätöksellä, johon vähintänsä viisi kuudesosaa säädyn täysikokouksessa läsnä olevista jäsenistä on yhdistynyt.

Ne ovat nykyisinkin voimassa, vaikka hieman eri sanamuodoin ilmaistuna. Nykyisen perustuslain (731/1999) 31 §:n mukaan ”kansanedustajan tulee esiintyä vakaasti ja arvokkaasti sekä loukkaamatta toista henkilöä.”

On tietenkin vaikeata tyhjentävästi määritellä, millaisia ovat yksivakaaset ja siivolliset lauseet tai arvokas ja vakaa käytös. Suomalais-ugrilaisten kielten professori Janne Saarikivi on sanonut, että hän ei tiedä, onko Euroopassa toista kieltä, jonka antaisi niin suuren mahdollisuuden kielen variointiin ja muuntelemiseen kuin suomen kieli.⁵ Tämä on olennaista, koska suomen kieli antaa kansanedustajille mahdollisuuden ilmaista itseään monin eri tavoin ja erilaisin kiertoilmauksin.

Puhemiehen tehtävänä on valvoa, ettei kansanedustaja käytä loukkaavia, pilkallisia tai muuten sopimattomia sanoja.⁶ Puhemies joutuu harkitsemaan kuulemiaan sanoja niin säädösten kuin hyvien tapojenkin kannalta. Yhteiskunnallisten arvojen muutos on aina muuttanut myös puhemiehen tulkintaa arvokkaasta ja vakaasta käytöksestä. Eduskunnan ensimmäisinä vuosikymmeninä puhemiehet eivät esimerkiksi hyväksyneet ilmausta ”lukea kuin piru Raamattua”, vaan sitä pidettiin vakaan ja arvokkaan käytöksen vastaisena. Vasta sodan jälkeen piruilusta tuli sallittua.

Parlamentaarisen puhetavan normit ovat syntyneet alun perin, vuosisatoja sitten, Iso-Britannian aristokratian piirissä. Aristokraattisen käyttäytymiskoodiston mukaan oli majesteettirikos, jos syytti vertaista ihmistä valehtelusta. Vielä edelleenkin majesteettirikoksen normisto tulee esille parlamenteissa, jos edustaja syyttää toista valehtelijaksi. Tällainen käytös on sallittua vain muutamissa parlamenteissa, kuten Romaniassa, Bulgariassa ja Ukrainassa.

Tällaisia aristokratian keskuudessa syntyneitä normeja on myös haastettu, koska ne ovat olleet vieraita monelle kansanedustajalle. Eduskunnassa on aina ollut kansanedustajia, jotka ovat puhuneet muita aggressiivisimmin ja yleisiä käytösnormeja noudattamatta.

Parlamentaariseen puhevapauteen kuuluu myös oikeus ilmaista asioita kärjekkäästi ja särmikkäästi. Max Weber on todennut, että parlamenttiretoriikan erityinen arvo on siinä, että se nimenomaan on vastakohta hallinnolliselle puhetavalle. Ensimmäisen maailmansodan jälkeisessä Saksassa Weimarin tasavallan parlamenttiin valittiin paljon julkisen hallinnon virkamiehiä, jotka käyttivät retoriikassaan virkakieltä. He pyrkivät asiallisuuteen, häivyttivät puheistaan persoonalliset piirteet ja käyttivät retoriikassaan passiivimuotoja sekä substantiivirakenteita. Tämän kaltainen puhetapa sopii Weberin mielestä julkiseen hallintoon, mutta ei parlamenttiin. Virkamiehen ja parlamentaarikon työt ovat perusolemukseltaan toisilleen vastakkaisia. Kansanedustajan ominaisuuksiin kuuluvat sellaiset piirteet kuin demagoginen puhetapa, intohimoinen suhtautuminen asioihin ja karismaattinen persoonallisuus.⁷

Weberistä lähtien on varoitettu, että parlamentaarisen puhetavan liiallinen rajoittaminen voi olla demokratian ja kansanvallan kannalta vaarallista. Suomessa tätä keskustelua käytiin erityisesti 1970-luvulla, jolloin Suomen maaseudun puolueen edustajien puheista seurasi sanktioita ja osa ryhmän edustajista sai kahden viikon istuntokieltoja. Vuonna 1974 SMP:n edustaja Rainer Lemström perusteli omaa puhetapaansa näin:

On määrätynlaista taantumusta, että tavallisen kansan käyttämät termit ja puhetyyli eivät sovi Suomen parlamenttiin. On ongelma, että eduskunnan edellyttämää vakaata ja arvokasta käytöstä on vain herrojen kieli. Minä katson, että kansanedustuslaitos, jos puhutaan tasavallasta ja demokratiasta, on sellainen laitos, jossa myöskin sille vähän kouluja käyneelle edustajalle, sille, joka on metsätyömiehenä tai rasvakouraisena pienenä yrittäjänä saanut ansionsa, myöskin suodaan oikeus puhua sitä kieltä, jota hän on kansan keskuudessa pienen ikänsä kuullut ja jolla kielellä hän on tottunut asiansa kaikissa eri portaissa esittämään.⁸

Eduskunnan täysistunnossa kansanedustajat aloittavat tavallisesti puheensa sanomalla kaksi sanaa: ”Arvoisa puhemies.” Tämä kertoo siitä, kuinka täysistuntopuhe on kansanedustajan puhetta puhemiehelle ja läsnä oleville kansanedustajille eikä esimerkiksi omille äänestäjille. Niinpä puheita arvioidaan nimenomaan eduskunnan oman sisäisen normiston mukaisesti, mikä muodostuu perustuslain säädöksistä, puhemiesneuvoston päätöksistä, parlamentaarisisista arvoista ja tavoista sekä historiallisista ennakkotapauksista. Toki myös ulkoisella normistolla, kuten esimerkiksi rikoslain säädöksillä kunnianloukkauksesta ja kansanryhmää vastaan kiihottamisesta, on vaikutusta siihen, millainen puhe koetaan arvokkaaksi ja vakaaksi.

Myös perustuslakivaliokunta on ottanut kantaa poliittiseen kielenkäyttöön ja todennut, että politiikan kieli sallii normaalikielenkäyttöä voimakkaampien ilmausten käyttämisen, kärjistyneen arvostelun ja värikkään tyylin.⁹ Kannanoton taustalla oli kansanedustaja, ministeri Pekka Tarjanteen (LIB) haastattelu Iltaset-lehdessä.

Ministeri Tarjanteen haastattelu oli otsikoitu seuraavasti: ”Eduskunnassa on tappajia.” Otsikko oli toimittajan tekemä ja ministeri Tarjanne kielsi sitä sanoneensa. Kävi kuitenkin ilmi, että ministeri oli puolueensa puhetilaisuudessa sanonut, kuinka ”eduskunnan käytäville on ilmestynyt outo tappajaporukka.”

Ministeri viittasi sanoillaan turvavyöpakkoa vastustaviin kansanedustajiin. Tämän johdosta liikennevaliokunnan kuusi pakkoa vastustavaa jäsentä tahtoi saattaa ministerin sanat tutkittavaksi, josko ne täyttävät herjausrikoksen (RL 27 1§) tunnusmerkistön. Perustuslakivaliokunta ei kuitenkaan katsonut edes tällaisten sanojen käytön täyttävän rikostunnusmerkistöä vaan totesi sen kuuluvan poliittiseen kielenkäyttöön.

Vallitseva rikoslain tulkinnan mukaan herjausrikoksen toteutumista arvosteltaessa on ratkaisevana kuitenkin pidettävä väitteen sanamuodon sijasta sen asiallista sisältöä. Ministeri Tarjanne ei lausumassaan ole maininnut ketään henkilö nimeltä eikä lausuman voida valiokunnan käsityksen mukaan katsoa myöskään sisältävän sellaista väitettä, että siinä viitattuun ryhmään kuuluvat henkilöt olisivat todella syyllistyneet tapahtuneeseen tapporikokseen. Ilmausta ”tappajaporukka” on pikemminkin pidettävä vallitsevan asiayhteyden huomioon ottaen ministeri Tarjanteen turvavyön käyttöpakkokysymyksessä omaksumalle kannalle vastakkaisen mielipidesuunnan erittäin kärjekkäänä arvosteluna. Tämän vuoksi ja ottaen lisäksi huomioon, että poliittiselle kielenkäytölle ominainen värikäs tyyli sallii käyttäjälleen normaali-kielenkäyttöä voimakkaampia ilmauksia, perustuslakivaliokunta ei katso ministeri Tarjanteen lausuman sisällön toteuttavan muutakaan rikostunnusmerkistöä.¹⁰

Lakien ja säädösten vaikutus puhekulttuuriin

Eduskunnan puhekulttuuriin vaikuttaa erityisesti viisi tekijää: lait ja säädökset, puhe- miehen ja puhemiesneuvoston tulkinnat, yhteiskunnalliset arvot, hallituksen asema ja tiedonvälitystekniikan kehitys. Käsittelen näitä tekijöitä lyhyesti seuraavissa luvuissa. Parlamentaariseen puhekulttuuriin vaikuttaa lukuisa joukko erilaisia säädöksiä aina valtiojärjestyksen perusnormeista lähtien. Puhekulttuuriin vaikuttavia säädösmuutoksia on vuosien aikana yritetty tehdä, mutta muutosten tekeminen on ollut vaikeata. Usein muutosehdotusten on katsottu olevan perustuslain vastaisia ja kaventavan liikaa kansanedustajan asemaa.

Puheoikeuden rajoittamisesta on eduskunnassa laajemmin keskusteltu kolme eri kertaa. Keskustelut ovat tavallisesti koskeneet puheaikojen tai puheenvuorojen lukumäärän rajoittamista, mutta niiden taustalla on aina ollut turhautuminen myös puheiden laatuun. Asiaa valmistelevat työryhmät on nimetty retoristen häiriökausien jälkeen. Jo vuonna 1931 hallitus jätti eduskunnalle esityksen edustajan puheoikeuden rajoittamisesta. Ehdotus hylättiin, koska siihen ei nähty olevan tarvetta ja eduskuntaretoriikan kehityksen katsottiin olleen suotuisaa: ”Mitä enemmän valtiollinen vastuuntunto kasvaa, sitä vähemmän puheoikeutta väärinkäytetään.”¹¹

Vuonna 1951 Urho Kekkosen johtama komitea laati suunnitelman eduskunnan työmuotojen rationalisoinnista ja esitti keskustelujen päättämistä, jos puhemiehen ehdotusta kannattaa kaksi kolmasosaa annetuista äänistä.¹² Myöskään tämä ehdotus ei toteutunut, koska eduskunta vastusti sitä: ”Puheenvuorojen rajoittaminen helposti antaa sellaisen kuvan, että vähemmistöltä pyritään sen avulla riistämään mahdollisuus rajoituksetta esittää ajatuksensa kulloinkin käsiteltävänä olevasta asiasta.”¹³

Vuonna 1976 eduskuntatyön kehittämistyöryhmä antoi suosituksen, että laveaa puhumista täysistunnossa pyrittäisiin välttämään, kun asiaa ollaan lähettämässä valiokuntaan ja kun se on ensimmäisessä käsittelyssä, jatkettussa toisessa käsittelyssä tai kolmannessa käsittelyssä, jos asiasta ei tehdä hylkäysesitystä. Työryhmä ei voinut tehdä sitovampaa säädösesitystä, koska sen teettämässä mielipidetutkimuksessa oli käynyt ilmi, että eduskunnan enemmistö ei tahtonut rajoittaa kansanedustajien puheoikeutta edes keskinäisin sopimuksin.¹⁴

Erityisesti Kekkosen komitean työn yhteydessä esille nousi kysymys, joka on hyvin ajankohtainen edelleen ja vaikuttaa olennaisella tavalla nykyiseen puhekulttuuriin ja sen kontrolliin. Kekkosen mielestä suomalainen valtiopäivätö toiminta on muotoutunut ideologisesti totaalisen individualismin perustalle.¹⁵ Tästä syystä jokaiselle yksittäiselle edustajalle on varattu tilaisuus lausua mielipide eduskuntakäsittelyn jokaisessa vaiheessa. Jos eduskuntatyö sen sijaan organisoitaisiin enemmän ryhmien toiminnan varaan, puheoikeutta voitaisiin rajoittaa, sillä edustajat saisivat kantansa esille omassa ryhmässään.¹⁶ Nykyisin tällainen ryhmien toimintaan perustuva valtiopäivätö on tyypillistä esimerkiksi Saksassa, jossa ryhmät nimeävät edustajansa täysistuntokeskusteluihin.

Kuten yllä käy ilmi, eduskunnan historiassa puheoikeuden rajoittamisesta on puhuttu useinkin. Harvemmin on kuitenkin puhuttu puheen tyylistä. Tietyillä säädösmuutoksilla on kuitenkin ollut vaikutusta myös puhetyyleihin. Vastauspuheenvuoron käyttäminen tuli mahdolliseksi 1.2.1965 voimaan tulleella valtiopäiväjärjestyksen muutoksella. Sen myötä puheenvuorot alkoivat lyhentyä. 1920-luvulla kansanedustajina toimi useita merkittäviä tiedemiehiä, ja heidän puheidensa myötä eduskuntaretoriikan ihanteena olivat monina vuosikymmeninä etukäteen valmistellut akateemiset luentopuheet. Vastauspuheenvuoromenettelyn yleistymisen myötä kansanedustajien oli pakko opetalla puhumaan nopeasti ja spontaanisti ilman etukäteisvalmistelua. Tämä altisti myös käytösvirheille.

Eduskuntatyön ulkoisista säädösmuutoksista tärkeä on ollut vuonna 1995 rikoslakiin tullut säädös kiihottamisesta kansanryhmää vastaan (578/1995, 11 luvun 8 §).

Joka yleisön keskuuteen levittää lausuntoja tai muita tiedonantoja, joissa uhataan, panetellaan tai solvataan jotakin kansallista, rodullista, etnistä tai uskonnollista ryhmää taikka niihin rinnastettavaa kansanryhmää, on tuomittava kiihottamisesta kansanryhmää vastaan sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Sen arvioiminen, millainen vaikutus tällä säädöksellä on ollut täysistuntopuheisiin, edellyttäisi laajaa tutkimusta kansanedustajien sanavalinnoista. Tähän ei ole tässä yhteydessä mahdollisuutta. Varmaa on kuitenkin, että lainmuutoksen jälkeen eduskunnassa ei ole pidetty antisemitistisiä puheita samalla tavalla kuin joskus varhaisempina vuosina. Eduskunnan ensimmäisinä vuosikymmeninä juutalaisista – tai Mooseksen uskoisista – puhuttiin monesti tavalla, jota tänä päivänä pidettäisiin kiihottamisena kansanryhmää vastaan. Tällaista puhetapaa käyttivät eräät niin oikean kuin vasemmankin laidan edustajat. Juutalaisia nimiteltiin puheissa koron- ja vuokrankiskureiksi tai kommunisteiksi, isänmaattomiksi ja maanpettureiksi. Vielä 1980-luvulla käydyissä keskusteluissa saatettiin käyttää antisemitistisiä ilmauksia, kun puhuttiin esimerkiksi vapaamuurareista.

Puhemiehen ja puhemiesneuvoston tulkinnat

Täysistunnossa ilmenevä moitittava käytös on usein ollut seurausta siitä, että kansanedustaja ei ole ymmärtänyt työnsä kulttuurista merkitystä. Suomessa on perinteisesti korostettu eduskunnan asemaa edustuksellisenä ja lakiasäättävänä valtioonstituutiona. Vain harvoin kiinnitetään huomiota eduskunnan täysistunnon merkitykseen kulttuuri-instituutiona.

Parlamentaarinen politiikka on kuitenkin perimiltään estetiikkaa. Täysistunnossa toimiminen edellyttää kansanedustajilta eduskuntatyön estetiikkaan sopivaa esiintymistapaa ja tyyliä. Tšekien entinen presidentti, kirjailija Vaclav Havel, on määritellyt parlamentaarisen estetiikan näin:

Hyvä maku on parlamentaarikolle tärkeämpää kuin jatkotutkimnon suorittaminen politiikan tutkimuksesta. Tämä tarkoittaa ennen kaikkea muodon ymmärtämistä: täytyy tietää, miten pitkään voi puhua ja milloin puheensa aloittaa ja lopettaa. Täytyy löytää keinot sanoa kohteliaasti jotakin sellaista, mitä poliittiset vastustajat eivät halua kuulla. Täytyy kyetä puolustamaan omaa näkemystään ilman, että loukkaa muita. Täytyy pystyä ymmärtämään se, mikä on tärkeintä kussakin tilanteessa, ja puhua juuri olennaisimmista asioista eikä siitä, joka on epäolennaista ja epäkiinnostavaa.¹⁷

Eduskunnassa puhemies on voinut omalla persoonallaan ohjata kansanedustajia käyttäytymään parlamentaarisen estetiikan mukaisesti. Ensimmäisen yksikamarisen eduskunnan puhemiehen P.E. Svinhufvudin toiminnasta kerrottiin, että ”nuijan paukkeella ja sanan suolalla hän totutti jääräpäisimmätkin korpiagitaattorit ihmistavoille: edustajat eivät enää tulleet istuntosaliin paljain jaloin, yritykset tukkia vastapuoluelaisen suu mölinällä ja välihuudoilla tyrehtyivät, kirosanat ja henkilökohtaiset solvaukset karsiutuivat vähin erin parlamentaarisesta kielenkäytöstä.”¹⁸

Puhemies on voinut toimia myös toisin ja sallia aikaisempaa vapaamman puhetyylin. Näin tapahtui esimerkiksi Urho Kekkosen puhemieskaudella vuosina 1948–1950. Puhemiehenä hän salli erittäin terävän sanankäytön. Eduskuntahistorian aggressiivisimmat keskustelut on monelta osin käyty juuri tuolloin, K.A. Fagerholmin vähemmistöhallituksen aikana. Ajan aggressiivinen henki huipentui eduskuntataloon tehtyyn pommiiskuun vuonna 1950. Poliittista motiivia iskulle ei löytynyt, mutta julkisessa keskustelussa pohdittiin, oliko poliittinen kiihotus ollut syynä tekoon.

Viime vuosien aikana eduskunnan puhemiesneuvosto on yleensä käsitellyt yksittäisten puheenvuorojen asianmukaisuutta vuosittain muutamassa kokouksessa ja tarvittaessa antanut palautetta puheen pitäjälle.¹⁹ Viime vaalikaudella puhemiesneuvosto ohjeisti kansanedustajia myös siten, että puolueista tulee täysistunnoissa käyttää ainoastaan niiden virallisia nimiä tai sitten nimityksiä, joita puolueen edustajat itse käyttävät.

Puhuttelujen ja puheohjeiden lisäksi puhemiehet ovat voineet käyttää erilaisia pehmeitä ohjauskeinoja keskustelujen ohjaamiseksi. Kun eduskunta toimi Heimolan talossa, kansanedustajat istuivat pulpeteissa, joiden kannen pystyi avaamaan. Meteli keskusteluissa oli usein korvia huumavaa, kun kansanedustajat paukuttivat pulpettien kansia. Puhemies teki päätöksen niiden lukitsemisesta.

Tällaisten käytännöllisten toimien lisäksi keskusteluja on voitu ohjata myös sanattomilla eleillä. Pitkään voimassa oli käytäntö, että täysistuntoon tullessaan puhemiehet odottivat istuntosalin hiljenemistä pöytänsä ääressä seisten ja vasta sen jälkeen avasivat istunnon. Ryhmäpaine hiljensi istuntosalin, mutta joskus sitä jouduttiin odottamaan pitkään.

Paradoksaalista kyllä, tekoja tärkeämpää on joskus ollut tekemättä jättäminen. Arvokkaan ja vakaan käytöksen normisto on perinteisesti säädellyt puheen muotoa ja tyyliä. Historiassa on kuitenkin ainakin yksi esimerkki siitä, että on pohdittu, pitäisikö normiston säädellä myös puheen sisältöä.

Vuonna 1975 SKP/SKDL:n kansanedustaja Veikko J. Rytönen pohti julkisesti, onko Neuvostoliiton ja muiden sosialististen maiden sisäisten asioiden arvostelu täysistunnoissa sopivaa vai pitäisikö sitä rajoittaa arvokkaan ja vakaan käytöksen vastaisena.²⁰ Tämä olisi tarkoittanut kansanedustajien sananvapauden rajoittamista sillä perusteella, että puheen sisältöä pidetään poliittisesti vahingollisena. Asiasta keskusteltiin, mutta siitä ei tehty virallista aloitetta, joten asia ei tullut myöskään puhemiesneuvoston käsittelyyn.

Arvokas ja vakaa käytös ei tietenkään säätele pelkästään retoriikkaa vaan myös kansanedustajan muuta esiintymistä. Veteraaniedustajien haastattelussa entinen edustaja Ville Komi on kertonut tarinan, joka tuo esille ulkoisten ohjaustoimien rajallisuuden. Komi kertoi saaneensa puhemies Erkki Pystyseltä useita huomautuksia epäsiististä pukeutumisesta ja ulkoisesta olemuksesta. Itse hän koki pukeutuvansa eduskunnassa vain samalla tavalla kuin äänestäjensä. Lopulta Komi oli pyytänyt oikeuskanslerilta lausunnon, jossa tämä oli todennut, että eduskunnalla ei ole oikeutta rajoittaa edustajan pukeutumista. Tämän lausunnon tukemana Komi ei muuttanut pukeutumistyyliään.²¹

Tätä lausuntoa ei ole löytynyt, ja yllä oleva tarina perustuu ainoastaan edustajan kertomukseen. Jos puhemies ohjeistaa kansanedustajaa arvokkaan ja vakaan käytöksen vastaisesta eduskuntapuheesta, tämä voi tällaisessa ristiriitatilanteessa kuitenkin turvautua samaan oikeusturvakeinoon ja pyytää asiasta oikeuskanslerin lausuntoa. Näin tapahtui esimerkiksi helmikuussa 2021, kun edustaja Ano Turtiainen teki kantelun oikeuskanslerille ja pyysi tätä tutkimaan, ovatko eduskunnan korkeat virkamiehet toimineet väärin, kun puhemies antoi kantelijalle täysistunnossa huomautuksen epäasiallisesta käytöksestä. Oikeuskanslerin mukaan kantelu ei johtanut toimenpiteisiin.²²

Puhemiehen ja puhemiesneuvoston tulkinnat

Niin kauan kuin parlamentit ovat toimineet, on puhuttu myös parlamenttiretoriikan kriisistä. Iso-Britanniassa parlamenttiretoriikan kukoistuskautena pidetään 1700-lukua, jolloin alahuoneen jäsenet edustivat samanlaista sosiaalista luokkaa ja olivat saaneet retorisen koulutuksen Cambridgen tai Oxfordin yliopistoissa. Demokratian laajenemisen ja parlamentin kansanvaltaistumisen myötä alahuoneen entinen sosiaalinen koheesio kuitenkin rikkoutui. Sen myötä puhekulttuuri muuttui aikaisempaa aggressiivisemmaksi, raaemmaksi ja riitaisemmaksi.

Eduskunnan puhekulttuuriin vaikuttaa samalla tavalla edustajien sosiaalinen tausta. Edustajat eivät itse välttämättä ole edes tietoisia siitä, miten esimerkiksi oma ammatillinen tausta vaikuttaa retoriikkaan. Vuonna 2019 valittujen kansanedustajien puheista on tehty aika-analyysi, josta paljastuu mielenkiintoinen yksityiskohta. Vaalikauden aikana pisimpiä eduskuntapuheita ovat pitäneet teologian maisterit Jari Koskela ja Mikko Kinnunen. Eduskuntaryhmistä pisimpään puhuvat kristillisdemokraatit. Tämä viitanee pappiskoulutuksessa annettavaan retoriseen koulutukseen, runsaaseen puhujakokemukseen tai seurapuheiden malliin. Aika-analyysissä ei ole kuitenkaan otettu huomioon 11.–15.5.2021 käytyä jarrutuskeskustelua.

Eduskunnan puhekulttuuri on kehittynyt osana yhteiskunnan yksilöllistymiskehitystä. Eduskuntahistorian ensimmäisinä vuosikymmeninä puhemies valvoi brittiparlamentin mukaisesti erityisesti sitä, että eduskuntainstituutiosta, lainsäätäjän tehtävästä ja lakien merkityksestä ei puhuttu loukkaavasti. Sallittua sen sijaan oli hyvinkin loukkaava puhe toisen edustajan luonteenpiirteistä, persoonasta ja jopa ulkonäöstä. Puhemiehet eivät puuttuneet siihen, jos edustaja täysistunnossa piruili Urho Kekkoselle kaljusta, arvosteli Rafael Paasion hidasta kävelytyyliä tai huomautti Väinö Leskiselälle tämän lihomisesta.

Yhteiskunnan voimistuvan yksilöllistymisen myötä eduskuntaan vähitellen vakiintui puhetapa, jossa edustajien persoonaa ryhdyttiin suojelemaan. Pitkäksi aikaa vakiintui käytäntö, jossa toisen edustajan persoonaa ei puheissa arvosteltu vaan persoonallista esiintymistapaa jopa arvostettiin. Pertti Virtaselle sallittiin baskerin käyttö istuntosalissa, koska sen katsottiin olevan pysyvä persoonallisuuden piirre. Murteiden käyttöä rohkaistiin. Vasta viime kaudella vaalikaudella kävi ilmi, että tämä persoonan kunnioittamisen normi on alkanut eduskunnassa heikentyä.²⁴

Viime vaalikausien aikana tapahtuneet persoonan loukkaukset korostuvat, koska eduskuntaretoriikassa pitkään on varottu ihmisten suoraa arvostelua ja nimeämistä. Nykyisessä retoriikassa ylipäättään puhutaan paljon vähemmän ihmisistä kuin eduskuntatyön ensimmäisinä vuosikymmeninä. Vesa Heikkisen ja Tapio Pajusen mielestä nykyiselle poliittiselle keskustelulle tyypillistä on substantiivitauti. Puhutaan työttömyyden kaltaisista abstrakteista ilmiöistä, mutta on vaikea puhua työttömistä ihmisistä.

Politiikkaa sivusta seuraava kansalainen on monesti kummissaan poliittisesta kielenkäytöstä. Käsitteellinen kieli vaikuttaa käsittämättömältä. Sanoista ja merkityksistä ei saa otetta. Niiden tulkitseminen tuottaa tuskaa. Miten tämä kaikki vaikuttaa minuun ja muihin? Missä ovat ihmiset, kuka oikeasti tekee ja mitä, kenelle. Kun politiikko puhuu työttömistä ihmisistä resurssina, potentiaalina tai kulueränä ja vaatii rakenteellisia muutoksia sosiaaliturvaan, ei ole ihme, jos työtön kokee olevansa näiden merkitysten ulkopuolella. Näin kielenkäytössä rakennetaan ihmisten välille eroja, hierarkiaa, ylä- ja alapuolisuutta. Substantiivitauti ei välttämättä tartu häneen. Silti se määrittää ja määrää hänen elämänsä. Hän on yksi niistä, joita kilometritehdas kutsuu ja rakennemuutokset ravistelevat.²⁵

Viime vuosina on puhuttu paljon populistisen puhetavan yleistymisestä niin eduskunnassa kuin muuallakin yhteiskunnassa. Yhteiskunnalliset ilmiöt eivät kuitenkaan koskaan kehity tyhjiössä vaan tavallisesti vastarektiona vallitsevaan tilanteeseen. Poliitikassa jokaisella ilmiöllä on aina vastailmiönsä. Kansan tunteita kiihottava populistinen puhetapa on yleistynyt vastakohtana abstraktille rakenne-, ilmiö- ja substantiivipuheelle, josta ihmiset ovat kadonneet.

Hallituksen asema

Eduskunnan puhekulttuuriin vaikuttaa tietenkin myös poliittinen tilanne. Yksikamari- sen eduskunnan historiassa on ollut eräs säännönmukaisuus: mitä heikompana hallitusta on pidetty, sitä aggressiivisempaa on aina ollut eduskuntaretoriikka.

Tämä piirre on korostunut varsinkin vähemmistöhallitusten aikana. Maassamme on ollut 19 vähemmistöhallitusta, ja erityisesti niiden aikana eduskunnan puhekuluttuuri on kärjistynyt ja muuttunut hyökkääväksi. Edustajat ovat tuolloin tulkinneet poliittista tilannetta siten, että he voivat hyökkäävällä retoriikalla kaataa hallituksen. Aggressiivisinta eduskuntakeskustelua on todennäköisesti käyty kansalaissodan alla ja Fagerholmin vähemmistöhallituksen aikana vuosina 1948–1950, jolloin sosialidemokraattinen hallitus sai eduskunnassa ankaraa arvostelua niin oikeisto- kuin vasemmisto-oppositioltakin.

Nykyisten voimakkaiden enemmistöhallitusten aikana eduskuntaretoriikka ei kaikesta huolimatta ole kärjistynyt niin voimakkaasti kuin vähemmistöhallitusten aikana. Eduskuntahistoriassa on esimerkiksi ollut tapauksia, jolloin kärjistyminen on johtanut ulkosiin mielenosoituksiin, joilla on osoitettu mieltä puhujaa vastaan. 1920-luvun lopulla kaikki aitosuomalaiset edustajat poistuivat aina yhdessä tehdyn päätöksen mukaisesti mielenosoituksellisesti paikalta, jos istuntosalissa käytettiin ruotsin kieltä. 1970-luvulla monet edustajat poistuivat näyttävästi paikaltaan, kun SMP:n edustajat puhuivat. Eduskunnan nykyretoriikasta voi hyvin perustein olla huolissaan, mutta edustajat kuitenkin edelleen keskustelevat keskenään, eikä tällaisia aiemmin käytettyjä demonstraatioita ole laajasti tapahtunut. Poikkeuksena tästä säännöstä voidaan pitää edustaja Merja Kyllösen toimintaa kesällä 2021, kun hän edustaja Ano Turtiaisen puheen aikana kaksi kertaa avasi mikrofoninsa, jolloin puhuvan edustajan puhe keskeytyi. Puhemiesneuvosto antoi edustaja Kyllöselle huomautuksen ja katsoi, ettei tämän toiminta vastannut arvokkaan ja vakaan käytöksen vaatimusta.²⁶

Yksilöllistymisen lisäksi eduskuntaretoriikkaan on vaikuttanut toinen modernin yhteiskunnan piirre: historiattomuus. Tämä on tarkoittanut tiettyjen parlamentaaristen käytäntöjen unohtamista, mikä on tullut esille esimerkiksi siinä, että eräs välihuutoinstituution merkitys on kadonnut.

Eduskunnan puhekuluttuurin perinteisenä mallina on ollut brittiläisen parlamentarismin ihanne, jonka mukaan edustajat itse pitävät huolta siitä, että istunnossa käyttäytymään asiallisesti ja hyvien käytöstapojen mukaisesti. Aina 1980-luvulle asti edustajat usein yhdessä valvoivat, ettei eduskunnan puhujakoroketta käytetä esimerkiksi vihaan yllyttämiseen. Jos tällaista tapahtui, edustajat protestoivat puheenvuoroa vastaan huumamalla yhdessä välihuudon ”demagogiaa” tai ”ei demagogiaa.” Tämä välihuuto on ollut eräs käytetyimmistä eduskuntaretoriikan historiassa. Eri ryhmien edustajat huusivat näin, jos puhujan koettiin retoriikassaan ”uskottelevan asiat toisenlaisiksi kuin ne ovat”, käyttävän sanoja ”peittämään todellisia tarkoituksia” tai manipuloivan sanoja saadakseen kansalaiset tuntemaan vihaa.

Nykyaikaisessa parlamenttitutkimuksessa vihan kaltaisten tunteiden esiintymistä ja näyttämistä on tutkittu muun muassa psykologisen sanastotutkimuksen keinoin. Waddle & Bull ovat tutkineet Iso-Britannian alahuoneessa pääministerin persoonaan kyselytunnilla kohdistuvia retorisia hyökkäyksiä. He ovat saaneet tuloksen, joka täydellisesti kuvaa myös suomalaista eduskuntaretoriikkaa. Tutkijoiden mukaan henkilökohtaisia hyökkäyksiä ei juuri koskaan tapahdu, kun puhutaan ulko- ja turvallisuuspolitiikasta. Yksittäisistä politiikan aiheista erottuvat liikenneasiat, joiden osalta enemmistö kysymyksistä on sisältänyt hyökkäävää ja vihaista retoriikkaa.²⁷

Myös Suomessa eduskuntahistorian aggressiivisimmat keskustelut on saatettu käydä liikenteestä, kuten esimerkiksi vuonna 1951, jolloin kansanedustajat puhuivat Kekkonen-vähemmistöhallituksen ehdotuksesta katkaista veturimiesten lakko kutsumalla lakkoilijat kertausharjoitukseen. Myös viime vuosilta tulee mieleen useita kiihkeitä keskusteluja taksiluvista ja muista liikenneasioista.

Median muutos

Parlamenttiretoriikan alkuperäisenä tarkoituksena oli muiden läsnä olevien edustajien vakuuttaminen omista argumenteista.

Eduskunnassa alkuperäistä retorista tarkoitusta on yritetty suojella. Eduskuntatyön alkuaikoina puheen suuntaamista istuntosalin ulkopuolelle pyrittiin hillitsemään. Jo vuonna 1926 oli mahdollisuus alkaa radioida suorina täysistuntokeskusteluja. Tästä kuitenkin kieltäydyttiin, koska radioitujen keskustelujen pelättiin muuttuvan kansan kiihottamiseksi tai vallankumoukseen yllyttämiseksi.

Edustajat ovat esiintymisessään kuitenkin aina mukautuneet vallitsevan median toimintaan. Television yleistymisen myötä eduskuntaan valittiin toimittajia, joiden mukana eduskuntaretoriikassa yleistyivät uutisraportin mallin mukaiset puheenvuorot. 1970-luvulle saakka eri puolueiden omat sanomalehdet antoivat kansanedustajille ohjeita siitä, millaisia puheiden pitää olla niin pituudeltaan kuin tyyliältäänkin, jotta ne voidaan painaa lehteen. Voimakkaan puoluelehdistön aikana eduskuntapuheita julkaistiin usein sellaisenaan lehdissä ja kansanedustajat sopivat toimittajan kanssa etukäteen puheen pituudesta ja sisällöstä yksityiskohtia myöten.

Nyt tällainen ulkopuolinen kontrolli puuttuu, mikä korostaa yksittäisen kansanedustajan vastuuta yksittäisistä viesteistä. Nykyinen parlamenttiretoriikan kriisi on kansainvälinen ilmiö, johon on vaikuttanut voimakkaasti mediaympäristön muutos. Thomas Mergelin havainnon mukaan parlamenttiretoriikka muuttua erilaisissa konfliktitilanteissa helposti luonnettaan: edustajat eivät enää puhu toisilleen vaan suuntavat puheensa tukijoilleen ja äänestäjilleen.²⁸

Parhaillaan tämä retorinen piirre korostuu. Kansanedustaja voi täysistunnossa puhuesaan suunnata sanansa lukuisille erilaisille yleisöille: läsnä oleville edustajille, tiedotusvälineille, kotipaikkakunnan äänestäjille, oppositiolle tai hallitukselle. Ulkopuolinen ihminen ei juuri koskaan voi aavistaa, mikä ja missä on se yleisö, jolle edustaja todella puhuu.

Toki aiemmiltakin vuosilta on paljon esimerkkejä, kuinka edustajat ovat suunnanneet puheitaan lehterillä olleille kannattajille tai eduskunnan ulkopuolella olevalle ”kadun parlamentille.” Nyt monen eduskuntapuheen todellinen yleisö on sosiaalisessa mediassa. Tämä kärjistää keskusteluja. Samalla sosiaalisen median viestit ovat tulleet mukaan täysistuntokeskusteluihin. Tyypillistä retoriikkaa on esimerkiksi tulkita yksittäisen edustajan yksittäistä Twitter-viestiä koko puolueen kantana.

Eduskuntaretoriikasta tehty aika-analyysi paljastaa mielenkiintoisen mittaustuloksen. Se vahvistaa ajatusta siitä, että jälleen kerran puheet ovat muuttumassa ympäröivän mediatodellisuuden, kuten Twitter-viestien tai verkossa levitettävien äänite- ja video-pätkien, mukaisiksi. Digitaalinen media rikkoo pitkätkin viestit lyhyiksi päivityksiksi. Nykyisen täysistuntopuheen ajallinen kesto on keskimäärin enää 2 minuuttia ja 10 sekuntia.²⁹

Viemärirotta, petturi, öykkäri – mitä puhekulttuurille voidaan tehdä?

Lopuksi esitän kysymyksen, onko eduskunnan puhekulttuuriin mahdollista vaikuttaa? Olen löytänyt Eduskunnan historiasta vain yhden julkisen esimerkin onnistuneesta retorisesta vakuuttamisesta, joka on johtanut aiotun äänestyspäätöksen muuttamiseen. Vuonna 1952 SKDL:n edustaja Kauno Haapanen sanoi kokoomuksen Tuure Junnilasta, että tämä on täysistunnossa erinomaisella puhetaidollaan saanut monessa tärkeässä asiassa puolelleen eduskunnan enemmistönkin.³⁰

Tšekissä tehty tutkimus kuitenkin osoittaa, kuinka paljon kansanedustajan puheet merkitsevät poliittisella uralla etenemiseen ja uudelleenvalintaan. Tutkijat Kamil Marcinkiewicz ja Mary Steigmaier ovat löytäneet tilastollisesti merkittävän yhteyden täysistuntopuheiden määrän ja uudelleenvalinnan välille. Mitä enemmän kansanedustaja puhuu Tšekin edustajainhuoneen täysistunnossa, sitä suuremman määrän hän saa ääniä seuraavissa vaaleissa.³¹

Kansanedustajilla onkin selkeitä kannustimia huolehtia puheinstituution kehittämisestä. Lähes kaikissa parlamenteissa on viime vuosien aikana kiinnitetty huomiota retoriikan kovenemiseen, henkilökohtaisten hyökkäysten lisääntymiseen ja suoranaiseen eduskuntatyön jarruttamiseen eli obstruktion.³² Suomi, Saksa ja Islanti ovat ainoat tiedossa olevat parlamentit, jotka eivät rajoita yhteisillä ohjeilla ja sanktioilla eduskuntatyön jarruttamista. Eduskuntaryhmät päättävät itsenäisesti jarrutuksesta ja tarvittaessa myös siinä käytettävistä retorisista menetelmistä.

Parlamentaariset puhekäytännöt ovat melko samanlaisia jokaisessa länsimaassa. Keskustelujen ohjaamisessa on kuitenkin erilaisia käytäntöjä eri maissa. Monessa maassa käytetään perussäädösten lisäksi myös jotakin alla mainittua ohjauskeinoa kohteliaan kielenkäytön toteutumiseksi.

Sanastot. Niin sanotuissa Westminster-järjestelmän parlamenteissa noudatetaan Isosta-Britanniasta peräisin olevaa mallia, jossa puhemiehen sopimattomiksi ilmauksiksi tulkitsemat sanat ja lauseet kootaan julkaistuksi sanastoksi. Sen perusteella edustajat voivat tarkastaa, mitä sanoja kannattaa välttää käyttämästä. Tulkintaohjeen mukaan parlamentaarisen kielen ominaispiirteinä ovat ”hillintä ja pidättyväisyys.”³³

Vaikka puhemiehen tulee tulkinnessaan ottaa huomioon sanojen konteksti, edustajan ei tule luonnehtia toista edustajaa liioitellen esimerkiksi viemärirotaksi, pelkuriksi tai öykkäriksi, koska nämä sanat on merkitty sanastoon loukkaaviksi. Sanastosta löytyvät esimerkiksi sanat blackguard, rat, hooligan, guttersnipe, git, stoolpigeon, swine, coward ja traitor.

Vastaavia sanastoja on käytössä myös esimerkiksi Norjassa. Sanastopohjaisella ohjauksella on tietenkin heikkoutensa, koska konteksti ratkaisee, käytetäänkö ilmausta loukkaavasti. Saattaa olla, että yksikamarisen eduskunnan alkuvuosina tällaista sanastoa rakennettiin myös eduskuntaan. Siitä on viitteenä muutama eduskuntapuhe, jossa on viitattu puhemiehen käyttämään eduskunnan sanakirjaan, johon on merkitty sopimattomia sanoja.³⁴

Käytöskoodistot. Vuonna 1986 Saksan liittopäivät hyväksyivät edustajien käyttäytymiskoodiston, joka muodollisesti on työjärjestyksen liite. Tämän ensimmäisen koodiston jälkeen vastaavat suositukset ovat yleistyneet ympäri Eurooppaa, ja esimerkiksi vuodelta 2015 peräisin olevan tiedon mukaan niitä oli tuolloin kymmenessä eurooppalaisessa parlamentissa, kuten Isossa-Britanniassa ja Ranskassa. Saksassa koodiston ja muiden säädösten tehoa on myöhemmin vahvistettu vielä sillä, että kansanedustajat voivat saada rahallisen sakon parlamentin normien vastaisesta käytöksestä tai puhumisesta. Sakot ovat suuruudeltaan 1 000 euroa rikkomuksesta ja 2 000 euroa rikkomuksen toistamisesta. Rahalliset sakot ja palkan pidätykset ovat vähitellen yleistymässä muullakin Euroopassa rangaistuksena sopimattomasta käytöksestä tai puhumisesta.

Koodistot on usein tehty niin YK:n kuin Euroopan neuvostonkin suositusten mukaisesti. Niiden lähtökohtana on tukea kansanedustajaa toimimaan julkisessa tehtävässä arvokkaasti, rehellisesti ja vastuullisesti.

Käytöskoodistot ovat luonteeltaan suosituksia. Niiden vaikutuksesta kansanedustajien käytökseen on ristiriitaista tietoa. Todennäköisesti ne ohjaavat edustajia tarkastelemaan asioita julkisen etiikan kannalta, mutta suoranaisesti ne eivät ole muuttaneet näiden käyttäytymistä.³⁵

Saattaa olla, että käytöskoodistot eivät ota riittävästi huomioon parlamentaarikon työn ainutlaatuisuutta ja eroa muihin julkisen viranhaltijan tehtäviin. Tämä koskee erityisesti retoriikkaa. Kuten Max Weber on todennut, parlamenttiretoriikan mallina ei voi olla objektiivisesti ja tasapuolisesti asioita tarkasteleva virkamiespuhe. Politiikka ei ole hallintoa. Erilaisilla retorisisilla konflikteilla voi olla parlamentissa myös positiivinen merkitys. Salmond on esimerkiksi todennut, että haastava ja konfliktinen puhe herättää tutkusti mielenkiintoa ja saa ihmiset kiinnostumaan politiikasta.³⁶

Kulttuuri, rituaalit ja seremoniat. Kansanedustajat puhuvat täysistunnossa työjärjestyksen, puhemiehen ja puhemiesneuvoston määräysten sekä parlamentaaristen käytäntöjen ja tapojen muodostamassa ympäristössä, joka yhdessä muodostaa eduskuntakulttuurin. Täysistuntopuheet ovat tämän kulttuurin rituaalisia muotoja, jotka alkavat jo avauspuhutteluista, kuten ”arvoisa puhemies” tai ”arvoisa rouva puhemies.”

Eduskunnan täysistunto on maamme julkisin kulttuuri-instituutio. Suomalaisessa yhteiskuntakeskustelussa kuitenkin vain harvoin kiinnitetään huomiota kansanedustajan tehtävään eduskuntakulttuurin kehittäjänä ja ylläpitäjänä.

Erityisesti Westminster-parlamenteissa edustajien koulutuksessa korostetaan rituaalista ja seremoniallista osaamista. Kalevi Sorsan mielestä eduskunnalle tyypillinen kulttuuri on ollut suomalaisen kansanluonteen mukaisesti hyvin arkinen ja vierastanut ”kaikenlaista koreilua”.³⁷ Tästä syystä kansanedustajien koulutuksessa ei ole myöskään ollut samanlaista tarvetta parlamenttikulttuurin osaamiselle kuin Isossa-Britanniassa, missä monet järjestäytymismuodot perustuvat jopa antiikin ajan rituaaleihin.

Viime vuosina kiinnostus kulttuuri-identiteettejä kohtaan on kasvanut. Voi hyvin olla, että tämän myötä myös kansanedustajia saattaisi kiinnostaa eduskuntaretoriikan kehittäminen osana parlamentaarista kulttuuri-identiteettiä.

Eduskuntaryhmän kontrolli. Eräissä maissa on käytäntö, jonka mukaan eduskuntaryhmät valitsevat keskuudestaan puhujat täysistuntoon. Hanna Bäck ja Marc Debus ovat artikkelissaan kiinnittäneet huomiota tämän organisointimallin arveluttavaan poliittiseen seuraukseen Saksan liittopäivillä. Tutkijoiden mukaan hallituspuolueiden ryhmien johto rajoittaa sellaisten edustajien puhumista, jotka on valittu taloudellisissa vaikeuksissa olevista vaalipiireistä. Tällaisten edustajien pelätään puheissaan irtautuvan ryhmän linjasta.⁵

Suomessa eduskuntaryhmien toiminnassa on historian aikana tapahtunut eräs olennainen muutos, vaikka niiden organisaatiomuodot ovatkin olleet hyvin vakiintuneita aina yksikamarisen eduskunnan alusta lähtien. Muutos on ollut ennen kaikkea käsitteellinen. Alun perin ”ryhmäkuri” tarkoitti moraalista säätelystä. Ryhmä piti itsenäisesti kuria, että edustajat käyttäytyvät puolueen arvojen mukaisesti. Vasta myöhemmin ”ryhmä-kurilla” alettiin tarkoittaa yhtenäistä äänestyskäyttäytymistä yhdessä sovitun mukaisesti. Jos ryhmäkurin alkuperäinen tarkoitus muistettaisiin, eduskuntaretoriikka hyvin todennäköisesti siistiytyisi. Tämä on välttämätöntä jo siitä syystä, että poliisin, syyttäjän tai tuomioistuimen harjoittama eduskuntapuheiden arviointi johtaa helposti oikeusjärjestelmämme politisointiin. Kansanvallan ja oikeusvaltion periaatteiden välille voi tällaisessa tilanteessa syntyä sovittamaton jännite, joka uhkaa demokratiaa.

Politiikan ei pidä oikeudellistua, mutta oikeuden ei pidä myöskään politisoitua. Kansanedustajien tulee pitää tästä huolta omilla puheillaan ja toimillaan.

Viitteet

- 1 [MTV:n uutiset 10.9.2020](#). (luettu 11.2.2022).
- 2 Kari Palonen: Eduskunnasta puhekunnaksi? Parlamentarismi retorisenä politiikkana. *Politiikka*, 2/2005, 25.
- 3 Jürg Steiner et al.: *Deliberative politics in action: analyzing parliamentary discourse*. Cambridge University Press, Cambridge & New York 2004, 9-15.
- 4 Valtiopäivät 1982, pöytäkirjat. Eduskunta, Helsinki 1982, 2422.
- 5 Janne Saarikivi: *Suomen kieli ja mieli*. Teos, Helsinki 2018, 107.
- 6 Komitean mietintö eduskunnan työmuotojen rationalisoimisesta. Komiteanmietintö 1951:1, Helsinki 1950, 11.
- 7 Max Weber: *Staatssoziologie Mit einer Einführung und Erläuterungen*. Herausg. Winckelman, Johan: Duncker & Humblot, 1956, 71, 76, 99-101.

- 8 Valtiopäivät 1974, pöytäkirjat. Eduskunta, Helsinki 1974, 4095.
- 9 Perustuslakivaliokunnan mietintö PeVM 26/1975. Valtiopäivät 1975, asiakirjat IV. Eduskunta, Helsinki, 1975.
- 10 PeVM 26/1975.
- 11 Urho Kekkonen: Eduskuntatyön rationalisoimisesta Suomessa. Valtiotieteellisen Yhdistyksen kokouksessa 4.9. 1949 pidetty esitelmä. Eripainos 1949, 20.
- 12 Komitean mietintö eduskunnan työmuotojen rationalisoimisesta. KM 1:1951.
- 13 Eduskunnan vastaus hallituksen esitykseen laiksi valtiopäiväjärjestyksen muuttamisesta HE 166/1950. Valtiopäivät 1950, asiakirjat III:1. Eduskunta, Helsinki 1952.
- 14 Eduskuntatyön kehittämistyöryhmän mietintö. Eduskunta, Helsinki 1976, 40.
- 15 Kekkonen 1949, 6.
- 16 Kekkonen 1949, 8.
- 17 Havel teoksessa Robert Hariman: Political style: the artistry of power. Chicago & London: University of Chicago Press 1995, 125.
- 18 Matti Kuusi: Svinhufvudin nuija paukkui. Helsingin Sanomat 12.11.1994.
- 19 Esim. puhemiesneuvoston pöytäkirjat 67/2020 ja 131/2018, Eduskunnan arkisto.
- 20 Valtiopäivät 1975, pöytäkirjat I. Eduskunta, Helsinki 1975, 749.
- 21 Ville Komsin veteraanikansanedustajahaastattelu 18.9.2000. Eduskunnan muistitietoarkisto, Eduskunnan kirjasto.
- 22 Valtioneuvoston oikeuskansleri 18.3.2021, OKV/582/10/2021-OKV-2.
- 23 [Kansanedustajien puheet, 2019-](#). (luettu 11.2.2022).
- 24 [Tiilikainen: Eeva-Maria Majjalaa kiusattu eduskunnassa](#). (luettu 11.2.2022).
- 25 Vesa Heikkinen & Tapio Pajunen: Kansalaistaito: miten politiikkaa voi ymmärtää, jos sitä voi ymmärtää? Teos, Helsinki 2016, 48-49.
- 26 Esim. [Kansanedustaja Merja Kyllönen sai puhemiesneuvostolta huomautuksen - sulki Ano Turtiaisen mikrofonin kahdesti kesken puheen](#) (luettu 11.2.2022).
- 27 Maurice Waddle & Peter Bulle: Curbing the antagonism: topics associated with a reduction in personal attacks at Prime Minister's questions. Parliamentary Affairs, 3/2020, 3.
- 28 Thomas Mergel: Parlamentarische Kultur in der Weimar Republik. Düsseldorf: Droste verlag 2002, 165.
- 29 [Kansanedustajien puheet, 2019-](#). (luettu 11.2.2022).
- 30 Valtiopäivät 1952, pöytäkirjat III. Eduskunta, Helsinki 1952, 2666.
- 31 Kamil Marcinkiewicz & Mary Steigmaier: Speaking up to stay in parliament: the electoral importance of speeches and other parliamentary activities. The Journal of Legislative Studies, 4/2019, 576.
- 32 Lauren Bell: Obstruction in parliaments: a cross- national perspective. The Journal of Legislative Studies 4/2018, 515.
- 33 Erskine May's treatise on the law, privileges, proceedings and usage of parliament, 22 ed. London: Butterworths, 1997, 386.
- 34 Valtiopäivät 1928, pöytäkirjat I. Eduskunta, Helsinki 1928, 835.
- 35 Elizebeth, David-Barrett: Nolan's legacy: regulating parliamentary conduct in democratizing Europe. Parliamentary Affairs 3/2015, 521.
- 36 Rob Salmond: Parliamentary question times: how legislative accountability mechanisms affect mass political engagement. The Journal of Legislative Studies 3/2014.
- 37 Valtiopäivät 1984, pöytäkirjat. Eduskunta, Helsinki 1984, 2422-23.
- 38 Hanna Bäck & Marc Debus: Representing the region on the floor: socioeconomic characteristics of electoral districts and legislative speechmaking. Parliamentary Affairs 1/2018, 73.

Otto Willen lainaama kirja palautettiin

Eduskunnan kirjastoon palautettiin eilen sieltä lainattu kirja, joka on ollut kulussa yli 45 vuotta. Kirjan lainaaja on ollut silloinen kansanedustaja Otto Wille Kuusinen, lainauspäivä 3. 12. 1917 ja kirjan nimi — Karl Kautsky: "Parlamentarismi, kansanlainsäädäntö ja sosialidemokratia". Palauttaja oli lainaajan tytär ed. Hertta Kuusinen.

**Lehtileike Helsingin
Sanomista 27.4.1963.**

Kuva: Hanne Salonen /
Eduskunta

Muistitieto – Eduskunnan kirjaston kasvattilapsi

Joni Krekola

Eduskunnan kirjastolla ja arkistolla on kansallisesti merkittävä tehtävä kansanvallan historian tallentajana. Kirjallisten aineistojen lisäksi kirjasto on vuodesta 1988 lähtien kerännyt muistitietoa haastattelemalla entisiä kansanedustajia. Veteraanikansanedustajien muistitietoarkiston nimi muutettiin vuonna 2020 Eduskunnan muistitietoarkistoksi.

Eduskunnan muistitietoarkisto koostuu noin 450:stä entisen kansanedustajan haastattelusta ja kasvaa joka vuosi reilulla 10 uudella haastattelulla. Haastattelukokoelma on myös kansainvälisessä parlamenttien vertailussa ainutlaatuisen laaja, pitkäikäinen ja huolellisesti ylläpidetty.

Tässä artikkelissa kerrotaan, miten demokratian historian tallentaminen muistitietona vakiintui osaksi Eduskunnan kirjaston toimintaa. Miksi ja miten haastattelujen tuotto tutkimusaineistoksi käynnistyi juuri Eduskunnan kirjastossa?

Satunnainen kirjastoapulainen tekee aloitteen

Romanian Bukarestissa järjestettiin vuonna 1980 XV historiantieteiden maailmankongressi, joka kokosi (ja kokoa) viiden vuoden välein maailman historianutkijat yhteen. Kongressin yhtenä pääteemana oli historian tutkimuksen menetelmäkysymykset ja niiden sisällä suullisen historian (oral history) ”ongelmat ja metodit”. Otsikointi vihjaa, että muistitieto nähtiin ensisijaisesti ongelmana. Toisaalta oral historyn valinta kongressin alateemaksi tarkoitti sitä, että epäluotettavaksi koettu muistitieto oli aika ottaa vakavasti.¹

Helsingin yliopiston yleisen historian proseminaarissa seurattiin historian tutkimuksen menetelmäkeskustelua, sillä seminaarin vetäjä, dosentti Marjatta Hietala oli osallistunut Bukarestin kongressiin. Suomessa oli tehty verrattain vähän muistitietoon pohjaavaa tutkimusta; muutamat historioitsijat olivat lähinnä käyttäneet haastatteluja tutkimustensa täydentävinä lähteinä. Tärkeimmät muistitietokokoelmat oli tallennettu Valtionarkistoon (nykyinen Kansallisarkisto) sekä Työväen Arkistoon. Vaikka Suomi oli kansanperinteen keruussa ja tallennuksessa edelläkävijä, lähihistorian tutkimusta palvelevat oral history -kokoelmat puuttuivat tyystin.²

Oral historyn ilosanomaa levitti Pohjolaan myös William H. Chafe, joka aloitti vuonna 1979 vierailijaprofessorina Helsingin yliopistossa. Hän oli kotimaassaan tutkinut kansalaisoikeustaistelua, afroamerikkalaisuutta ja naisten asemaa, joiden historiankirjoitukselle oman äänen löytäminen oral historyn avulla on ollut käänteentekevää. Suomen historyayhteisön ilmapiiri oli nuivempi: ”Chafen innoittamana otin riskin ja aloitin ’Veteraanikansanedustajien muistitietoprojektin’ valmistelut”, on Hietala muistellut.³ Hanke oli riski, koska sillä ei tavoiteltu välitöntä hyötyä omalle tutkijanuralle vaan pitkäjänteistä arkistokokoelmaa koko tutkijayhteisön käyttöön.

Hietalan proseminaariin osallistunut Jukka Luukkanen harjoitteli opiskelujen lomassa Eduskunnan kirjastossa. Hän keksi, että haastateltavaksi päätöksentekijöiden ryhmäksi kannattaisi valita entiset kansanedustajat. Luukkanen teki ylikirjastonhoitaja Eeva-Maija Tammekannille aloitteen ”suullisen historian lähdeaineistojen tallentamiseksi” Eduskunnan kirjastoon. Luukkanen allekirjoitti kohteliassävyyisen aloitteensa ”satunnaisena kirjastoapulaisena”, joka oli käytössä oleva nimike kirjaston osa-aikaisille virkailijoille.⁴

Luukkanen viittaa ehdotuksensa perusteluissa Suomen Historiallisen Seuran (SHS) tilaisuuteen, jossa oli pohdittu poliittisen historian lähdeongelmia. Oppiaineen professorinakin toiminut alivaltiosihteeri Keijo Korhonen oli peräänkuuluttanut ”isokenkäisten haastattelupankkia” ja perustellut ehdotustaan hallintokulttuurilla, jossa suusanallisesti puhelimesta tai saunailloissa tehdyt päätökset eivät jättäneet jälkeä tuleville tutkijoille. Haastatteleamalla tämän tyyppiset vallan verkostot voitaisiin saada päivänvaloon.

Korhosen ehdotus ei saanut arvovaltaisessa seurassa varauksetonta kannatusta. Valtionarkistonhoitaja Toivo T. Paloposki epäili eliittihaastattelujen luotettavuutta ja käyttökelpoisuutta. Hän ei liioin uskonut, että lupaukset haastattelujen salassapidosta saisivat politiikat irrottautumaan roolistaan, jossa on taipumus pikemminkin peittää kuin paljastaa. Paloposki edusti keskustelussa perinteistä dokumenttiuskollista koulukuntaa, jolle kirjallisen lähteen arvo määräytyi siitä, miten lähellä tutkittavaa historiallista ilmiötä se oli syntynyt.

Luukkanen ei yhtynyt Paloposken pessimismiin. Hän vetosi Bukarestin raportteihin, joissa tunnistettiin menetelmän ongelmat mutta suhtauduttiin luottavaisesti niiden ratkaisuun. Satunnaisen kirjastoapulaisten ehdotus kuului näin:

Varsinaiseen asiaan: mielestäni olisi paikallaan selvittää mahdollisuudet Eduskunnan arkiston toimesta (historiatoimikuntaa⁵ unohtamatta) tallentaa vielä elossa olevien veteraanikansanedustajien ja eläkkeellä olevien talon virkamiesten muistitietoa nauhalle (mahdollisesti litterointeina, jos varat riittävät). Aikaa esimerkiksi yksikamarisen kansanedustajalaitoksen 100-vuotisjuhliin ei ole kovin paljon. Ainutlaatuisen muistitiedon kannalta sitä on vielä vähemmän.

Vuonna 1982 eduskunnan satavuotisjuhlat siinsivät neljännesvuosisadan päässä. Juhlavuoteen 2007 mennessä ilmestyi 12-osainen teossarja Eduskunta 100 vuotta, jonka yhtenä lähderyhmänä oli noin 300 veteraanikansanedustajahaastattelua.⁶

Veteraanikansanedustajat olivat haastateltaviksi sopiva kohderyhmä, koska he olivat päätöksentekijöitä mutta samanaikaisesti alueellisesti edustava otos Suomen kansasta. Myös kansanedustajien sosiaalinen tausta oli nykyedustajia kirjavampi; eteneminen ministeriksi kansakoulupohjalta oli vielä yleistä. Kaikki kansanedustajat eivät kuuluneet poliittiseen eliittiin.

Esiprojektin käynnistäminen 1982-1984

Ylikirjastonhoitaja Tammekann piti ”erään Eduskunnan kirjaston virkailijan välityksellä esitettyä” ehdotusta harkitsemisen arvoisena. Samaan hengenvetoon hän totesi, että kirjastolla ei ollut riittävästi asiantuntemusta hankkeen suunnitteluun ja johtamiseen. Kirjaston rooli voisi rajoittua haastattelunauhojen tallennukseen ja mahdollisten litteointien välittämiseen tutkijoiden käyttöön. Tammekann ehdotti kirjaston hallitukselle, että se pyytäisi eduskunnan kansliatoimikuntaa asettamaan työryhmän, joka selvittäisi hankkeen laajuutta ja kustannuksia.⁷

Kirjaston hallitus suhtautui haastattelujen käynnistämiseen myönteisesti mutta päätti pyytää Suomen Historialliselta Seuralta kirjallisen ehdotuksen. Seuran esimiehen, professori Päiviö Tommilan mukaan historiantutkijat pitivät hanketta erittäin tärkeänä. Kekkosen valtakauden päättymisen edellisvuonna oli lisännyt lähihistorian tiedontarvetta, johon voitaisiin vastata haastatteleamalla poliitikkoja ja virkamiehiä. Muistitiedon tallennustyö edellytti suunnitelmallisuutta: seura piti välttämättömänä riittävän laajaa esitutkimusta ennen ryhtymistä muistitiedon systemaattiseen tallennustyöhön.⁸

Tommila arvioi, että esitutkimuksen toteuttamiseen tarvittaisiin 15 000–20 000 markan määräraha.⁹ SHS:n sitouttaminen mukaan hankkeeseen oli kauaskantoista. Veteraanikansanedustajahaastattelut tehtiin alusta alkaen tutkimusaineistoiksi, jotka palvelivat lähihistorian tutkimuksen tarpeita. Riittävän monet historiantutkijat ymmärsivät muistitiedon potentiaalin, vaikka Marjatta Hietala koki muistitietohankkeen taisteluksi: ”Pidin Historiallisessa seurassa esitelmän: vastustus oli niin suuri, että ajateltiin, voiko tätä ylipäänsä enää jatkaa.”¹⁰

Eduskunnalle on tyypillistä, että asiat etenevät verkkaisesti. Vuonna 1983 järjestettiin eduskuntavaalit, mikä tarkoitti vaihtuvuutta kansanedustajissa, puhemiehistössä sekä kansliatoimikunnassa. Ajankohta oli sikäli otollinen, että eduskunnassa oli edellisvuonna saatu päätökseen pitkäaikainen tutkimusprojekti Kansanedustuslaitoksen historia I–XII. Teossarja kuvasi valtiopäivätyön virallisen puolen ja sen institutionaaliset raamit. Yksittäisten kansanedustajien ääni kuului vain ani harvoin.¹¹

Muistitietoasiaan palattiin vuoden 1984 alkupuolella, kun Hietala ja Tammekann jättivät kansliatoimikunnalle esiprojektia koskevan esityksensä. Eduskuntaan liittyvää muistitietoa kerättäisiin aluksi iäkkäimmiltä kansanedustajilta. Esiprojekti kartoitti menetelmiä, joilla varsinainen muistitiedon keruu myöhemmin suoritettaisiin. Dosentti Hietala oli suostunut esiprojektin vastuulliseksi johtajaksi, joka valitsisi haastattelijat ja koordinoisi työtä. Kustannusarvio oli kohonnut 37 000 markkaan. Kirjaston rooliksi jäi haastattelujen tausta-aineistojen kokoaminen haastattelijoille, äänitteiden tallentaminen sekä aineiston välittäminen tutkimuskäyttöön. Kansliatoimikunta päätti 26.4.1984 myöntää 40 000 markan määrärahan suullisen muistitiedon keräämiseen entisiltä kansanedustajilta.¹²

Oli aika ryhtyä tuumasta toimeen. Ensimmäisessä suunnittelukokouksessa¹³ Hietala esitteli ideansa haastattelujen sisällöstä:

- kansanedustajan roolin muuttuminen historiallisena ilmiönä
- eduskuntakaudelle asetetut toiveet ja odotukset
- haastateltavien muistitieto, josta ei ole jäänyt jälkiä kirjallisiin lähteisiin

Paikalle pyydettyt kokeneet veteraaniedustajat suhtautuivat esiprojektiin myönteisesti ja täydensivät listaa:

- eduskuntaryhmien ja puoluetöimistöjen väliset suhteet
- valiokuntien päätösprosessit
- ministeriöissä tapahtuva hallituksen esitysten valmistelu
- eduskunnan ja hallituksen väliset suhteet
- etujärjestöjen vaikutus
- edustajien kansainväliset suhteet
- ”kansanedustajien raportointi ulkovaltojen edustajille”

Silmään pistää erityisesti viimeinen teemaehdotus, jolla mitä ilmeisimmin tarkoitettiin tuolloin vielä maan tapana ollutta kotiryssäjärjestelmää. Haastattelujen avulla haluttiin selvittää, minkälaisia kontakteja kansanedustajat olivat ylläpitäneet Neuvostoliiton edustajiin Suomessa ja minkälaista tietoa oli vaihdettu. Se jos mikä oli hiljaista tietoa.¹⁴

Kenties tämä teema vei keskustelua haastattelujen vaitiolo- ja salassapito-ongelmiin sekä kertyvän aineiston säilytykseen ja käyttöön. Varovaiset näkemykset ohjasivat herkässä vaiheessa koko hanketta ei-julkisuuden suuntaan ja aineiston käyttöä luvanvaraiseksi. Veteraaniedustajat ehdottivat listaa haastateltavista kollegoistaan ja pahoittelivat, että jo pois menneitä legendoja kuten K. A. Fagerholmia, Päiviö Hetemäkeä ja Hertta Kuusista ei enää haastatteluin tavoitettaisi.

Kokoukseen osallistuneet kansanedustajat olivat kaikki jättäneet eduskuntatyön vuoden 1983 vaaleissa. Ennen koehaastattelujen käynnistämistä Marjatta Hietala haastatteli vielä Veikko Vennamo, joka oli istuva kansanedustaja. Vennamo vakuutti, että kokeneilla edustajilla oli runsaasti kiinnostavaa tietoa, josta ei ollut jäänyt jälkiä valtiopäiväasiakirjoihin.¹⁵

Ylikirjastonhoitaja Tammekannin mielestä muistitiedon keruu veteraaniedustajilta ei periaatteessa kuulunut eduskunnalle vaan olisi sopinut paremmin jonkin tutkimuslaitoksen alaisuuteen. Mutta kun työ oli kerran kirjastolla käynnistetty, hän tuki sitä johdonmukaisesti. Ylikirjastonhoitajasta välittyä dokumenttien perusteella muodollinen ja pedantti vaikutelma. Marjatta Hietala luonnehti häntä ”äärettömän varovaiseksi ja diplomaattiseksi”, joista jälkimmäinen tarkoitti tilannetajua ja eduskunnan etiketin noudattamista.¹⁶

Esiprojekti 1984–1985

Lokakuussa 1984 käynnistyi esiprojekti, jonka tarkoituksena oli selvittää, oliko ”olemassa riittäviä edellytyksiä tallentaa haastattelumenetelmällä kansanedustuslaitoksen historiaan liittyvää muistitietoaineistoa tulevaa tutkimus- ja muuta käyttötarvetta silmällä pitäen”. Eduskunnan kansliatoimikunnalle muotoiltu kysymys oli hypoteettinen: esiprojekti tuskin olisi voinut päättyä muuhun kuin suosittamaan laajemman haastatteluprojektin käynnistämistä.¹⁷

Esiprojektin johtaja Marjatta Hietalan lisäksi haastatteluja tekivät FT Aura Korppi-Tommola, FM Jukka Luukkanen sekä ruotsiksi VTM Eva Stockman. Luukkanen vastasi kirjaston työntekijänä käytännön järjestelyistä, tausta-aineistojen kokoamisesta, haastattelujen tallennusvälineistöstä sekä tilajärjestelyistä. Haastattelut tallennettiin kela-nauhureilla, jotka olivat liikkuvassa käytössä hankalia. Osa haastatteluista tehtiin haastateltavien kodeissa.

Haastateltavien valintakriteereinä pidettiin edustajakauden pituutta ja veteraaniedustajan ikää. Lisäksi pyrittiin toteuttamaan mahdollisimman monta samaa aikakautta käsittelevää haastattelua. Luukkanen kokosi elossa olevista veteraaniedustajista (377) listat, joista poistettiin yhden kauden edustajat sekä uusimmat, 1970–1980-lukujen eduskunnassa vaikuttaneet kansanedustajat. Jäljelle jäi noin 200 nimeä.

Tärkeimmäksi haastateltavien valintakriteeriksi jäi fyysinen ikä, sillä yli 90-vuotiaiden kohdalla elinajan odote ei ollut enää pitkä. Vanhimmat 21 haastateltavasta, Martta Salmela-Järvinen ja Ebba Östenson, olivat syntyneet edellisellä vuosisadalla ja nuorimmat 1920-luvun lopussa. Haastateltavien iällä ei kuitenkaan todettu olevan suoraviivaista vaikutusta haastattelujen onnistumisiin. Erot olivat pikemminkin yksilöllisiä.¹⁸

Toteutettujen haastatteluiden puoluejakauma noudatteli senhetkisiä voimasuhteita: sd p 7, kok 6, skdl 3 kesk 2, lkp, smp ja rkp 1. Naisten osuus haastatelluista oli verrattain korkea (7/21) suhteutettuna siihen, miten miesvaltaista kansanedustajan työ Suomessa oli ollut. Sukupuolten painotuksessa näkyi kenties se, että sekä esiprojektia että kirjastoja johti nainen. Veikko Vennamo oli haastateltujen joukon kummajainen, sillä hän oli yhä istuva kansanedustaja. Maalaisliitossa käynnistyneen valtiopäiväuransa (1945–1962, 1966–1987) pituuden puolesta hän kuului ehdottomasti haastateltavien joukkoon. Vennamo oli vuonna 1985 hallituspuolue smp:n ainoa kriteerit täyttävä haastateltava: muut edustajat oli valittu eduskuntaan 1970- tai 1980-luvulla.

Haastatteluita luonnehdittiin strukturoiduiksi teemahaastatteluiksi, mikä tarkoitti tiettyjen teemojen kartoittamista esittämättä kovin yksityiskohtaisia kysymyksiä. Avoimilla kysymyksillä pyrittiin minimoimaan haastattelijoiden johdattelevaa otetta. He olivat valmistautuneet kuhunkin haastatteluun perehtymällä haastateltavan poliittiseen uraan ja valtiopäivätoimiin.

Haastatteluissa, joiden pituus vaihteli tunnista kolmeen, keskityttiin kahdeksaan eri teemaan:

- kansanedustajan uralle valikoituminen
- tuki- ja muut sidosryhmät
- yksilölliset työtavat
- valiokuntakäsittelyt
- muuta edustajuuteen liittyvää (ryhmä, omat saavutukset)
- kansainväliset suhteet
- edustajakauden jälkeinen aika
- muu yhteiskunnallinen toiminta

Antoisimmiksi osoittautuivat kysymykset taustaryhmistä ja työskentelytavoista. Valiokuntatyön ja kansainvälisyyden teemoihin sisältyi mielenkiintoista ajankuvaa ja henkilöarvioita. Yhteenvedon laatijat olivat itsearvioissaan varovaisia mutta rohkenivat todeta aineiston arvokkaaksi ”jo yksin henkilöhistorialliselta kannalta”. Neljässä tapauksessa¹⁹ haastattelu jäi ainutkertaiseksi, sillä haastateltavat ehtivät kuolla, ennen kuin varsinainen veteraanikansanedustajien haastatteluprojekti käynnistyi vuonna 1988. Kaikista muista tehtiin sen yhteydessä täydellisempi haastattelu.

Haastattelujen toteutuksesta ja menetelmästä tehtiin kiinnostavia huomioita:

- Kysymysten tuli olla väljästi muotoiltuja – ”tarkoitus oli tallentaa tietoa eikä tietämättömyyttä”. Yksityiskohdan muistamattomuus oli jossain tapauksessa aiheuttanut hämmennystä, joka haittasi koko haastattelun kulkua.
- Omat muistelmansa julkaisseet haastateltavat tuppasivat kertaamaan kirjoittamaansa.
- Haastateltavien perehdyttäminen teemoihin etukäteen tuotti tulosta.
- Haastattelijan oli omaksuttava ”neutraalin auttajan” rooli, jossa hän ohjasi keskustelua vähäeleisesti mutta kannustavasti.

Esiprojektissa havaittiin, että entisillä edustajilla oli sanomisen tarvetta ja he tarttuivat hanakasti mahdollisuuteen tulla kuulluiksi. Oli oleellista, että haastattelupyyntö tuli nimenomaan eduskuntainstituutiolta eikä Valtionarkistosta, SHS:ltä tai yksittäiseltä tutkimusprojektilta.

Esiprojekti toteutettiin keskellä perheellisten tutkijoiden ruuhkavuosia: ”Projektilla ei ollut nauhojen purkuun litterojaa, vaan nauhoja kuunneltiin yhdessä ja esitutkimusraporttia kirjoitettiin Hietaloiden Vantaan asunnossa ja viereisessä huoneessa leikki kodinhoitajan hoivissa viisi alle 7-vuotiasta lasta...”²⁰ Esiprojektin 20 koehaastattelua ovat tallessa äänitallenteina. Lisäksi Luukkanen teki kaksi virkamieshaastattelua valiokuntasuhteista, mutta niitä ei ole huomioitu esiprojektin raporteissa.²¹

Esiprojektin myönteiset kokemukset puolsivat entisten kansanedustajien haastattelujen jatkamista ja vakiinnuttamista. Haastattelujen ulottamista entisiin eduskunnan virkamiehiin toivottiin harkittavaksi. Hietala julkaisi raportin esiprojektin annista Historiallisessa Aikakauskirjassa ja perusteli samalla työn jatkamisen tarvetta. Hän innostui visioimaan myös tietotekniikan kehityksen avaamia näköaloja:

Jos me onnistumme luomaan suullisesta muistitiedosta laajan tietokannan indekseineen ja hakusanoineen translitteroituna tietokoneen muistiin, seuraava sukupolvi voinee optisen muistin kehittyessä tallentaa ja säilyttää haastattelut optisilla levyillä. Optinen tallennus mahdollistaneekin myöhemmin myös sen, että tutkija voi käyttää lähdeviitteenä ei vain translitteroitua haastattelua, vaan aitoa kuultavaa äänitallennetta.²²

Ulkopuolinen arvio esiprojektin onnistumisesta tilattiin Suomen Historialliselta Seuralta. Esiprojekti oli vahvistanut, että poliitikkojen haastatteleminen oli tärkeää selvitettyä poliittisen päätöksenteon taustoja. Muistitieto kartoitti alueita, joihin historian tutkimuksen perinteiset lähdeaineistot eivät antaneet vastauksia. Systemaattisten haastattelukokoelmien aikaansaaminen avaisi uusia näkökulmia poliittisen historian tutkimukselle. Tarve veteraaniedustajien haastattelemiseen oli ilmeinen ja kiireinen; esiprojektin toteutuksen aikana 14 veteraanikansanedustajaa oli ehtinyt menehtyä.²³

SHS:n arvio oli tehty Hietalan ja Tammekannin raportin perusteella. Kokonaisnäkemys oli myönteinen mutta myös niukan toteava eikä erityisen innostunut. Seura vahvisti haastattelukokoelmien tarpeen omalla arvovallallaan, mutta kukaan ulkopuolinen ei vaivautunut perehtymään projektiin sen syvällisemmin – puhumattakaan tieteellisestä kritiikistä, jossa mennään alkuperäislähteille, kuuntelemaan haastattelutallenteita edes koeluonteisesti.

Esiprojektivaiheessa muotoutui puolihuolimattomasti muutamia keskeisiä linjanvetoja, jotka ovat olleet voimassa Eduskunnan kirjaston muistitietotyössä nykypäivään asti. Haastatteluja tehtiin akateemisen tutkimuksen tarpeisiin, eivätkä ne olleet julkisia. Aineiston rajoitettu tutkimuskäyttö sai myöhemmin vahvistusta arkistovierailuista Yhdysvaltoihin ja Britanniaan.²⁴ Historioitsijoiden keskeinen rooli prosessissa takasi sen, että haastattelun teemat valittiin lähihistorian tutkimusta silmällä pitäen eikä esimerkiksi politiikan tutkimuksen näkökulmasta.

Veteraanikansanedustajien muistitietoprojektin käynnistyminen

Muistitietotyötä eduskunnassa pyrittiin jatkamaan kolmivuotisella projektilla, jonka rahoitusta haettiin eduskunnan kansliatoimikunnalta. Kulut muodostuisivat määrällä aikaisen tutkijan palkasta, haastattelijoiden ja litteroitsijoiden palkkioista sekä matkakuluista. Kunnianhimoisena tavoitteena oli sadan veteraanihaastattelun tekeminen kolmivuotiskaudella 1987–1989. Projektin päätteeksi muistitietoaineisto oli tarkoitus luovuttaa erikoiskokoelmaksi eduskunnan arkistoon.²⁵

Projektin käynnistäminen ei edennyt ihan toivotulla vauhdilla. Eduskunnan kirjaston hallitus jätti syyskuussa 1986 asian pöydälle ja valtuutti ylikirjastonhoitaja Tammekan- nin neuvottelemaan puhemiehen kanssa. Kansliatoimikunta päätti joulukuussa puhe- mies Erkki Pystysen ehdotuksesta sisällyttää vuoden 1988 tulo- ja menoarvioon määrä- rahan haastatteluprojektin toteuttamista varten. Myönteinen signaali sai SHS:n nimeä- mään jäsenistään projektiryhmän, jonka tehtävänä oli huolehtia muistitiedon tutki- muksellisesta laadusta.²⁶ Ryhmää täydennettiin myöhemmin eduskunnan virkamie- hillä, historioitsijataustaisilla kansanedustajajäsenillä sekä valtio-opin professorilla.

Toukokuussa 1987 ylikirjastonhoitaja Tammekann oli saanut epävirallisen tiedon,²⁷ jonka mukaan kirjaston hallituksen esitys 1 349 000 markan projektimäärärahasta toteutuisi vuoden 1988 budjetissa täysimääräisenä. Hallituksen budjettiesitys julkaistai- siin loppukesällä, minkä jälkeen muutosten mahdollisuus oli enää häviävän pieni. Pro- jecti ei kuulunut kirjaston lakisääteisiin työtehtäviin, mutta siihen tarvittavat varat merkittiin budjettiteknisistä syistä kirjaston momentille.

Ehdotus veteraanikansanedustajien muistitietoprojektista tuotiin eduskuntaan kreivin aikaan. Suomen talous oli kasvanut 1980-luvulla ja valtion budjetit olivat monena vuonna ylijäämäisiä. Kun hyvinvointivaltiota rakennettiin täyteen kukoistukseensa, rahaa riitti myös muistitiedon keräämiseen veteraaniedustajilta. Seuraavalla vaalikau- della uudelle projektille ei välttämättä olisi löydetty rahoitusta. Suomen talous ajautui 1990-luvulla syöksykierteeseen: Pohjolan Japani ryhtyi säästämään ja leikkaamaan julkisia menojaan.

Muistitietotyöstä vastaavan tutkijan tehtävän kelpoisuusehdoiksi määriteltiin historian pääaineopinnot ja kandidaattitasoinen (nykyinen maisteri) tutkinto. Tehtävänkuvan monimuotoisuus edellytti oma-aloitteisuutta: ”Tehtävän itsenäisyydestä johtuen moti- voituneisuus ja tunnollisuus ovat tärkeitä. Esiin nousevista ongelmista tulee selvittää oma-aloitteisesti raskauttamatta työryhmätyötä vähäarvoisilla asioilla”. Tutkijan tehtäviin kuului:

- haastattelujen valmistelu-, avustus- ja jälkikäsitteilytehtävät
- arkistonmuodostus: äänitearkisto sekä tietokannat haastattelujen sisällöistä ja veteraaniedustajista
- veteraaniedustajien haastatteluaineistojen kartoitus muista arkistoista
- vastuu projektityön sujumisesta käytännössä ja projektiryhmän sihteerisyys²⁸

Projektin tutkijaksi valittiin valtiotieteiden maisteri Kristiina Graae, joka aloitti kirjas- tolla 1. helmikuuta 1988. Jukka Luukkasta kysyttiin tehtävään, mutta hän oli jo siirty- nyt toisiin tehtäviin eduskunnan sisäiseen tietopalveluun. Ensi töikseen Graae selvitti haastattelu-työn juridisia kysymyksiä ja hankki haastattelujen tekoon C-kasettinauhurit. Huhtikuussa kirjastolla järjestettiin seminaari, jossa esiteltiin haastattelijoina valikoitu- neille historian tutkijoille muita haastatteluhankeita (mm. sosiologinen elämäkertatu- kimus, suomen kielen nauhoitearkisto, kirjailijahaastattelut).²⁹

Projektin ensimmäisenä toimintavuonna 1988 tehtiin 17 veteraaniedustajahaastattelua. Ensimmäisenä haastateltavana oli tuolloin 92-vuotias Paavo Susitaival, joka oli toiminut hetken IKL:n kansanedustajana ennen siirtymistään talvisodan rintamalle. Alkuvaiheessa keskityttiin iäkkäimpiin veteraaneihin. Konkareiden haastattelut olivat myöhempiin verrattuina lyhyitä, keskipituudeltaan alle nelituntisia. Projektiryhmän jäsenet, etunenässä puheenjohtaja Hietala, toimivat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta haastattelijoina.

Kirjaston kasvattilapsi

Suomen akateeminen historyayhteisö oli vielä 1980-luvulla sangen miesvaltainen. Suomen historian oppituolin haltijoissa ei ollut lainkaan naisia. Joensuussa yleisen historian professorina vuonna 1994 aloittaneella Marjatta Hietalalla oli sentään kaksi edeltäjää. Tätä artikkelia laatiessa on ollut kiinnostavaa havaita, että Jukka Luukkasta lukuun ottamatta kaikki muistitietotyön käynnistämisen keskeiset toimijat (Graae, Hietala, Korppi-Tommola, Tammekann) olivat naisia – ja muistitiedon vähättelijät ja vastustajat miehiä. Ilman naisten innostusta ja ”riskinottoa” Suomen merkittävin politiikan muistitietokokoelma olisi jäänyt syntymättä.

Muistitietoprojekti oli kasvattilapsi, joka kotiutui Eduskunnan kirjaston kupeeseen.³⁰ Ratkaisevaa taisi olla se, että varovainen ylikirjastonhoitaja, sittemmin projektin ”paimen”, Tammekann saatiin vakuutettua alkuperäisen idean kantavuudesta. Projektin tutkija Graae oli hallinnollisesti ylikirjastonhoitajan alainen, mutta kirjaston ulkopuolisista asiantuntijoista koostunut projektiryhmä ohjasi muistitietotyön sisällöllistä puolta. Tutkija sai työhuoneen kirjastolta ja pääsi osaksi työntekijöiden yhteisöä, vaikka itsenäisen työn yhteys kirjaston arkeen oli vähäinen. Projektityön etenemisestä raportoitiin kirjaston hallitukselle.

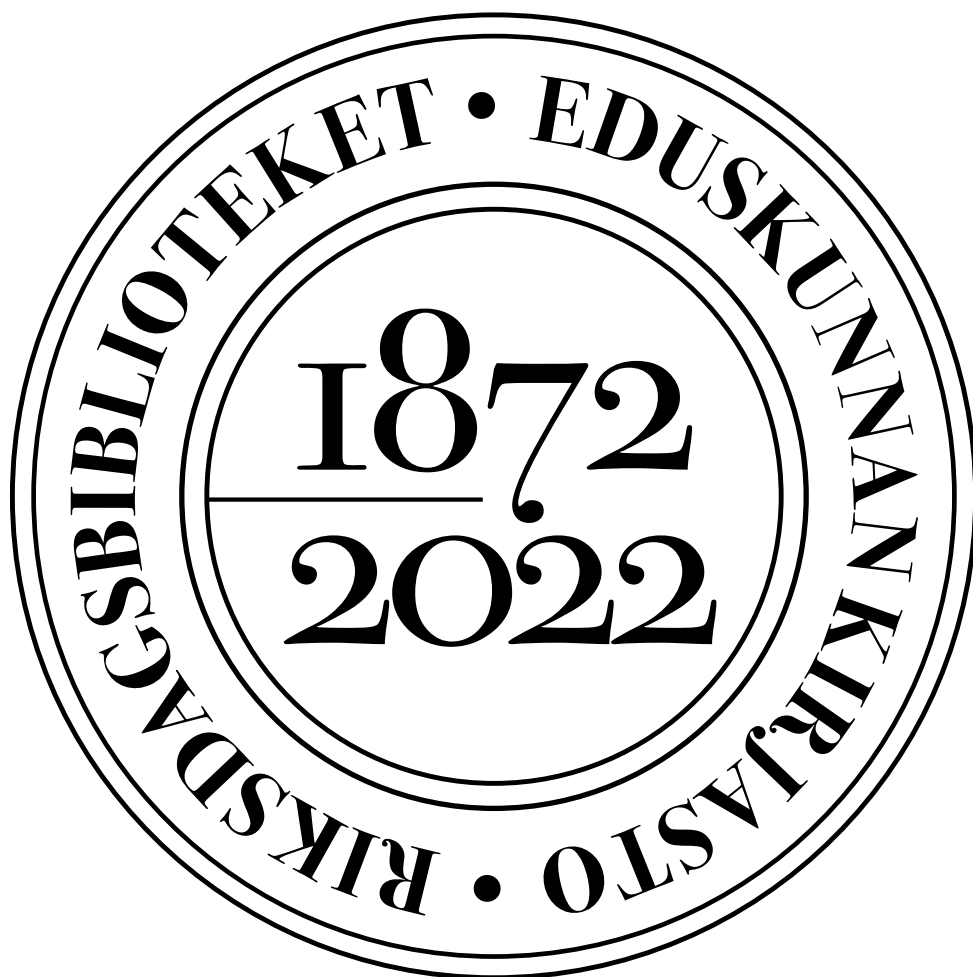
Ensimmäisen kolmivuotiskauden päättyessä projektin määrälliset tavoitteet olivat toteutuneet kohtuullisesti: koossa oli 81 veteraanikansanedustajahaastattelua. Kirjaston hallitus, eduskunnan korkeimmat virkamiehet ja kansanedustajat puolsivat jatkoa, joka toteutui toisena projektikautena 1991–1993. Muistitietotyön määräaikaisuus kirjastossa muuttui vuonna 1995 pysyväksi, kun projektin tutkijan virka vakinaistettiin osana laajempaa pakettia, jossa kirjaston määräaikaisista työsuhteista tehtiin pysyviä.

Marjatta Hietalan mukaan muistitietotyön jatkuvuus ei projektiakojen jälkeenkään ole ollut itsestään selvyys, vaan se on edellyttänyt toistuvia perusteluja. Eduskunnan virkamiehistössä ja kirjastossakin oli tahoja, jotka pitivät haastattelujen tekemistä resurssien tuhlaamisena. Muistitietotyö kohtasi säästöpainneiden lisäksi instituutioille tyypillisen kyllästymispisteen, jossa projektin alkuperäiset tavoitteet katsottiin jo saavutetuiksi ja virkamiesten mielenkiinto kohdistui ajankohtaisempiin haasteisiin.³¹ Muistitietotyön yli 30-vuotisen jatkuvuuden selittäminen jääköön kuitenkin toisen artikkelin aiheeksi.

Viitteet

- 1 Rapports I, Grand thèmes et méthodologie. Comité international des sciences historiques XV congrès international des sciences historiques, Bucarest, 10-17 août 1980. Editura academieii republicii socialiste Romania 1980, 497-586. [Bukarestin kongressin verkkosivu](#). (luettu 4.6.2021).
- 2 Marjatta Hietala ja Jukka Luukkanen: Suullinen perimätieto ja haastattelut historiantutkimuksessa ja kouluopetuksessa. Teoksessa Kauko Hänninen (toim.) Historian ja yhteiskuntaopin opettajien vuosikirja XVI. HYOL ry., Helsinki 1982, 58-62, 68.
- 3 Marjatta Hietala: Muistikuvia - Bicentennical-professorien vaikutus. Tieteessä tapahtuu 5/2019, 67.
- 4 Marjatta Hietalan puhelinhaastattelu 2.4.2020. Alustavia ajatuksia suullisen historian lähdeaineiston tallentamiseksi Eduskunnan arkistoon. Jukka Luukkanen ylikirjastonhoitaja Eeva-Maija Tammekannille 24.2.1982. Kansio Veteraanikansanedustajien muistitietoprojektin esiprojekti, Eduskunnan arkisto (tästä lähtien Kansio Esiprojekti, EA). Perustuu tähän, kunnes toisin mainitaan.
- 5 Tarkoittaa Eduskunnan historiakomiteaa, jonka valvonnassa oli julkaistu 12-osaisen Suomen kansanedustuslaitoksen historian viimeinen osa vuonna 1982.
- 6 Eduskuntatutkimuksen keskus toteutti vuosina 2002-2007 mittavan tutkimushankkeen, jota varten tehtiin myös 21 kirjasarjan teemojen mukaista kansanedustaja- ja virkamieshaastattelua.
- 7 Suullisen historian lähdeaineiston tallentaminen Eduskunnan arkistoon. Eeva-Maija Tammekann Eduskunnan kirjaston hallitukselle 13.5.1982. Kansio Esiprojekti, EA.
- 8 Päiviö Tommila Eduskunnan kirjaston hallitukselle 22.11.1982. Kansio Esiprojekti, EA
- 9 Eduskunnan kirjaston hallituksen pöytäkirja 1.12.1982, asiakohta 20. ja liite 12. Eduskunnan arkisto.
- 10 Hietalan puhelinhaastattelu 2.4.2020. SHS:n tilaisuudesta, ks. Jukka Luukkanen: Tarvitseeko tutkimus muistitietoa? Historiallinen Aikakauskirja 4/1986, 328-330.
- 11 Jukka Luukkanen: Att tillverka källor - om betydelsen av elitintervjuer. Historisk Tidskrift för Finland 2/1988, 272. Kristiina Graae ja Marjatta Hietala: Suullista historiaa. Veteraanikansanedustajat haastateltavina. Eduskunnan kirjasto, Helsinki 1994, 86.
- 12 Suullisen muistitiedon kerääminen kansanedustajilta. Marjatta Hietala ja Eeva-Maija Tammekann 23.3.1984. Eduskunnan kansliatoimikunnan pöytäkirja 26.4.1984, liite 4. Eduskunnan arkisto.
- 13 Muistio "Suullisen muistitiedon kerääminen kansanedustajilta" -projektin suunnittelukokouksesta Eduskunnan kirjastossa 17.9.1984. Osallistajat: veteraanikansanedustajat Veikko Helle, Aarne Saarinen, Johannes Virolainen, entinen eduskunnan pääsihteeri ja historiatoimikunnan puheenjohtaja Olavi Salervo, professori Osmo Jussila, Marjatta Hietala ja Eeva-Maija Tammekann.
- 14 Heikki Saari: Kotiryssät. Suomalaista suhdetoimintaa neuvosto aikaan. Minerva, Helsinki 2014. Pekka Ervasti ja Seppo Tiitinen: Tiitinen. Vakoilijoita ja veijareita. Otava, Helsinki 2018, 84-89.
- 15 Suullisen muistitiedon kerääminen kansanedustajilta. Raportti koehaastatteluista. Marjatta Hietala ja Aura Korppi-Tommola 19.7.1985. Kansio Esiprojekti, EA. Hietalan puhelinhaastattelu 2.4.2020.
- 16 Hietalan puhelinhaastattelu 2.4.2020.
- 17 Raportti eduskunnan kansliatoimikunnan myöntämin varoin toteutetusta esiselvityksestä, joka koskee veteraanikansanedustajien suullisen muistitiedon tallentamista. Marjatta Hietala ja Eeva-Maija Tammekann 7.2.1986. Kansio Esiprojekti, EA. Perustuu tähän, kunnes toisin mainitaan.
- 18 Haastateltavat: Margit Borg-Sundman, Veikko Helle, Heikki Hykkäälä, Juuso Häikiö, Aulis Juvela, Irma Karvikko, Anna-Liisa Korpinen, Erkki Leikola, Matti Lepistö, Anna-Liisa Linkola, Olavi Lähteenmäki, Uljas Mäkelä, Elli Nurminen, Uuno Raatikainen, Aarne Saarinen, Martta Salmela-Järvinen, Vieno Sukselainen, Sulo Suorttanen, Erkki Tuuli, Veikko Vennamo, Ebba Östenson.
- 19 Erkki Leikola (1900-1986), Elli Nurminen (1899-1987), Ebba Östenson (1894-1988), Martta Salmela-Järvinen (1892-1987).

- 20 Marjatta Hietala: [*Aura Korppi-Tommola - Historiantutkija, tiedon levittäjä ja organisaattori.*](#) (luettu 4.6.2021).
- 21 Ebba Östensonin haastattelunauhauhat eivät ole arkistossa. Muut veteraaniedustajien ja virkamiesten (Pentti Arajärvi ja Salme Kandolin) haastattelut siirrettiin digitaaliseen muotoon vuonna 2012.
- 22 Marjatta Hietala: Suullinen muistitieto ja historiantutkimus. Historiallinen Aikakauskirja 4/1986, 331.
Optisella muistilla tarkoitettiin tiedon tallennusta CD-rom- tai DVD-levykkeelle.
- 23 Seuran esimies Olli Vehviläinen ja tieteellinen sihteeri Kari Selén Eduskunnan kansliatoimikunnalle, ei päiväystä. Kansio Esiprojekti, EA.
- 24 Graae - Hietala 1994, 38-47.
- 25 Suunnitelma veteraaniedustajien muistitiedon tallentamisen jatkamiseksi vuosina 1987-89 ja tallenteista perustettavan erikoiskokoelman saattamiseksi tutkimuksen käyttöön. Luonnos kirjaston hallituksen esitykseksi kansliatoimikunnalle, ei päiväyty, todennäköisesti Marjatta Hietalan tekemä. Kansio Esiprojekti, EA.
- 26 Graae - Hietala 1994, 98. SHS:n kokouspöytäkirja 15.12.1986. Kansio Esiprojekti, EA. Projektiryhmä: pj. Marjatta Hietala, apul. prof. Seikko Eskola, dos. Jorma Kallentautio, dos. Juhani Mylly, prof. Timo Soikkanen ja prof. Olli Vehviläinen. Kansanedustajat Pirjo Ala-kapee, Tytti Isohookana-Asunmaa ja Erkki Pystynen, prof. ja entinen kansanedustaja Olavi Borg, virkamiehistä Tammekann, Luukkanen ja Graae.
- 27 Eeva-Maija Tammekann Marjatta Hietalalle 6.5.1987. Kansio Esiprojekti, EA.
- 28 Veteraanikansanedustajien muistitietoprojekti. Luonnos tutkijan toimenkuvaksi. Ei päiväystä eikä tekijää. Kansio Esiprojekti, EA.
- 29 Eduskunnan kirjaston kertomus 1988, liite 2.
- 30 Hietalan puhelinhaastattelu 2.4.2020.
- 31 Seldon, Anthony - Pappworth, Joanna 1983: By word of mouth. Élite oral history. Methuen, London and New York, 123. Hietalan puhelinhaastattelu 2.4.2020.

Aikajana – poimintoja 150 vuoden historiasta

- 1872 Säätyjen arkisto
ja kirjasto perustetaan
- 1891 Kirjasto muuttaa Säädytaloon, arkisto ja kirjasto
auki yleisölle tietyssä ajankohtana kerran viikossa
- 1906 Valtiopäivä uudistus
lisää tiedon tarvetta
- 1907 Nimenmuutos
Eduskunnan kirjastoksi
- 1908 Herää ajatus kaikille avoimesta
Eduskunnan kirjastosta
- 1908 Valtiopäiväasiakirjoja ryhdytään
jakamaan ilmaiseksi muihin kirjastoihin
- 1913 Kaikille avoin
julkinen kirjasto
- 1914 Arkisto turvaan
maailmansodalta
- 1918 Säädytalo punakaartin
hallussa sisällissodassa
- 1919 Vapaakappalekirjastoksi
- 1920 Kirjasto valtioneuvoston kanslian
alaiseksi Valtion keskuskirjastoksi
- 1922 Kirjaston nimeksi jälleen Eduskunnan kirjasto,
kirjastolle oma hallitus
- 1922 Kirjaston lainaus-
ja järjestyssääntö
- 1931 Kirjasto muuttaa uuteen Eduskuntataloon,
muuttokuormassa 80 000 kirjaa
- 1939 Talvisota
sulkee kirjaston

- 1941 Jatkosodan ajan kirjasto
on rajoitetusti auki
- 1941 Nuorempi kirjastoapulainen,
fil. kand. Paavo Paavola kaatuu Ilomantsissa
- 1944 Osa kirjoista evakuoidaan
noin vuodeksi
- 1945 Paluu normaaliin sodan
poikkeusajan jälkeen
- 1948 Eduskunnan alaisuuteen: laki Eduskunnan kirjastosta,
Eduskunnan kirjaston kertomus julkiseksi asiakirjaksi
- 1948 Uushankintaluettelo
alkaa ilmestyä
- 1948 Ensimmäinen
käyttöopas ilmestyy
- 1949 Kirjasto aloittaa kirjallisuuspalvelun:
laaditaan kirjallisuusluetteloita
- 1950 Kurssikirjoja
opiskelijoille
- 1951 Näyttelytoiminta
alkaa
- 1954 Opas kirjaston
käyttöön julkaistaan
- 1956 Eduskunnan kirjaston julkaisuja -sarja,
kirjasto aloittaa lähdeaineisto- ja tiedotuspalvelun
- 1957 Tarjolla ilmaista ja kaikille
avointa koulutusta
- 1958 Ensimmäisenä vakiintuneena toimintavuotena kirjaston
tiedotuspalvelulle esitetään 155 kysymystä
- 1962 Arkiston aineistojen
mikrofilmaus alkaa
- 1962 Kirjasto ryhtyy julkaisemaan
Valtion virallisjulkaisut -bibliografiaa
- 1968 Kirjasto virallisjulkaisujen kansalliseksi vaihtokeskukseksi
- vaihtosuhteita eri puolilta maailmaa
- 1968 Kirjaston tietopalvelu
Kysy neuvojalta käynnistyy
- 1968 Ensimmäiset kirjaston työntekijät atk:n peruskurssille,
kirjastoon hankitaan kaukokirjoitin eli Telex
- 1968–1971 Kirjaston tilantarve
keskusteluttaa eduskuntaa

- 1971 Kirjasto säilyy kaikille avoimena, uudet tilat
suunnitellaan Eduskunnan uudisrakennukseen
- 1972 100-vuotias
Eduskunnan kirjasto
- 1974–1975 Tietopalvelun neljä virkaa erotetaan
kirjastosta ja siirretään keskuskanslian alaisuuteen
- 1978 Kirjaston uudet tilat:
ulko-ovi avataan Aurorankadulle
- 1984 Kirjasto ryhtyy toimittamaan ja julkaisemaan Bibliographia
iuridica Fennicaa suomalaisesta oikeuskirjallisuudesta
- 1987 Ensimmäinen valtiopäiväasioiden ja -asiakirjojen
tietojärjestelmäversio otetaan käyttöön
- 1988 Veteraanikansanedustajien muistitiedon
tallentaminen alkaa
- 1990 Sähköinen viitetietokanta
EKI asiakaskäyttöön
- 1992 Selma-kokoelmatietokanta käyttöön,
järjestelmänä VTLS
- 1993 Mukaan yliopistokirjastojen
yhteistietokantaan
- 1994 Eduskunnan kirjaston tutkimuksia
ja selvityksiä -sarja
- 1995 EU-tietopalvelu
käynnistyy
- 1995 Kirjaston
internet-sivut avataan
- 1996 City-lehden valinta: Helsingin parasta
kirjastopalvelua Eduskunnan kirjastossa
- 1997 ELKI-linkkikokoelma kansainvälisen
verkkotiedonhaun apuvälineeksi
- 1999 Kirjaston avokokoelma
järjestetään itsepalvelukokoelmaksi
- 1999 Kortistolaatikat historiaan
- Selmasta internetissä löytyy kaikki
- 1999 Päämääränä tyytyväinen asiakas
- neuvonta- ja arkistopalvelun strategia
- 2000 Kirjasto vie
eduskuntatietoa maakuntiin
- 2001 Kirjaston hallinnollinen erillisyksikkö osaksi
eduskunnan kanslian tieto- ja viestintäyksikköä

- 2001 Uusi kirjastojärjestelmä
Voyager
- 2001 Kirjasto liittyy valtakunnalliseen
Kysy kirjastonhoitajalta -palveluun
- 2002 130-vuotias
Eduskunnan kirjasto
- 2005 Suomen valtiopäiväasiakirjat:
käytön opas
- 2007 Parlamenttikirjasto-
blogi
- 2007 RSS-syötteet
otetaan käyttöön
- 2007 Sinun kirjastosi eduskunnassa - kiertue
maakuntakirjastoihin tekee palveluita tunnetuksi
- 2009 Facebook
- 2010 Kansallisten kulttuuriaineistojen
digitaalisen arkiston asiakaspääte avautuu
- 2011 Iloa ja hyötyä Eduskunnan kirjastosta - strategia
ulkopuolisten asiakkaitten palvelemiseksi
- 2011 Jalostettua tietoa kokoon ja jakoon
- Lakihankkeiden tietopaketit (LATI) aloitetaan
- 2012 EKS-asiasanastolle
uusi käyttöliittymä
- 2012 Kirjasto muuttaa peruskorjauksen
ajaksi Postitaloon
- 2012 Kirjasto isännöi parlamenttikirjastojen Pre-IFLA:n
(Pre Conference of Library and Research Services for Parliaments)
- 2013 Kirjaston avoimuuden juhlavuosi:
Avoimen tiedon asialla jo 100 vuotta
- 2013 Twitter-tili
EdariFI
- 2014 Paluu väistötiloista
Aurorankadun kirjastotiloihin
- 2015 Uudet
verkkosivut
- 2015 Ilta-aukioloa
lyhennetään
- 2017 Liittyminen mukaan kirjastojen, arkistojen ja
museoiden valtakunnalliseen Finna-hakupalveluun

2018 Vuoden arkistoteko:
Veteraanikansanedustajien muistitietoarkisto

2018 Arkipäivien aukioloajat pitenevät,
lauantain aukiolosta luovutaan

2019 Kirjasto palvelee Kesäkirjastona sisäänkäynnin
remontin aikana: ulko-ovelle turvatarkastus

2020–2021 Koronapandemia sulkee kirjastotilat ulkopuolisilta
asiakkailta muutamaan otteeseen, palvelut toimivat
verkossa ja puhelimitse myös sulkuaikana

2020 Uusi kirjastojärjestelmä Alma
ja RFID-tekniikka

2022 Kirjaston hallitus lakkautetaan, laki Eduskunnan kirjastosta kumotaan,
kirjaston nimestä ja tehtävästä säädetään eduskunnan kanslian ohjesäännössä

2022 Eduskunnan kirjasto ja
arkisto 150 vuotta!

Kirjoittajat

Bergström, Erika

OTL. Johtava tietoasiantuntija, oikeudellinen tieto.
Eduskunnan kirjastossa vuodesta 2007.

Hakala, Kristiina

YTM. Johtava tietoasiantuntija, eduskuntatieto.
Eduskunnan kirjastossa vuodesta 2000.

Karhula, Päivikki

YTM. Johtava tietoasiantuntija, verkkopalvelut.
Eduskunnan kirjastossa vuodesta 2005.

Krekola, Joni

VTT. Muistitietoarkiston tutkija Eduskunnan kirjastossa ja arkistossa vuodesta 2010.
Vs. arkistopäällikkö 2021–2022.

Laaksovirta, Tuula H. (1946–2020)

YTT, professori. Eduskunnan kirjaston ylikirjastonhoitaja ja johtaja 1994–2007.

Ruostetsaari, Ilkka

YTT. Valtio-opin professori, Tampereen yliopisto.
Eduskunnan kirjaston hallituksen varajäsen 2011–2014 ja varsinainen jäsen 2015–2021.

Suutari, Jari

FM. Arkistopäällikkö Eduskunnan kirjastossa ja arkistossa vuodesta 2011
(virkavapaalla 2021–2022).

Tuominen, Kimmo

YTT, professori. Eduskunnan kirjaston palvelujohtaja 2004–2010.
Jyväskylän yliopiston kirjaston johtaja 2010–2013. Helsingin yliopiston kirjaston
ylikirjastonhoitaja 2013–2022. Kansalliskirjaston ylikirjastonhoitaja 1.6.2022 alkaen.

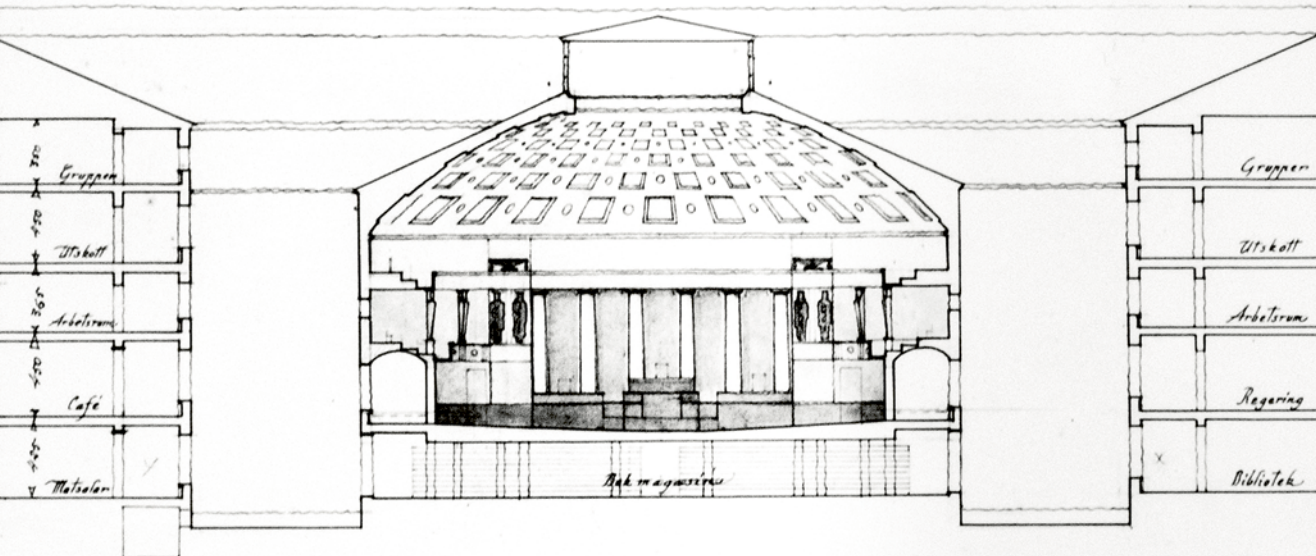
Turja, Timo

VTL, MA. Johtava tietoasiantuntija, yhteiskuntatieto.
Eduskunnan kirjastossa vuodesta 2001.

Virrankoski, Antti

FM. Eduskunnan kirjaston asiakas- ja tietopalvelun palvelujohtaja 2016–2017.
Eduskunnan kirjaston johtaja vuodesta 2018.

Tävlingseskiss för
Finlands Riksdagshus

Kilpailuehdotus
Suomen Eduskuntataloa
varten

VALTIO-
PÄIVÄT

2002

VALTIO-
PÄIVÄT

2002

VALTIO-
PÄIVÄT

2022

VALTIO-
PÄIVÄT

2019

VALTIO-
PÄIVÄT

2019

ASIA-
KIRJAT
A5
HALLITUKSEN
ESITYKSET
182-188

ASIA-
KIRJAT
A6
HALLITUKSEN
ESITYKSET
159-165

ASIAKIRJAT
A6
HALLITUKSEN
ESITYKSET
165 - 80

ASIAKIRJAT
A7
HALLITUKSEN
ESITYKSET
81-91

ASIAKIRJAT
A3
HALLITUKSEN
ESITYKSET
29

EDUSKUNNAN
KIRJASTO

VALTIO-
PÄIVÄT

2001

VALTIO-
PÄIVÄT

2001

VALTIO-
PÄIVÄT

2001